

5359

Ріп'елієр

Висновок
4/18

1937

84

F-56

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՄԱՍԻՍ», ԹԻԻ 28

ԱՐՔԻՐ ՊԵՐՆԷՏ

ԱՐԻՒՆԱՐՔՈՒ ԿԻՆԸ

Ա. Ե. Բ. ՀԱՏՈՐ

PRINTED IN BULGARIA

1937

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍԻՍ.
ՍՈՖԻԱ

84
P-56

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ «ՄԱՍԻՍ», ԹԻԻ 28

ԱՐԹԻՒՐ ՊԷՐՆԷՏ

ԱՐԻԻՆԱՐԲՈՒ ԿԻՆԸ

Բ. ՀԱՏՈՐ

PRINTED IN BULGARIA

1937

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ - ՄԱՍԻՍ,
ՍՈՖԻԱ.

ԱՐԻԻՆԱՐՔՈՒ ԿԻՆԸ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՔԱՂԱՔԱՑՈՒՅԻ ՄԱՐԻԶ ՖԼԵՐԻԻՍ

ՊԱՏԳԱՄԱՆՈՐ ՀԱՆԹ

Մինչդեռ անդին, ժան Շուան իր պատանդը հետը առած Սէն Ֆիլիպէրի բանակատեղին կ'ապաստանէր, ասորին, պատգամաւոր Շանթ, առանց բնաւ տեղեկութիւն ունենալու թէ ինչե՛ր կ'անցնէին կը դառնային իրմէ քանի մը մղոն հեռու, իր աշխատութեան խուցին մէջ փակուած՝ կը մտածէր:

Դուռը զարնուեցաւ:

— Մտէք, ըսաւ Արտուէն մարած ձայնով մը:

Քարտուղարը ներս մտաւ: Զեռքը թուղթ մը բռնած էր, մահուան դատապարտուածներու նոր ցուցակ մը, ըստ Մարիզ Ֆլէրիւսի շնական արտայայտութեան՝ «օրուան ճաշացուցակը»:

Արտուէն գլխու շարժումով մը դուրս ելլելու նշան տուաւ քարտուղարին:

Յետոյ, հապճեպ ակնարկ մը նետեց այն անուննիւ-
րուն վրայ, որոնք իրեն ստորագրութեան կը սպասէին
գլխատուելու համար: Յուցակը սովորականէն աւելի ա-
նուններ կը պարունակէր: Ամէնէն վերջը Թորինեէ մար-
քիզը կու գար:

Նանթի յեղափոխական ատենը կրակի պէս գործ
տեսած էր: Արտուէն մեքենարար գրիչը մեղանին մէջ
թաթխեց...

Բայց յանկարծ կանգ առաւ... Գրիչը ձեռքէն սահե-
լով սեղանին վրայ ինկաւ...

Հառաչանք մը արձակեց...

Մէկէն ի մէկ այն տպաւորութիւնը ունեցաւ թէ
աղջիկը հոն իր քովը կը գտնուէր և ձեռքերը բացած պա-
ղատագին կը խնդրէր որ անպարտ արձակէ մահուան դա-
տապարտուածները:

Բայց մէկէն ի մէկ տեղէն վեր ցատկեց:

Իր քովէն անուշ ձայն մը կը լսուէր:

— Քաղաքացի', քաղութիւն, ի՞նչ կը մտածես:

Արտուէն սարսուռաց... Քաղաքացուհի Ֆլէրիւս իր
դէմը կեցած էր:

Շանթ օտքի ելաւ և Մարիզի ձեռքերը իր ձեռքերուն
մէջ առնելով ըսաւ.

— Առտուընէ ի վեր քեզի կը սպասէի, ի՞նչ որ է,
վերջապէս եկար:

— Աւելի կանուխ գալ կ'ուզէի, բայց կարելի չեղաւ,
խօսք առաւ մատնիչ կիներ՝ զայն նսրէն իր ամբողջ վրայ
նստեցնել ջանալով:

— Ի՞նչ ունիս, ի՞նչ ես եղեր: Գոչեց Արտուէն անոր
դէմքին վրայ քնատութեան և անհանգստութեան նշան-
ներ տեսնելով:

— Երէկ գիշեր գլխու ցաւս բռնեց և մինչեւ առ-
տու չկրցայ քնանալ, պատասխանեց թշուառական կիներ
ստելով:

— Ո՛հ, հանգիստի պէտք ունիս ուրեմն, սիրելի բա-
րեկամուհիս, ըսաւ պատգամաւորը զայն իր կուրծքին
սեղմելով:

— Առաւօտուն քունս տարաւ, մինչեւ այս ժամուն
քնացած էի, դեռ հիմա արթնցայ, պատասխանեց խորա-
մանկ կիներ ժպտելով: Եւ իրաւը ըսելով չուզէցի քովդ
գալ, բայց...

— Ինչո՞ւ...

— Գլէրի Փարիզ ղրկուելուն պատճառը ես եղած ըլ-
լարուս համար կը վախնայի որ...

— Ո՛հ, քաղաքացուհի, ատիկա անհրաժեշտ գոհ-
ղութիւն մըն էր, զոր պարտաւոր էի այլքս առնել...
և ատոր համար չկարծես որ քեզի դէմ քէն պահած եմ:

— Ուրեմն այս երեկոյ ճաշը իմ տունս պիտի ը-
նես... և... առանձին պիտի մնանք...

— Ո՛հ, Մարի՛զ, Մարի՛զ...

— Առանձի՛ն... ո՛հ, առանձին... անշուշտ ըսածս
կը հասկնաս...

Արտուէն ինքնիրմէն ելած, շրթունքները Մարիզի
շրթունքներուն յօտեցուց, բայց նախկին պերճաղիճը
ճարպիկ շարժումով մը հտ քաշուելով՝ միշտ ժպտելով սե-
ղանին միւս կողմը անցաւ:

Յանկարծ փայլակ մը անցաւ արիւն խմող կնոջ աչ-
քերուն մէջէն: Մահուան դատապարտուածներուն ցուցա-
կը տեսած էր: Արտուէն, գինովցած, անոր հրեսն ի վեր
կը նայէր, մինչդեռ կախարչող կիներ աչքին պոչովը ցու-
ցակը կը կարդար:

Արիւն խմող կիներ մատը ցուցակին վրայ դնելով ը-
սաւ.

— Գլխատուելիք դաւաճաններուն վերջին ցուցա՞կն
է աս:

— Այո՛, պատասխանեց պատգամաւոր Շանթ խեղ-
դուկ ձայնով մը:

Թշուառական կնոջ աչքերուն մէջ դժոխային փայլակ
մը շողաց:

Փան Շուանի հետեւեալ խօսքը ինկած էր.

— Գնա՛ ըսէ պատգամաւոր Շանթի, որ եթէ մեր
մարդոց մազին դպի, իր աղջիկը մեռած է:

Եթէ Մարիզ այս խօսքը Արտուէնի ըսէր, թերեւս

անյողոզողդ պատգամաւորը յետաձգել տար գլխատումը և
այսպէսով թերեւս Գլէր ողջ մնար:

Ո՛հ, Գլէր պէտք էր որ մեռնէր: Իր հակառակոր-
դունին պէտք էր մէջտեղէն վերնար: Ահա այսպէս,
Գլէրի հանդէպ ատելութեամբ լեցուած, վայրագ վագրը
ըսաւ.

— Ինչո՞ւ տակաւին չես ստորագրեր:

Արտուէն ցնցուեցաւ... Աղջկանը պատկերը աչքե-
րուն առջև եկաւ...

— Ի՞նչ կեցիք ես, ո՞վ բռներ է ձեռքդ, աւելցուց
թշուառական կինը:

Արտուէն ջղաձգաբար գրիչը ձեռք առաւ:

Նախկին պերճադիճին աչքերուն մէջ յաղթանակի
փայլակ մը տեսնուեցաւ: Աղջկանը մահաւժիռը ստորա-
գրել պիտի տար հօրը... Միթէ ասիկա իր գործած ոճիր-
ներուն ամէնէն սարսափելին չէ՞ր... Ի՞նչ վրիժառու-
թիւն... Հօր մը ստորագրել տալ իր աղջկան մահուան
վճիռը...

Բայց վայրագ կինը մէկէն յօնքերը պոստեց... չըր-
թունքները պրկուեցան...

Գուռը մեծ աղմուկով կռնակի վրայ բացուեցաւ...
Մարտն հւ Բլէպէր ներս մտան... Ճամբորդութեան
կառքին կառապանը, ճակատը վիրաւորուած, զգեստ-
ները փոշիի մէջ թաթխուած, անոնց ետեւէն ներս մը-
տաւ:

Արտուէն, դժբախտութիւն մը նախատեսելով դեփ
դեղին կարած, ինքնիրմէն ելած, տեղէն վեր ցատկեց:

— Պաղարիւնդ մի՛ կորսնցներ, քաղաքացի պատգա-
մաւոր, խօսք առաւ Մարտն: Հանդարտէ և ինքզինքի՛դ
եկուր...

— Աղջիկս, գոչեց Շանթ:

— Այո՛:

— Սպաննուած է թէ վիրաւորուած:

— Ո՛հ, Շուաններուն ձեռքը գիրի ինկած է:

— Անկարելի՛ է... չի՛ կրնար ըլլալ...

— Այո՛, քաղաքացի պատգամաւոր, դժբախտաբար
ճիշտ է:

— Գլէ՛ր, Գլէ՛ր, խեղճ աղջիկս, գոչեց դժբախտ
հայրը այնպիսի սրտակեղէք ձայնով մը, որ անգութ կիներ
անգամ զգաց թէ աչքերը կը թրջէին:

Արտուէն, հազիւ կրցաւ ինքզինքին վրայ իշխել:
Պահ մը զգաց թէ երկաթէ ձեռք մը իր սիրտը կը ճըզ-
մէր, ապա կօկորդին կը կօխէր և զինքը խեղդել կ'ու-
զէր... բայց քիչ մը շուռն առնելու համար՝ ձեռքի արագ
շարժումով մը փողկապը քաշեց փրցուց և ապա, ինքզին-
քին վրայ իշխելու համար մեծ ճիգ մը թափելով՝ փղձ-
կած՝ ըսաւ.

— Խօսեցէ՛ք:

— Տեսածդ պատմէ՛, հրամայեց Բլէպէր կառապա-
նին:

Կառապանը տեսածը երկու բռտով պատմեց:

— Լա՛ւ, դա՛ւրս ելիր հրամայեց Արտուէն:

Պատգամաւոր Շանթ, Մարիդի երեսը նայեցաւ:

Արիւն խմող կինը, կառապանին ըրած պատմու-
թեան վրայ, խղճալի երեւոյթ մը առաւ. այնպէս ձեւա-
ցուց որ իբր թէ չափէն աւելի յուզուած էր այս սրտա-
ճմլիկ պատմութիւնը լսելով: Կեղծաւորութիւնը այնքան
առաջ տարաւ որ մինչեւ անգամ ներողութիւն խնդրե-
լու համար, որ ատոնց պատճառը անուղղակի կերպով
ինքը եղած էր, Արտուէնի մօտեցաւ, բայց Մարտն չը-
կարհնալով ինքզինքը զսպել, առաջ նետուեցաւ և
գոչեց.

— Պէտք է որ այդ աւազակներուն հետեւէն իյնանք
և դերին աղատենք անոնց ձեռքէն:

— Զ՛րլլար, Մարտն, գոչեց Բլէպէր: Ես ժան Շուա-
նը աղէկ կը ճանչնամ. փոխանակ մեր ձեռքը յանձնելու,
պիտի մեռցնէ զայն:

— Թշուառական, գոչեց Արտուէն:

Մարիդ անոր ձեռքերը բռնել ուզեց, բայց Արտուէն
ետ քաշուելով գոչեց.

— Ազա՛տ ձգէ զիս...

Եւ ոտքը դետնին ու ձեռքն ալ սեղանին զարնելով՝ աւելցուց՝

— Աղջկանս մեկնուժը գաղտնի պահած էի, ո՞ւրկէ մէջտեղ ելեր է... ըսել է գործին մէջ դաւաճանութիւն կայ:

— Ես ալ առ միտքէն եմ, ըսաւ Մարսօն՝ Մարիզի երեսն ի վեր նայելով: Եւ կարծեմ թէ դաւաճանը քու շուրջդ գտնուողներէն մէկն է:

Մարիզ ցնցուեցաւ: Արտուէն և ֆլէպէր չտեսան առնոր ցնցուիլը, բայց Մարսօն տեսաւ:

Քախտախնդիր կինը այս անգամ այլեւս համոզուած ըլլալով որ երիտասարդ գորավարը իր վրայ կասկածիլ սկսած էր, ինքզինքը ժողվեց, և ուղղակի անոր երեսն ի վեր նայելով, հեգնական շեշտով մը ըսաւ.

— Եւ թերեւս այդ դաւաճանը ե՛ս եմ, այնպէս չէ՞, քաղաքացի գորավար:

Մարսօն թեւերը կուրծքին վրայ խաչածեւած, զմայլելի պողարիւնութեամբ մը և կատարեալ հանդարտութեամբ մը պատասխանեց.

— Քաղաքացի պատգամաւորը մենէ աղէկ գիտէ թէ իր աղջկան Փարիզ երթալու գաղտնիքը ո՛վ իմացած է, հետեւաբար անո՛ր կը վերաբերի այս գաղտնիքը երեւան հանող վատը փնտուելու, երեւան հանելու և պատժելու իրաւունքը:

Արտուէն, արձանացած, պիտի պատասխանէր, բայց կառափնատին սպասուհին ժամանակ չտալով անոր, Մարսօնի առջին անցաւ և սովորականէն աւելի թշնամական կեցուածքով մը, կծու ձայնով մը գոչեց.

— Հանրապետութեան դէմ դուն քու գործած դաւաճանութիւններդ անգամ մը արդարացուր և ետքը ուրիշները զրպարտէ:

Եւ Արտուէնի գառնալով աւելցուց.

— Կ'ամբաստանեմ գորավար Մարսօնը, ա՛ն փախցուց ժան Շուանի որդին՝ ժազ ֆոթըրօն: Կը յիշե՞ս. դո՛ւն էիր զայն մահուան դատապարտողը:

— Փա՛ստ պէտք է, վկայութի՛ւն պէտք է, գոչեց պատգամաւոր Շանթ դեփ դեղին կտրած:

— Աչքո՛վս տեսայ:

— Ուրեմն ինչո՞ւ տեսածիդ պէս լուր չտուիր ինձի:

— Անոր համար որ չէի ուզեր որ հանրապետութիւնը իր լաւագոյն գորավարներէն մին կորսնցնէ:

— Ո՛ձ, ի՛ժ, մոռնեց Մարսօն: Գլուխդ ջախջախած չըլլալու համար զղջալ կը սկսիմ:

Եւ Մարիզի վրայ խոյացաւ:

Բայց Արտուէն անոնց մէջտեղը նետուելով յուսահատական ձայնով մը գոչեց.

— Ըսել է ըրած ամբաստանութիւնը իրա՞ւ է:

— Այո՛, քաղաքացի պատգամաւոր, իրաւ է, յայտարարեց երիտասարդ գորավարը գլուխը հպարտօրէն վեր բարձրացնելով:

Եւ մարդասիրական վսեմագոյն շեշտով մը աւելցուց.

— Քաղաքացի պատգամաւոր, աղջիկդ ինչորեք ինձմէ որ ֆոթըրօն ազատեմ, ես ալ չկրցայ մերժել իրեն այդ շնորհը:

— Քաղաքացի պատգամաւոր, հիմա անշուշտ հասկըցաք թէ ինչո՞ւ Գլէրը հոսկէ հեռացնելու խորհուրդ տուի ձեզի, գոչեց Մարիզ յաղթական շեշտով մը: Տեսէք գործերը ուրտեղուանքները հասեր են:

Արտուէն լռեց:

Արդեօք պատգամաւոր Շանթ իր շուրջը լարուող հղերական թակարդը պիտի տեսնէ՞ր թէ այդ թակարդին մէջը պիտի իյնար:

Պահ մը տատամստ մնաց: Կարծես թէ մէկը միւսին ետեւէն կայծակի երկու հարուած իջեցուցած էին գլուխուն:

Բայց յանկարծ աչքերուն առջև պատկերացաւ Հանրային Փրկութեան ժողովին անդամներուն խոփոս դէմքերը: Ահա անյողդողդ Ռոպէսֆիէրը, Սէն-ժիւսթը, Գութօն, Բոյո Տէրպուան, Պիլօ Վարէնը, Հէրօլ Սէչէլը:

Պարէրը, Քարնօն, Փիէր և Ժան Պօն Սէն-Անտրէ եղբայրները, որոնք սպառնականօրէն կը մոլախոյն իրարու մէջ և յանդիմանական նայուածքով մը կը նայէին և կը մեղադրէին զինքը ապիկարութիւն ցոյց տուած ըլլալուն համար:

Վախցա՞ւ արդեօք այդ խոթոռադէմ մարդոցմէն, ո՛չ: Ինքը, Արտուէն, դարման մը գտնելու համար այս եղերական միջադէպին, պատրաստ էր իր արիւնը տալ, բայց իր դէրժը, իր նուիրական առաքելութիւնը կը պահանջէր որ իր պարտականութիւնը լի ու լի գլուխ հանէ:

Վճռական քայլ մը առնելով, Մարսօնի մօտեցաւ եւ մտքը անոր երկարելով հրամայական շեշտով մը գոչեց.

— Իմ վրայ պարտականութիւն կ'իյնայ անմիջապէս ձերբակալել տալ քեզ:

— Եթէ կ'ուզես, գլուխս ալ առ, գոչեց երիտասարդ հերոսը կուրծքը դիւցազնաբար դուրս ցցելով:

— Ի՛մս ալ, գոչեց Քլէպէր առաջ նետուելով: Մարսօն իրաւունք ունի և եթէ ես անոր տեղն ըլլայի, ե՛ս ալ անոր պէս պիտի ընէի: Եւ յետոյ պիտի տեսնենք թէ ի՞նչ պիտի ըսէ Ֆրանսան՝ երբ իր երկու գինուոր զաւակները փոխանակ պատերազմի դաշտին վրայ մեռնելու՝ քու կողմէդ դահիճին յանձնուին:

Արտուէն բարկութենէն դողդալով պատասխանելու պատրաստուեցաւ, բայց իր քարտուղարը ներս մտած ըլլալով, չկրցաւ բերանը բանալ:

— Քաղաքացի պատգամաւոր, մահուան դատապարտուածներուն ցուցակը առնելու եկայ, յայտարարեց քարտուղարը:

Մեռելական լուսթիւն մը տիրեց:

Արտուէն սեղանին վրայ ծոցեցաւ... բայց մէկէն ի մէկ վեր ցցուելով, աչքերը խոշոր խոշոր բացած, չըրթունքները փրփրած, իր ամբողջ կատաղութիւնը դուրս պոռթկալով գոչեց.

— Գացէ՛ք, ամէնքդ այ դո՛ւրս ելէք, դո՛ւրս ելէք: Քարտուղարը ա՛ն ու դողի մատնուած, կծիկը դրաւ: Խեղճ մարդը պատգամաւորը ճանչնալէն ի վեր զայն բընաւ այս վիճակին մէջ տեսած չունէր:

Մարսօն և Քլէպէր գլուխնին բարձր, հաստատ քայլերով դուրս ելան: Մարիզ անոնց հետեւեցաւ, բայց սեմին վրայ կանգ առնելով ետին դարձաւ:

Արտուէն ինքզինքը թիկնաթոսին մէջ նետեց և զըլուխը ձեռքերուն մէջ առած, իր զաւակը կորսնցնող հօր մը պէս սկսաւ դառնօրէն հեծկտալ:

Անողջ պատգամաւորը հայր եղած էր այժմ:

Մարիզ Ֆլէրիւս կամաց մը դուռը անօր վրայէն գոցեց, իսկ պատգամաւոր Շանթ յուսահատական հեծկտուքով մը կը գոչէր.

— Գլէ՛ր, Գլէ՛ր, սիրելի՛ աղջիկս:

ԽԵՂՃ ԺԱԳ...

Ժագ Քոթըրօ Հոթ.Թուրի դղեակին մէջ երկար ժամեր առանձին մնաց:

Իրաւ, թէպէտ իր առողջ կազմուածքին և տիկին Թորիննէի խնամքներուն շնորհիւ ժագի վէրքը սպիանալ սկսած էր, բայց սիրտը տակաւին կը մխար, կ'արիւնէր:

Ինքնիրենը մտածելով որ Գլէր զինքը յաւիտենական սիրով մը կը սիրէր, պարապ տեղը ինքզինքը մխիթարել կը ջանար:

Քանի կը մտածէր երկու հայրերուն միջև գոյութիւն ունեցող ատելութեան վրայ և քանի միտքը կու գար որ այդ ատելութիւնը զինքը իր նշանածէն յաւիտենապէս պիտի զատէր, սիրտը տակն ու վրայ կ'ըլլար և ապագան մութ կ'երեւէր իր աչքերուն:

Յաղթող կողմը ո՛րն ալ որ ըլլար, հանրապետական թէ արքայական, իր ճակատագիրը միշտ միեւ-

նոյնը պիտի մնար եւ իր իղձը միշտ պարապը պիտի ել-
լէր:

Ահա այսպէս մտածելով, ինքզինքին դէմ կ'ըմբոս-
տանար: Երբեմն Արտուէնը, այդ մոլեռանդ պատգամաւո-
րը կ'անիծէր. որ ա'ն հղած էր Գլէրի եւ իր միջև արիւնի
առուակ մը հոսեցնողը:

Երբեմն իր հօրը դէմ կը բարկանար, որ իր կոյր
հաւատքովը պատճառ հղած էր իր դժբախտութեան, եւ կը
զղջար ազգային բանակին կամաւոր արձանագրուած չըլ-
լալուն համար:

Ինքնիրենը տրամաբանելով՝ կը հարցնէր ինքզինքին
թէ արդեօք հանրապետականն^օրն էին իրաւունք ունե-
ցողները:

Բայց խիղճը դէմ կը դնէր իր այս խորհրդածութեան:
Եթէ ինքը հանրապետական զինուոր հղած ըլլար, չէ՞ որ
հօրը դէմ գէնք վերցնելու պիտի պարտաւորուէր:

Քանի կը մտածէր, քանի կը թափառէր իր խորհր-
դածութեանց անիլ քոսոսներուն մէջ, ա'յնքան կը համոզ-
ուէր թէ ինքը այս աշխարհի մէջ տառապելու համար ծը-
նած մէկն էր...

Ահա այսպէս, մինչեւ իրիկուն միտքը յոգնեցնելէ
հտքը երբ ուժասպառ եղած քունը եկաւ, ինքնիրենը ը-
սաւ:

— Որքա'ն լաւ պիտի ըլլար եթէ մէյ մըն ալ չար-
թննայի:

Եւ երբ առտուն մութն ու լուսուն արթնցաւ, այն-
քան դառնացած էր, ա'յնքան երեսները կախ էին, որ
այլիւս իր կեանքէն յուսահատած, այս տառապանքի աշ-
խարհէն բաժնուելու համար՝ կոխներուն սկսելուն վրայ
դրաւ իր յոյսը:

Ոտքի ելաւ, հագուեցաւ եւ պտոյտ մը ընելու համար
կրանլիէօ լիճին կողմը ուղղուեցաւ:

Բնութեան հանդարտութիւնն ու քաղցր զարթօնքը,
արչալոյսին առաջին ճառագայթներուն բարիբար ազդե-
ցութիւնը, թոչուններուն առտուան հրզը զինքը կը հա-
ղարահցնէին:

Եւ երբ իր հօրը մարդոցը մէջէն անցնելով նորէն
դղեակ վերադարձաւ, ինքնիրենը մտածելով ըսաւ.

— Երկու կողմի մարդիկն ալ բարի եւ քաջ են: Այս
քաջ եւ ազգասէր մարդիկը՝ որոնք հիմա իրարու դէմ
լարուած ըլլալուն համար իրար աւազակ եւ մարդասպան
կը գոչեն, իրար մեղսելէ ուրիշ բանի վրայ չեն մտածիր,
որ մը անշուշտ պիտի հասկնան թէ իրենք ո'չ թէ իրար
բզկանելու համար չինուած են, այլ իրար սիրելու համար,
եւ փոխադարձ զոհողութիւններով ու դիջումներով երկու
կողմերն ալ պիտի սկսին յարգել երկու ներհակ դաղա-
փարները: Անշուշտ որ մը պիտի հասկնան թէ պէտք է
վերջ մը տալ այս հղբայրասպան կռիւին եւ երկու կողմերն
ալ իրենց ազատ ապրելու իրաւունքին տէրը պիտի դառ-
նան:

Եւ իր մէջ հետզհետէ ծլուղ համերաշխութեան նորա-
գոյն գաղափարովը զօրացած, մաղթեց որ չարը մարդ,
ատելութիւնները զսպող եւ բարկութիւնն ու ցասումը
հանդարտեցնող նոր Մեսիա մը գայ աշխարհ:

Այսպէս, միխթարուած, իր սենեակը քաշուեցաւ եւ
պատուանին քովը նստելով՝ սկսաւ դիտել առտուան նա-
խաճաչը պատրաստող Շուաններու երթիւկը:

Այս միջոցին, դղեակին աշտարակին զագաթը պա-
հակ կեցող զինուոր մը սկսաւ նշաններով հասկցնել
թէ բաղձաթիւ ձիււորներէ չըլապատուած կառք մը
դղեակին կը մօտենար... Պահ մը հտքը սայլը եւ իր
հետեւորդները դղեակին բակէն ներս մտան: Ժան
Շուան իր ընկերներուն հետ գերի բռնած աղջիկը բե-
րած էր:

Ժագ երբ իր հայրը տեսաւ, զայն դիմաւորելու
համար ոտքի ելաւ... Բայց հազիւ թէ դղեակին մեծ
սանդուխին գլուխը հասած՝ ձերունի արքայականին ձայ-
նը լսեց:

— Պատգամաւոր Շանթի աղջիկը կը բերեմ ձեզ իբ-
րեւ պատանդ, կը պոռար ժան Շուան իր չուրջը հաւաք-
ուող հետաքրքիրներուն:

Ժագ, եղած տեղը ապուշ կտրած մնաց:

— Ո՛հ, ո՛հ, կարելի բան չէ... ըսաւ իւրովի խեղճ երիտասարդը, Արդեօք երա՞զ կը տեսնեմ:

Մինչդեռ Շուաննիւրը խոշոր գլխարկներնին հանելով «կեցցէ՛» կը պոռային, Ժագ յանկարծ ճիշ մը արձակեց...

Գլէր և Թորիննէ մարքիզուհին կառքէն վար կ'իջնէին, Գլէր մարքիզուհին թեւին կոթնած էր:

Ասոր վրայ, խեղճ Ժագ, դեփ դեղին կտրած, մարեւու ժօտ, ակռաներուն տակէն մոլտաց.

— Ա՛ն է, իրա՛ւ ան է եղեր...

Ն Ա Մ Ա Կ Ը

Ժագ Բոթըրօ Գլէրը ճանչնալուն պէս՝ անոր քով վազելու շարժում մը ըրաւ, բայց այնքան յուզուած էր, որ ոտքերը մէջէ մէջ անցան, գլուխը դառնալ սկսաւ, ուժը կորսնցուց և վար չիյնալու համար պատին կընթռնելով, նուազած նայուածքով մը զայն հեռուէն դիտեց:

Խեղճ աղջիկը գլուխը տիկին Թորիննէի ուտին կոթնցուցած՝ կը յառաջանար, իսկ գիւղացիները վայրագ վայնասուեններ կը փրցնէին:

Ժան Շուաննիւրը հեղինակաւոր չեչտով մը լոկել պատուիրելով իր մարդաց գոչեց.

— Հիմա քանի որ այլեւս մեր դահլիճին աղջիկը ձեռքերնիս անցուցինք, կարծեմ թէ Նանթի կառափնատը գործադուլ պիտի հռչակէ:

Այս խօսքերուն վրայ խանդավառ ծափահարութիւններու փոթորիկ մը փրթաւ:

Հրամանատարը իր ձիէն վար պատկելով Փիէր Ֆլորանի հրամայեց.

— Մեր գերին դըսուհի Աննայի աշտարակը առաջնորդէ:

Գլէր երբ Շուանին իր կողմը գալը տեսաւ, վախնա-

լով ետ քաշուեցաւ, բայց տիկին Թորիննէ խօսքի խառնուելով ըսաւ.

— Այս մանկամարդ աղջիկը անմեղ է, հօրը գործած ոճիրներուն մէջ բնաւ մտա չունի. պէտք չէ ծուռ աչքով նայինք անոր, այլ ընդհակառակը պէտք է լաւ վարուինք անոր հետը:

— Ատա՛նկ թող ըլլայ, կմկմաց ժան Շուանն:

— Ես անոր քովը պիտի կենամ, աւելցուց ազնուասիրտ կիինը:

— Այդ ձեր գիտնալիք բանն է, տիկին մարքիզուհի, պատասխանեց ժան Շուանն:

— Շնորհակալ եմ, տիկին, փսփօաց Գլէր զինքը պաշտպանող կնոջ ականջն ի վար:

Եւ անոր թեւին կոթնելով՝ Փիէր Ֆլորանի հետեւեցաւ:

Փիէր Ֆլորան զանոնք աւատապետական դրեակին մեկուսացած աշտարակներէն մէկը առաջնորդեց:

— Ի՞նչ ընելու եմ հիմա, կը հարցնէր ժագ Բոթըրօ իւրովի Արդեօք հօրս քովը վազելով ըսե՞մ թէ՛ «նայր, այս աղջիկը որ դուն իբրև պատանդ վար դրած ես, իմ նշանածս է, այն աղջիկն է, զոր ես քու կամքիդ զոհեցի»: Գիտցած եղիր որ եթէ ան չըլլար, ես այսօր մեռած պիտի ըլլայի, ա՛ն ազատեց զիս, և հիմա ես ալ փոխադարձաբար պէտք է որ զինքը ազատեմ, և ինչպէս որ ան զիս իմ հօրս վերադարձուց, պէտք է որ ես ալ զայն իր հօրը վերադարձնեմ»:

Ժագ իր հայրը կը ճանչնար և գիտէր թէ ան իրեն սա տեսակ պատասխան մը պիտի տար.

— Կառափնատին տակը իյնող և իյնալիք գլուխներուն քովը ի՞նչ կ'արժէ այս կնոջ կեանքը, Ո՞րն է աւելի թանկագինը, հարիւրաբրնիքու կեա՞նքը թէ մէկ հոգիինը: Իր աղջկանը միջոցաւ Արտուէնի քիթէն բռնած եմ և պիտի չթողում:

Միւս կողմէ Ժագ կը մտածէր որ՝ երբ այս տեսակ խնդրոնք մը ներկայացնէր հօրը, ան իր վրայ պիտի

կտակածէր և մտածելով որ իր տղան թերևս որ մը բան-
տարկեալը բանտէն փախցնել փորձէր, պատանդ անուած
աղջիկը պիտի հեռացնէր իր քովէն և աւելի ապահով տեղ
մը պիտի բանտարկէր, որով Գլէր իրեն համար բոլորովին
կորսուած պիտի ըլլար և անոր օգնութեան հասնիլը ան-
կարելի դառնար:

Սա ալ կար, որ մանկամարդ աղջիկը վտանգի մէջ
չէր, թորինեէ մարքիդուհին անոր պաշտպան կանգնած
էր: Ժագ այդ բարի և ազնուասիրտ կինը շատ աղէկ կը
ճանչնար և վստահ էր որ ան իր ձեռքէն եկածը պիտի ը-
նէր այդ անմեղ աղջիկը իր թշնամիներուն դէմ պաշտպա-
նելու համար:

Ատոնցմէ զատ սա ալ կար, որ երկու թշնամի կողմե-
րուն միջև կրնային բանակցութիւններ տեղի ունենալ և
արդիւնաւոր վախճան մը առլ, Ժան Շուան կը պահանջէր
որ Գլէրի փոխարէն բոլոր մահուան դատապարտուած ար-
քայականները իրեն յանձնուին: Այսպէսով Ժագ Ժամա-
նակ չահած, պիտի մտածէր թէ ի՞նչ կրնար ընել Գլէրը
ազատելու համար:

Բայց Ժագ իր նպատակին հասնելու համար միւրքը
դրաւ որ վերջին ծայր խօսեմութեամբ վարուի, և ո՛չ իր
բռնած ընթացքովը և ո՛չ ալ իր խօսակցութեամբը հօրը
կասկածը հրաւիրէ:

Ահա ատոր համար, Ժագ Բոթըրօ տեսնելուն պէս
որ Ժան Շուան իր տեղակալներէն չըջպատուած դղեա-
կին կողմը կու գար, զգալով որ տակաւին ինքզինքը գը-
տած չըլլալուն համար թերևս ինքզինքը մատնէր, հօրը
դէմը ելլելէ խուսափեցաւ և ուղղակի իր սենեակը քաշ-
ուեցաւ:

Ժագ առանձնացած, սկսաւ մտածել և իր ծրագիրը
պատրաստել: Պահ մը ետքը դուրս ելաւ և ուղղուեցաւ
այն սրահը ուր հայրը իր սպայակոյտին հետ սովորութիւն
ունէր խորհրդակցութեան քաշուելու:

Ժագի երեւոյթէն այնպէս կը հասկցուէր որ ծրագիր

մը պատրաստած էր և զայն գործադրութեան դնելու
համար էր որ հօրը խորհրդակցութեան սենեակը կ'եր-
թար:

Քաջ երիտասարդը կատուի քայլերով սենեակին
դրան յետեցաւ, այս դուռը կիսովին բաց ձգուած էր.
Ժան Շուան բարձր ձայնով հետեւալ նամակը կը կար-
դար իր սպայակոյտի անդամներուն.

«ԲՍՂԱՔԱՅԻ ՄԱՔՍԻՄ ԱՐՏՈՒՅՆ
Պատգամաւոր
Հանրային Փրկութեան Ժողովին
Ի ՆԱՆԹ

«Քաղաքացի պատգամաւոր,

«Բեզ կը հաղորդեմ քե աղջիկդ իմ ձեռքս ինկած է:

«Պատգամաւոր եմ փոխանակելու նամքի բանեերուն մեջի
բանաւրկեալներուն հետ»:

Այս բաներուն վրայ Ժագ Բոթըրօյի դէմքը փայլել
սկսաւ:

Բայց Ժան Շուան իւրաքանչիւր բառին վրայ կանգ
առնելով իր ընթերցանութիւնը շարունակեց.

«Բայց կը հաղորդեմ քեզի նաեւ քե՛ երբ մերիմներէն
միայն մեկուն մազին դայիս, աղջկանդ գլուխը կտրուած
պիտի ըլլալ:

Ժագ Բոթըրօ այս խօսքին վրայ իր ամբողջ էու-
թեամբը դողդղալ սկսաւ:

Այս սպառնալիքը Ժագի պաղարիւնութիւնը կորսն-
ցնել տուաւ:

Ո՛չ, անկարելի էր, ինքը թոյլ պիտի չտար որ այդ
տեսակ սակարկութիւն մը տեղի ունենայ, իր սիրած աղ-
ջիկը անմեղ էր:

Վրդովուած, ինքնիրմէ ելած, հօրը և այդ ազնը-
ւականներուն առջև պիտի նետուէր և ցոյց պիտի տար
անոնց իրենց անվայել ընթացքը, գութի պիտի հրաւիրէր
և պիտի համոզէր զանոնք:

Բայց խորհրդակցութեան սրահին ետեւի դուռը բացուելով Փիէր Ֆլորան ներս մտաւ և ժան Շուանի մօտեւ նալով ըսաւ .

— Հրամանատար, բանտարկեալը ես իմ ձեռքով դքսուհի Աննայի աշտարակը տարիս Աշտարակին բանալին տիկ . մարքիզուհիին յանձնեցի : Մարքիզուհին անոր քովը մնաց : Ապահով ըլլալու համար երկու պահակ դրի աշտարակին դրան առջև և պատուիրեցի որ մարքիզուհիէն ուրիշ մարդ չմտնէ ներս :

— Աղէկ, աղէկ, պատասխանեց ծերունի արքայականը :

Եւ խօսքը իր սպաներուն ուղղելով, ձեռքը սեղանին զարկաւ և գոչեց .

— Հիմա տեսնենք պատգամաւոր Շանթ ի՞նչպէս դահիճին գլուխ պիտի հայթայթէ :

Երբ ժագ այս խօսքը լսեց, ալ համոզուեցաւ որ պիտի չկրնար Քլէրը ազատել :

Երկրորդ անգամ ըլլալով իր ջիղերը զսպեց և իր վրդովմուռներն վրայ իշխելով, որոչեց առանց բերանը բանալու դէպքերու վախճանին սպասել :

Հրամանատարը իր գրած նամակը ծալելէ յետոյ հարցական նայուածքով մը աչքը չորս կողմը պտտեցուց :

— Ձեր մէջէն ո՞վ այս նամակը իր հասցէին կրնայ տանիլ, հարցուց :

— Ե՛ս, գոչեց ժագ դուռնէն ներս խոյանալով :

Եւ դեմի դեղին կտրած, զողողալով, հօրը դէմը ցըցուեցաւ :

Ժագ միտքը դրած էր որ հօրը նամակը Արտուէնի տանելով ըսէ՝ «Ահա ես նորէ՛ն հկայ, բանտարկէ՛ զիս և լուր դրկէ հօրս որ՝ եթէ քու աղջկանդ մաղին մէկ թելին քպի, զաւկին գլուխը ինկած է» :

Ազնուասիրտ երիտասարդը ինքնիրենը ըսած էր թէ՛ հայրը թերեւս պիտի չհամարձակէր երկու հօգի միասին զտնել :

Այսպէս, անձնուէր երիտասարդը վսեմ անձնուրա-

ցութեամբ մը և դերագոյն յիմարութեամբ, առանց իր խղճին հետ անգամ մը խկ վիճարանելու, անմիջապէս առաջ նետուած և միտքը դրածը գործադրել ուզած էր : Եւ դողողալով հօրը պատասխանին կը սպասէր :

Ժան Շուան զարմացական նայուածքով մը անոր երեսն ի վեր նայեցաւ : Յետոյ լուրջ եղանակով մը յայտարարեց .

— Ձաւակս, պատգամաւոր Շանթի քեզ հրացանի բռնելու հրաման տուած ըլլալը մոոցօ՞ր, ո՞վ գիտէ, թերեւս ան հիմա այնպէս կը կարծէ որ դուն մեռած ես, բայց անոր դէմը ելլելով՝ քեզի ազատողը վտանգի մէջ պիտի իյնայ :

Ժագ շրթունքները խածաւ : Այնքան յուզուած էր, որ այս արդարացի դիտողութեան վրայ բնաւ չէր մտածած :

— Ասկէ զատ, դեռ նոր անկողինէդ ելած ես, վէրքդ տակաւին չէ գօցուած, չեմ ուզեր որ հօսկէ դուրս ելլես, շարունակեց ժան Շուան յուզուած շնչաւով մը :

— Բայց, հայր իմ . . .

— Պարտապանի մի՛ պնդեր հօսկէ դուրս պիտի չելլես :

— Ե՛ս կ'երթամ, ե՛ս կ'երթամ, ըսաւ Փիէր Ֆլորան առաջ անցնելով :

— Շա՛տ աղէկ, դո՛ւն պիտի երթաս, ըսաւ հրամանատարը և նամակը անոր յանձնեց :

Յետոյ աւելցուց .

— Աչքդ չորս բաց որ ձուղակի մէջ չիյնաս :

— Հոգ մի՛ ընե՛ր, հրամանատար, մութը չկոխած այս նամակը Շանթի ձեռքը հասած պիտի ըլլայ :

Փիէր Ֆլորան այս լսելով՝ հրամանատարն ու սպաները բարեւելէ յետոյ սրահէն դուրս ելլելով բակ մտաւ : Բակին մէջ ձի մը խոտ կ'ուտէր, Փիէր Ֆլորան անոր մօտեհնալով ըսաւ .

— Փորդ կշտացուցիր ալ, փէլոթ, հիմա ա՛լ ձամբայ ելիր նայինք :

Այն միջոցին երբ Փիէր Ֆլորան ձիուն վրայ կը
ցատկէր, ժառ Գոթըրո անոր մօտեցաւ :

Ժառ աղէկ մը մտածելէ յետոյ՝ միտքը դրած էր ա-
նոր ձեռքէն նամակը առնելով Մարսօնի ներկայանալ և
անոր միջնորդութիւնն ու խորհուրդը խնդրել :

— Փիէր, բարեկամս, ձգէ՛ որ քու տեղդ ես երթամ,
խօսք առաւ ժառ պաղատական ձայնով մը :

— Հօրդ ըսածէն դուրս չեմ կրնար ելլել, պատաս-
խանեց Շուանը :

— Բայց ես հոն երթալ կ'ուզեմ :

— Ինչո՞ւ :

— Ատիկա մի՛ հարցնիր, բան մը չեմ կրնար ըսել,
միայն ձգէ՛ որ քու տեղդ ես երթամ :

— Հրամանատարին հրամանը չեմ կրնար անսաս-
տել :

— Փիէ՛ր, Փիէ՛ր... գոչեց ժառ :

Բայց Փիէր Ֆլորան ձին ստքերովը խթանած և ճամ-
բայ ելած էր արդէն :

Ժառ անոր հեռանալը դիտեց : Քանի մը քայլ առաւ
նորէն աղաչելու համար, բայց ոտքերը դողալ սկսան և
ձայնը կոկորդին մէջ խեղդուեցաւ... :

Ասոր վրայ, իրեն այնպէս եկաւ որ պողպատէ ձեռք
մը զինքը կաշկանդելով եղած տեղը վար կը դնէր և ար-
գելք կ'ըլլար իր յառաջանալուն և միտքը գրածը կատա-
րելուն :

Հեծկտուք մը կուրծքը պատռելով դուրս պոթկաց
չրթունքնեքն :

— Ի՞նչպէս պիտի ազատեմ զայն :

ԲԱՆՏԱՐԿԵԱԼ ԱՂՋԻԿԸ

Գլէրի բանտարկուած սենեակը կը գտնուէր «Դքսու-
հի Աննա» աշտարակին երկրորդ յարկը :

Այս սենեակը որ բաւական լոյս կը ստանար դուր-
սէն, պարզ կերպով կահաւորուած էր :

Սենեակին խորը ջերմոց մը կար, որուն վրայ Պրե-
թօն դուքսերու զինանիշը քանդակուած էր :

Այս սենեակը Բարբֆու կոմսուհիին, այսինքն Թո-
րինէէ մարքիզուհիին մեծ մօրը և Մարիզ Ֆլէրիւսի կե-
սրայրին մօրը ամենասիրելի մենարանն էր :

Թորինէէ մարքիզուհին հիմա կը յիշէր մեծ մօրը ը-
րած սիրուն հէքեաթներն ու սրտագրաւ առասպելները և
հիացումով կը պահէր անոնց յիշատակը :

Մայր Լոփիօնի պանդակէն մինչև դղեակ գալերնին,
տիկին Թորինէէ Գլէրը ուշադրութեամբ դիտած և զայն
լաւ մը ճանչցած էր :

Մանկամարդ աղջիկը իր ցօյց տուած ընթացքով՝
մարքիզուհիին գութը շարժած և համակրութիւնը շա-
հած էր :

Բողոքի ոչ մէկ խօսք ելած էր անոր բերնէն :

Հազիւ կրցած էր քանի մը բառ արտասանել և ան
ալ շնորհակալութիւն յայտնելու համար տիկին Թորին-
էէի :

Ազնուասիրտ կինը հաճելի անակնկալի մը եկած էր :
Գլէրի երկատարգութիւնը, գեղեցկութիւնը և շնորհ
լաւ ապաւորութիւն մը թողած էին իր վրայ, անոր քաղ-
ցըր բնաւորութիւնը և ցօյց տուած համակերպական ոգին
չատ հաճելի թուած էին իրեն : Եւ ինքնիրենը հարցուցած
էր թէ Շանթի պէս վայրենի մարդ մը ի՞նչպէս կրնար
այսպէս սիրուն և քայքայարարոյ աղջկան մը հայրը եղած
ըլլալ :

Հակառակ անոր որ մարքիզուհին ներքնապէս չստ
կը փափաքէր մտերմանալ այդ աղջկան հետ, կը վախնար
որ հետաքրքրութիւնովը թերևս վիրաւորէր այդ աղջկան
փափուկ սիրտը : Միմիայն անուշ նայուածքով մը և մը-
տերմօրէն անոր ձեռքը սեղմելով ուզած էր հասկննել ա-
նոր թէ ինքը թշնամի մը չէր :

Գլէր եւս իր կարգին անոր այս կենցաղագիտական
վերաբերմունքը տեսնելով զգացած էր թէ այդ ազնուա-
սիրտ կինը սրտով ու հոգիով իրեն շատ կը նմանէր :

Այսպէս, երբ երկուքը մէկ առանձին մնացին, Գլէր իր երախտագիտութիւնը յայտնեց իր բանտապահու հիին:

— Ո՛հ, տիկին, ձեր անունը չեմ գիտեր, բայց կը տեսնեմ թէ դուք աղնուական կին մըն էք, մանաւանդ շատ բարեսիրտ:

— Ես Թորիննէ մարքիզուհին եմ, յայտարարեց մանկամարդ կինը պարզ և համեստ շեշտով մը:

— Ի՞նչ, Թորիննէ մարքիզուհի՞ն, կ'մկմաց ժագի նշանածը սարսուռով:

Եւ աչքին առջև սև վարագոյր մը իջաւ...

Գլէր գիտէր թէ իր հայրը Թորիննէ մարքիզը մահուան դատապարտած էր, անոր Նանթի բանտին մէջ բանտարկուած ըլլալն ալ գիտէր, գիտէր նաև թէ Մարիզ Ֆլէրիւսն էր զայն մասնողը:

Տիկին Թորիննէ հասկնալով խեղճ աղջկան հոգիին մէջ անցած դարձածը, բարեսրտութեամբ ըսաւ.

— Չկարծէք որ ես ձեզի մեր մարդոց գլխատուելուն պատասխանատու պիտի բռնեմ, ընդհակառակը, ես այնպէս կը հաւատամ որ դուք միշտ բողոքող եղած էք այդ անարդարութիւններուն դէմ:

— Այո՛, տիկին, այո՛, և յաճախ պաշտպանած եմ զոհերը:

— Քանի որ այդ գարչելի արարածը, այդ Մարիզ Ֆլէրիւսը ձեզ կը հալածէ, այդչափը կը բաւէ հասկնալու համար թէ դուք ալ զոհ մըն էք: Այդ բախտախնդիր կինը եղբորս մահուան պատճառ եղաւ, անոր անունը ու պատիւը ամօթի մէջ թաթխեց և հօրս ու մօրս մահը փութացուց: Եւ առարկելով որ զինքը կ'արհամարհենք ու մեր մէջը չենք ընդունիր, իր վրէժը առնելու համար մեր մարդիկը մասնակ սկսաւ: Եւ գիտցած ըլլաք որ ձեզ ատելուն համար էր որ ձեզ ձեր հօրը թշնամիներուն ձեռքը մատնած է: Ո՛վ գիտէ, թերեւս սիրային հաշիւ մը կամ նպատակ մը ունի...

— Այո՛, տիկին, կրնայ ըլլալ... թերեւս զօրավար

Մարսօն... Բայց ես զօրավարը եղբոր մը պէս կը սիրեմ և իր անկեղծ հիացողներէն եմ:

— Այո՛, ազնուասիրտ հակառակորդ մըն է ան մեզի:

— Ուրեմն ամէն բան գիտէ՞ք, տիկին:

— Այո՛, ժագ Բոթըրօ ըսաւ ինծի որ Մարսօնը եղած է զինքը ազատողը:

— Ո՛հ, ժագը, գոչեց խեղճ աղջիկը: Ո՛ւր է ժագը, ի՞նչ եղած է:

— Ի՞նչ, դուք ժագը կը ճանչնա՞ք որ:

— Այո՛, տիկին, կը ճանչնամ, մըմնջեց Գլէր:

— Ո՛ւր տեսած էք զայն և ո՛ւրկէ կը ճանչնաք, հարցուց տիկին Թորիննէ հետաքրքրութեամբ:

— Ո՛հ, տիկին, մի՛ հարցնէք, մի՛ հարցնէք:

— Արդեօք դո՞ւք էք անոր սիրած աղջիկը:

— Այո՛, տիկին, ե՛ս եմ, մըմնջեց Գլէր ամօթխածութենէն կաս կարմիր կտրելով:

— Հոգ մի՛ ընէք, ժագը ողջ է, գոչեց մարքիզուհին անոր վրայ մեղքնալով:

Գլէրի դէմքը մէկէն ի մէկ փոխուեցաւ: Յոյսի նշույլ մը փայլիլ սկսաւ անոր անմեղ դէմքին վրայ: Տիկին Թորիննէ խորապէս զգածուած, մանկամարդ աղջկան ձեռքերը իր ձեռքերուն մէջ առաւ, և յետոյ, իր ներդաշնակ ձայնովը ըսաւ.

— ժագ, առանց ձեր անունը տալու, շատ անգամ ձեր մասին խօսած է ինծի: Ես իր բոլոր գաղտնիքները գիտեմ, Դուք ո՛րքան որ զայն կը սիրէք, ան ալ ա՛յնքան ձեզ կը սիրէ: Հոս է: Բաւական ծանր կերպով վերաւորուած էր, բայց հիմա լաւ է, վէրքը զոցուելու վրայ է: Քիչ մը ետքը անոր քովը պիտի երթամ և պիտի ըսեմ որ...

— Ո՛հ, այո՛, տիկին, ըսէ՛ք, ըսէ՛ք իրեն որ փա՛ռք կու տամ Աստուծոյ որ վերջապէս ձայնս լսեց:

— Դուք Աստուծոյ կը հաւատա՞ք որ:

— Ո՛հ, տիկին, բոլոր հոգիովս:

— Ըսել է հաւատացեալ մըն էք եղեր:

— Այո՛, տիկին, միթէ կրնամ մօրս հաւատքը սուրանալ:

Եւ Գլէր, գերագոյն անձնուրացութեամբ մը այլակերպուած, աւելցուց.

— Բայց, տիկին, կը խնդրեմ, ըսէ՛ք իրեն, ըսէ՛ք նաև թէ՛ ինքզինքս երջանիկ կը համարեմ գլխատուելիք զօհերուն դէմ իբրեւ պատանդ վար դբուած ըլլալուս համար:

Այս խօսքին վրայ, տիկին Թորինեէ զայն իր կուրծքին սեղմելով քրօջ մը պէս գոչեց.

— Այո՛, պիտի ըսեմ նաև թէ ասկէ ետքը դուք ինծի համար նուիրական էակ մըն էք:

.....

Գիշերը վրայ հասած էր...

Գլէր, յուզումէն յոգնած, առանց հանուելու, ինքզինքը մեծ մահճակալին վրայ նետելով քնացած էր:

Մարքիզուհին անոր գլխուն վերեւը կեցած, իւրավառ կանթեղի մը նշայլէն լուսաւորուող անոր շնորհալի դէմքը կը դիտէր:

Պահ մը այսպէս անշարժ զայն դիտելէ յետոյ, առանց աղմուկ հանելու ոտքի ելաւ եւ դրան մօտենալով թեթեւ հարուած մը տուաւ դուռին: Դուռը կխօսիին բացուեցաւ: Զինուած Շուանի մը գլուխը ներս մտաւ դրան բացուածքէն: Պահակը տեսնելով սր դուռը գարնողը Թորինեէ մարքիզուհին էր, մէկդի քաշուելով ճամբայ բացաւ անոր, իսկ ազնուական կինը առանց օտքին ձայնը հանելու սենեակէն դուրս ելլելով նրբանցք մտաւ:

Պահակը բանտին դուռը գոցեց եւ բանալին դարձուց, իսկ մարքիզուհին նեղ ու մութ նրբանցքէ մը անդնդի մտնելու ստիպուեալ մը վար ելաւ: Եւ Փիէր Ֆլորանի տուած բանալին մտաքի դրան բանալիի ծակին մէջ խօթելով, դուռը բացաւ եւ մեծ բակը ետլաւ...

Երկու զինուած պահակները մարքիզուհին տեսնելունս պէս՝ մէկ կողմ քաշուեցան: Մարքիզուհին դուրս ելլելով, գրեական կողմը ուղղուեցաւ:

— Տիկին մարքիզուհի, տիկին մարքիզուհի, փոփրօսաց մէկը իր քովէն:

— Դո՛ւն ես, Ժագ, կմկմաց ազնուասիրտ կինը:

Իսկ Ժագ մատովը Աննա դքսուհին աշտարակը ցոյց տալով՝ ճնշուած ձայնով մը հարցուց.

— Հոն, աշտարակին մէջն է, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, հոն է:

— Անոր քովը երթալ ուզեցի, բայց պահակները իրենց զէնքը կուրծքիս դնելով թող շտուին, շարունակեց Ժագ ջղային դողով մը: Ո՛հ, տիկին, տիկին, կը հասկնաք անշուշտ թէ որքա՛ն մեծ է տառապանքս:

— Զայն որքա՛ն կը սիրես եղբր, Ժագ:

— Ո՛հ, ի՛նչ կ'ըսէք, տիկին, անոր համար կեանքս տալու պատրաստ եմ:

— Ա՛ն ալ ձեզ շատ կը սիրէ:

— Ըսա՞ւ, ձեզի ատա՞նկ ըսաւ...

— Այո՛, ամէն բան խոստովանեցաւ:

— Ո՛հ, տիկին, կ'աղաչե՛մ, մեզ երեսի վրայ մի՛ ձքէք, գոչեց Ժագ, վիշտէն ու սէրէն դողդալով: Օգնեցէ՛ք ինծի որ զայն ազատեմ:

— Ժա՛գ, բարեկամս, ինչո՞ւ անկարելին կը պահանջես ինէ, պատասխանեց մարքիզուհին ախրութեամբ և լուրջ եղանակով մը: Միթէ կրնամ ատանկ ծառայութիւն մը մատուցանել քեզ:

— Ո՛հ, տիկին, աչքերնուդ առջիւը բերէք մէյ մը... սարսափելի բան է...

— Ժա՛գ, մի՛ մոռնար որ քանի պատգամաւոր Շանթի աղջիկը մեր քովը՝ աւանդ մնայ, նանթի մէջ դահիճը զինազուլ պիտի հոչակէ և պիտի չկրնայ մեր մարդոց գլուխները կտրել, գոչեց մարքիզուհին: Մի՛ մոռնար նաև թէ ամուսինս մահուան դատապարտուածներուն մէջ կը գտնուի:

— Ո՛հ, տիկին, իրաւո՛ւնք ունիք... Մոռցած էի... ներողութի՛ւն:

— Խեղճ աղայ:

Ժագ խորտակուած ձայնով մը շարունակեց:

— Անշուշտ դուք ալ ձեր սիրած անձը ազատել պիտի ուզէք, և իրաւունք ունիք: Բայց աչքերնուդ առջեւ ըբերէք մէյ մը, տիկին, հետեւանքը և տառապանքս աչքերնուդ առջեւ ըբերէք: Ի՞նչ պիտի ըլլայ վիճակս երբ Արտուէն մոլորանքութենէ մղուած իր աղջիկը զոհել մը տադրէ:

— Ո՛հ, հայր մը չի կրնար այդ աստիճան անգութ ըլլալ... մարդ վագր ըլլալու է այդպիսի բան մը աչքը առնելու համար... գոչեց տիկին Թորինեէ սարսըռաւով:

— Այնպիսի ատենի մը հասեր ենք որ՝ մարդոց մէջ մարդկային ոչ մէկ զգացում մնացեր է, տիկին, կակազեց ժագ դառնօրէն: Այս առաւ երբ իմացայ որ Գլէր հօրս ձեռքը ինկած էր, միտքս դրի որ Եանթ երթալով ինք՝ զինքս Արտուէնի յանձնեմ:

— Խեղճ աղայ:

— Այդ անմեղ աղջիկը ազատելու համար ատկէ լաւ միջոց չկար: Եթէ երթալով անոր յանձնուէի, պատգամաւոր Շանթ անշուշտ հօրս պիտի ըսէր. «Եթէ աղջկանս մէկ մազին դպիս, աղուդ գլուխը գացած է»: Բայց մտածելով որ ինծի փախցնող վեհանձն մարդը վտանգի մէջ պիտի իյնայ, հրաժարեցայ այդ միտքէն: Ետքը միտքս դրի որ երթամ Մարսօնը գտնեմ և խնդրեմ իրմէ որ միջամտէ. վախցայ որ այս վիճակովս մինչև Եանթ պիտի չկրնայի երթալ, մանաւանդ կրնայ ըլլալ որ հանրապետականները զիս ձամբան սպաննէին: Յետոյ միտքս ինկաւ որ թերեւս հայրս ալ նոյն բանը ընէր: Ինչպէս որ Արտուէն իր դատին յաղթանակին համար աչքը առած է զոհել իր աղջիկը, հայրս ալ կրնար իր դատին յաղթանակին համար զիս զոհել:

— Ժա՛գ, ժա՛գ...

— Եւ որոչեցի հոս, Գլէրի մօտը մնալ: Յոյսս ձեր

վրայ դրի: Գիտեմ որ դուք վեհանձն էք... բայց դժբախտաբար բան մը չէք կրնար ընել... Կը հասկնամ, իրաւունք ունիք: Ո՛հ, Աստուած իմ, ի՞նչ սոսկալի կացութիւն... Ի՞նչ ընեմ, Աստուած իմ, ի՞նչ ընեմ: Ո՛հ, աշխարհի մէջ ո՞վ տառապած է ինծի չափ, ո՞վ քաշած է իմ քաշածներս... ի՞նչ անտանելի բան...

— Ժա՛գ, բարեկամս. խոստացիր ինծի որ հանդարտ ու պաղարիւն պիտի ըլլաս և ուէ անխոհմութիւն պիտի չգործես:

— Բայց տիկին, մեռնի՛լս պահանջեցէք աւելի դիւրին է:

— Կ'աղաչեմ, սիրած էակիդ սիրուն ըլլայ:

— Պիտի փորձեմ, տիկին, չեմ կրնար խոստանալ:

— Խոստացի՛ր, ժագ, խոստացիր, բարեկամս, և ես ալ փոխադարձաբար պիտի ջանամ որ ձեռքէս եկածը ընեմ այդ մանկամարդ աղջկան գլխուն վրայ դարձող սպառնալիքը իրմէն հեռացնելու համար:

— Կը խոստանամ, տիկին, և բնաւ պիտի չմօտեմ որ միայն դո՛ւք եղաք ինծի յոյս ներշնչողը:

— Գիտցած եղիր որ, բարեկամս, յուսահատները պարզապէս իրենց պարտքը վճարած կ'ըլլան երբ յոյս ներշնչեն ուրիշներուն, ըսաւ մարքիզուհին համեստութեամբ:

Եւ յետոյ, խորհրդաւոր ժպիտով մը աւելցուց.

— Ժագ, բարեկամս, մի՛ մոռնար որ հրեշտակները թեւ ունին և կրնան թռչիլ...

Հ Ա Յ Ր Ը

Եանթի բանտին մէջ, մահուան դատապարտուած բանտարկեալները եղբրական ժամուն կը սպասէին...

Հին գոթական մատուռի նմանող սրահի մը մէջ բանտարկուած բոլոր բանտարկեալներն ալ գիշերը մինչև լոյս աղօթելով, լալով և քնանալով անցուցած էին:

Թորինեէ մարքիզը և իր գործակատարը՝ Ժագէֆ Լը-

պլան, հանդարտ, պաղարիւն և լուրջ, իրենց նախկին օրերը յիշելէ յետոյ. համակերպած, գլուխնին ծռած մեծ ոճիրին առջև, վերջին ժամու խորհրդածութեանց մէջ ինկած էին... Ժամերը դանդաղ դանդաղ կը սահէին: Յուսահատութեան գիշերն էր այդ գիշերը:

Եւ արշալոյսը իր սսկեզօծ ճառագայթները մազէն անցնող ալիւրի փոշիի մը պէս բանտին տմոյն ապակիներէն ներս մաղեց, դժբախտ բանտարկեալները կտօքի մը աղմուկը լսելով սարսուտցին: Այս աղմուկը կը ճանչնային անոնք: Քանի մը անգամ ատանկ աղմուկներ լսած էին: Մահապարտները գլխատման վայրը փոխադրող կտօքն էր ան:

Կտօքին աղմուկը դադարելէն պահ մը ետքը բանտին մութ նրբանցքներուն մէջ ոտքի ձայներ լսուեցան, յետոյ հրացաններու կոթերուն գետինը զարնուելուն ձայնը լսուեցաւ:

— Ժամը հասած է, մրմնջեց մահապարտ ծերունի քահանայ մը, որուն շուրջը խմբուեցան բնագդաբար բոլոր գլխատուելիք գլուխները:

Քահանան ձեռքը անոնց գլուխին վրայ պառացնելով՝ խաչի նշան մը ըրաւ և ակռաներուն տակէն մօրլտաց:

— Շնորհք, տէ՛ր, և Աստուածային սրբարար զօրութիւն, եղիցի՛ ընդ ձեզ և ընդ ամենեւեան: Ի վեր ընծա՞ յեցուցէք զմիտս ձեր աստուածային երկիւղիւ:

Բոլոր մահապարտները՝ կարծես թէ պատարագի քահանայի մը առջին ծունկի եկած ըլլային, գլուխնին կախած, սրտակեղէք ձայնով մը փսփսացին:

— Ունիմք առ քե՛զ, տէ՛ր ամենակալ:

Քահանան շարունակեց:

— Եւ ընդ Սերովբէսն և ընդ Քերովբէսն, միաձայն սրբասացութեամբ յօրինել նուագս և համարձակապէս գոչելով աղաղակել ընդ նոսին և ասել:

Մահապարտները առանց գլուխնին վեր բարձրացնելու շարունակեցին:

— Ովսաննա՛ ի բարձո՛ւնս:

Քահանան խաչակնքելով իր մահապարտ հօտը, խորհրդաւոր կերպով վերացած, մրմնջեց:

— Առէ՛ք, կերէ՛ք, այս է մարմին իմ, որ վասն ձե՛ր և բազմաց բաշխի, ի քաւութի՛ւն և ի թողութի՛ւն մեղաց:

— Ամէ՛ն, օրհնա՛, Տէր, մրմնջեցին դատապարտեալները միաբերան:

Քահանան իր հօտը ցոյց տալով և ձեռքը անոնց գլուխին վրայ երկարելով՝ շարունակեց:

— Արբէ՛ք ի սմանէ ամենեքեան, ա՛յս է արիւն իմ նորոյ Ուխտի, որ յաղագս ձե՛ր և բազմա՛ց հեղանի, ի քաւութի՛ւն և ի թողութի՛ւն մեղաց:

Դատապարտեալներուն մէջէն սարսուռ մը սողաց և ամէնքը մէկ ցած ձայնով մրմնջեցին:

— Հա՛յր երկնաւոր, որ զսրդիդ քո ետուր ի մահ վասն մեր պարտապան պարտեաց, հեղմամբ արեան նորա աղաչեմ զքեզ, ողորմեա մեզ քո բանաւոր հօտի:

— Խաղաղութի՛ւն ամենեցո՛ւն, վերջարանեց քահանան ձեռքը խորհրդաւոր կերպով իր հօտին վրայ տարածելով:

Ճիշտ այդ միջոցին, տասնապետ Լըֆրան՝ որուն յանձնուած էր մահապարտները գլխատուները կարգի կը կր փոխադրելու պաշտօնը, իր զինուորները կարգի կը դնէր:

Ընդհանուր դատախազ քաղաքացի Լըպաթօ և իր քարտուղարը՝ քաղաքացի Մալէքան, որոնք ատենէ մը ի վեր բանտ հասած էին արդէն, բակին մէջ վեր վար կ'երթային կու գային:

Երկու դատական պաշտօնեաները քանի մը անգամ բանտին ժամացոյցին ուղղած էին աչքերնին, և քաղաքացի Լըպաթօ անհամբերութեամբ կ'ըսէր:

— Տառը վայրէկան ալ անցած է և տակաւին կտօքը ճամբայ չելաւ: Չեմ հասկնար թէ ինչու գործերը այսպէս կը ձգձգուին:

Եւ խօսքը բակէն անցնող բանտապետին օւղղելով հարցուց:

— Ինչո՞ւ կեցեր են, ի՞նչ կը սպասեն:

— Քաղաքացի պատգամաւորը մահավճիռը չէ ստորագրած տակաւին, պատասխանեց բանտապահը:

— Տարօրինակ՝ բան, ցուցակը երէկ առտու ներկայացուցին իրեն, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ մինչև հիմա ստորագրած չըլլար, դիտել տուաւ ընդհանուր դատախազին քարտուղարը զարմանալով:

— Վստա՞հ ես որ երէկ առտու ներկայացուցաւ, հարցուց ընդհանուր դատախազը:

— Բացարձակապէս:

— Տարօրինակ՝ բան, քաղաքացի Շանթէն բնաւ չէի սպասեր այս ձգձգումը... եթէ ձեռքէն գայ, բոլոր դաւաճանները մէկ դգալ ջուրի մէջ խեղդող մարդ է:

— Ես ալ զարմանալի կը գտնեմ, յայտարարեց քաղաքացի Մալէքան:

— Երթամ անմիջապէս եղելութիւնը հասկնամ:

Եւ ընդհանուր դատախազը իր քարտուղարին հետ պատգամաւորին ապարանքը ուղղուեցաւ:

.....

Մաքսիմ Արաուէն գիշերը շատ դէշ անցուցած էր... մինչև առտու քունը չէր տարած և վրան տաքութիւն եկած էր:

Մինչև առտու իր գրասենեակին մէջ մնացած և լոյսին ծագելը տեսնելով յանկարծակիի եկած էր:

Իր թիկնաթոռին մէջ քաշուած, ընկճուած, դէմքը անճանաչելի դարձած, սեղանին վրայէն մահապարտներուն ցուցակը ձեռքը առաւ և զողոջուն ձեռքով ու վարանտութեամբ իր պարտականութիւնը կատարելու պատրաստուեցաւ:

Յանկարծ սարսուաց: Դուռը զարնուած էր:

Կասկած չկայ ո՞ր մահավճիռը առնելու եկած էին:

Ցուցակը սեղանին վրայ դրաւ և խեղդուկ ձայնով մը գոչեց:

— Մտէ՛ք:

Ջինուոր մը մտաւ ներս: Ձեռքը նամակ մը կար, զոր Արաուէնի յանձնեց:

Արաուէն զինուորին հօն մնալու նշան մը տալէ յետոյ նամակը բացաւ:

Ժան Շուանի նամակն էր:

Պատգամաւորը նամակը կարդալուն պէս դեփ դեղին կտրեցաւ: Շրթունքները պրկուեցան և քունքերուն վրայ քրտինքի կաթիլներ տեսնուեցան:

— Այս նամակը ո՞վ յանձնեց քեզի, հարցուց պատգամաւորը զինուորին:

— Մերունի գելզացի մը, որ նամակը ձեռքս դնելուն պէս փախաւ:

Արաուէն պատուհանին քով վազեց, բացաւ դայն եւ դուրս կախուեցաւ: Փողոցին մէջ մարդ մարդասանք չկար:

— Դո՛ւրս ելիր, հրամայեց ան, զինուորին քովը դառնալով:

Ջինուորը վախէն կծիկը դրաւ:

Երբ զինուորը դուրս ելաւ, Արաուէն, այդ ճշմարիտ Շանթը, այդ պողպատէ մարդը, խորտակուած արձանի մը պէս թիկնաթոռին մէջ ինկաւ և սկսաւ տղու մը պէս արտասուել:

Իրեն համար հիմա ո՛չ պարտականութիւն, ո՛չ ըսկըզրունքային խնդիր, ո՛չ գլխատուելիք դաւաճան, ո՛չ ալ լրացնելիք առաքելութիւն մնացած էր: Ինքը հիմա պարզապէս հայր մըն էր: սրտէն զարնուած հայր մը, որ տառապանքներուն ամէնէն սարսուփելին կը կրէ:

Եւ արտասուալից աչքերը խոչոք խոչոք բացած, նայուածքը առջևի ցուցակին վրայ, գոչեց:

— Ի՛նչ մնաց պիտի ստորագրէի սա ցուցակը:

Դուռը նորէն զարնուեցաւ:

Այս անգամ քարտուղարը ներս մտնելով իրեն մօտեցաւ և ըսաւ:

— Քաղաքացի պատգամաւոր, ընդհանուր դատախազը եկեր մահավճիռը կը պահանջէ:

— Հիմա կու տամ, պատասխանեց Արտուէն բարկացած չեչտով մը ճամբայ դնելով քարտուղարը:

Արտուէն երբ առանձին մնաց, ժամն Շուանի նամակը մէյ մըն ալ կարդալ ուզեց:

Շատ որոշ էր: Ահա՛ ինչ որ կը գրէր պողպատէ հրամանատարը:

«Կը հաղորդեմ նաեւ որ՝ երբ մեք մարդոց մագինն մեկ քելին դպիս, աղջկանդ գլուխը գացած է»:

Ուրեմն եթէ կառափնատը աշխատիլ սկսէր, անդին Գլէր մեռած պիտի ըլլար: Ի՞նչ ընել:

Եթէ աղջիկը ազատել ուզէր, դաւաճանած պիտի ըլլար հայրենիքին դէմ, եթէ դաւաճտնները գլխատել տար, Շուանները իր աղջիկը պիտի մեռցնէին: Հայր եղիր և որսչում տուր:

Մէկէն ի մէկ Ռոպէսփիէրը, այդ անողօք յեղափոխականը աչքերուն առջև եկաւ, որ իր դէմը ցցուած երեսն ի վեր կը պոռար:

«Դուռն չէի՞ր հաւատարմութեան երդում ընողը, դուռն չէի՞ր խոստացողը, որ ո՛չ մէկ բան քու բաղուկդ պիտի կրնայ զինաթափ ընել և արդարութիւնը ամէն գնով իր տեղը պիտի գտնէ»:

Խեղճ հայրը ինքզինքը չըջապատուած կը տեսներ Հանրային Փրկութեան ժողովին անդամներուն կողմէ, որոնք սպառնական նախուածքով մը մահապարտներու ցանկը ցոյց կու տային իրեն, իր արցունքներովը թըրջած ցանկը՝ որուն վրայի արցունքի կաթիլները կարծես թէ մէկէն ի մէկ արիւնի կաթիլներու կը փոխուէին:

Արտուէն, աչքերը խոշոր խոշոր բացած, ապշահար, Յեղափոխութեան և հայրենիքի գաղափարը մարմնացնող այդ հսկային՝ Ռոպէսփիէրի մաքնիսական ազդեցութեան տակ ինկած, կքած, խոնարհելով կարծես թէ իր պաշտած կուռքին ոտքերուն առջև, ձեռքը դանդաղօրէն երկարեց և վերջապէս գրիչը ձեռք առաւ, բայց փոխանակ մահա-վճիոր ստորագրելու ազադակ մը արձակեց տեսիլք մը

կու գար իր աչքերուն առջև և եղած տեղը կը գամէր զինքը:

Աղջիկը Շուաններուն ձեռքը ինկած կը տեսներ, ձեռքերը ետին կապած էին, ծունկի եկած էր, մազերը ցիր ու ցան եղած էին և դահիճ մը եղերական տապարը ձեռքը անոր կը մօտենար... տապարը վեր կը բարձրանար... աղջկանը գլուխը կը ծռէր և... Գլէր, խեղճ աղջիկը իր վերջին շունչը փչելէ առաջ կը պոռար:

— Հայրի՛կ, հայրի՛կ...

Արտուէն, խելագարած վիճակի մէջ գոչեց:

— Ո՛չ, ո՛չ, մի՛ կարէք, չե՛մ ուզեր, չե՛մ ուզեր որ կարէք, պիտի չստորագրե՛մ:

Եւ յուսահատական շարժումով մը թեւերը բացաւ իր աղջիկը գրկելու համար: Տեսիլքը երազի մը պէս ցընդեցաւ:

Արտուէն քանի մը քայլ առնել ուզեց, բայց ոտքերը իրարու մէջ անցած ըլլալով՝ աթոռի մը մէջ նետեց ինքզինքը և սկսաւ հեծկտալ:

— Աղջի՛կս, իմ մէկ հատիկ աղջիկս:

Դուռը բացուեցաւ և Մարիզ Ֆլէրիւս ներս մտնելով դանդաղօրէն անոր մօտեցաւ:

Արտուէն այնքան ընկճուած էր իր բեռան տակ, որ զայն չկրցաւ նշմարել:

Մարիզ պահ մը զայն դիտեց, ձիւաղային ժպիտ մը նշմարուեցաւ շրթունքներուն վրայ:

Յետոյ, կեղծաւորութեան դիմակը երեսին անցընելով՝ Շանթի վրայ ձեռքը կամաց մը անոր ուսին դրաւ:

Արտուէն գլուխը վեր բարձրացուց և երբ բախտախընդիր կինը նշմարեց, իր արտասուալից աչքերը մէկէն ի մէկ տարբեր արտայայտութիւն մը սաացան, այնպիսի արտայայտութիւն մը, որ միանգամայն կը պատկերացնէր իր մօլեռանդութիւնը, Գլէրի հանդէպ իր սնուցած խանդաղատանքը և Մարիզի հանդէպ իր սէրը...

Այնքան յուսահատած էր, այնքան կուրացած էր և

խելքը այն աստիճան կորսնցուցած էր, որ յուսադրական խօսք մը, խորհուրդ մը, օգնութիւն մը սպասեց այդ թշուառական կնոջմէն:

— Ինձ բարեկամս, ի՞նչ ես եղեր, փսփոսաց քաղաքացուհի Ֆլէրիւս կեղծաւորաբար:

— Տակաւին ամէնքը չես գիտեր: Ի՞նչ պիտի ըսես եթէ իմանաս, գոչեց Արտուէն խորտակուած ձայնով մը:

Եւ առանց բռռ մը իսկ աւելցնելու, Ժան Շուանի նամակը անոր երկարեց:

Արիւն խմող կինը մէկ նայուածքով նամակը կարդաց և չափէն աւելի բարկացած ըլլալ ձեւացնելով՝ շնականօրէն գոչեց.

— Ո՛հ, սա աւաղակները: Ըսել է աս վատութիւնն ալ պիտի ընեն եղեր:

— Ընդհանուր դատախազը եկեր է, դուրսն է, շարունակեց Արտուէն խեղդուկ ձայնով մը:

— Այո՛, գիտեմ, քիչ մը առաջ դէմս ելաւ:

— Գիտե՞ս թէ ինչու եկած է:

— Այո՛ մահավճիռը առնելու:

— Այո՛: Եթէ չստորագրեմ, դաւաճան մը պիտի ըլլամ, իսկ եթէ ստորագրեմ, աղջիկս մահուան դատապարտած կ'ըլլամ...

— Ի՞նչ սարսափելի երկընտրանք:

— Այո՛, ո՛րը ընտրելու է այդ երկու վճիռներէն՝ չեմ գիտեր, կմկմաց Արտուէն՝ որուն դէմքէն այնպէս կ'երեւէր թէ քսան տարի աւելի ծերացած էր: Բայց չէ՛, չե՛մ կրնար աղջիկս մահուան դատապարտել:

— Ուրեմն գլխատումները յետաձգել տուր, ըսաւ կռափնափնա միջնորդուհին:

— Հապա Հանրային փրկութեան Ժողովը, գիտել տուաւ Արտուէն:

— Բայց քո՞ւն միտքէն կ'անցնէր որ դուն օր մը այսպիսի սարսափելի կացութեան մէջ պիտի իյնաս: Երբ իրենց ամէն բան պատմես, թերեւս ներողամտութեամբ պիտի վերաբերուին քեզի հանդէպ:

Արտուէն թերահաւատօրէն գլուխը շարժեց:

— Քաջութիւն, բարեկամս, իրար մի՛ անցնիր, թերեւս միջոց մը գտնենք: Ըսաւ լիրբ կինը կեղծաւորութեամբ:

— Ի՞նչ ընեմ, ի՞նչ ընեմ, միջոց մը ցոյց տուր ինձի, հնարք մը մտածէ:

— Ինձի՛ մտիկ ըրէ: Մէկէն ի մէկ հիւանդացած ըլլալ ձեւացուր, սենեակդ փակուէ և տունէն ներս մարդ մի՛ ընդօշնար: Հոգ մի՛ ըներ, ես ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ որ մարդ չմտենայ քովդ: Եւ երբ այնպէս կարծեն որ դուն ծանր հիւանդ ես, գաղտնի Փարիզ կ'երթաս և Հանրային Փրկութեան Ժողովին կը ներկայացնես քու պարագագը:

— Բայց եթէ իմ վրաս չմեղքնան, այն ատեն ի՞նչ պիտի ըլլայ վիճակս:

— Ժամանակ շահած պիտի ըլլանք: Հիմակուհիմա ամէնէն կարելորը աս է, հասկցա՞ր, ժամանակ չա՛նիլ: Եւ այդ միջոցին ո՛չ թէ բռնի ուժով, այլ՝ խորամանկութեամբ պիտի ջանանք աղջիկդ ազատել Շուաններուն ձեռքէն:

Արտուէն վարանեցաւ, բայց Մարիզ հեղինակաւոր չեչտով մը շարունակեց.

— Ես ալ այս գործին մէջ իմ պատասխանատուութեանս բաժինը ունիմ, որովհետեւ ես էի քեզի խրատողը, որ աղջիկդ Փարիզ դրկես, ատոր համար երդնում կ'ընեմ որ ամէն միջոց ի գործ պիտի դնեմ զայն ազատելու համար և վստահ նմ թէ պիտի յաջողիմ... Գաղտնի ստիկան Պրիթիւս Ակրիքուա, որ իմ ամէնէն հաւատարիմ մարդոցմէս է և որուն վրայ անձիս չափ վստահութիւն ունիմ, քիչ մը առաջ ինձի ըսաւ որ եթէ միջոցներ ձեռք առնուին, թերեւս կարենանք զայն ազատել Շուաններուն ձեռքէն:

Այսօրու ընէ սկսեալ գործի պիտի սկսի ան: Բաղաքացի Պրիթիւս Ակրիքուան այսպիսի գործերուն մէջ Քլէպէրէն և Մարսօնէն հազար անգամ աղէկ գործ կը տեսնէ: Հաւատա՛ ըսածներուս և ձգէ որ ես իմ գործս ը-

նեմ, դուն ալ ուղղակի Փարիզ գնա՛: Շատ հաւանական է որ Ռոպէսփիէրի և իր բարեկամներուն կարենաս խօսք հասկցնել, անոնց գութը շարժել և վերադառնալով աղջիկըդ գրկել:

Արտուէն, նախկին պերճադիճին խօսքերէն խառուած, անոր ձեռքերը իր ձեռքերուն մէջ առնելով գոչեց.

— Շնորհակալ եմ որ յայտ ներշնչեցիր ինձի, ըրածդ բնաւ պիտի չմոռնամ:

Եւ վճռական եղանակով մը աւելցուց.

— Փարիզ պիտի երթամ:

— Ե՞րբ:

— Այսօր, անմիջապէս: Մեկնելու համար ի՛նչ որ պէտք է դուն պիտի պատրաստես: Մեկնումս գաղտնի մնալու է, քեզմէ զատ մարդ բան գիտնալու չէ:

— Շատ աղէկ:

— Ուրեմն ցտեսութիւն:

— Վերջին խօսք մը եւս:

— Հսէ՛:

— Իսլաւական Մարսօնի ամբաստանագիրը ստորագրեցիր, հարցուց Մարիզ ասելութեամբ:

— Ոչ տակաւին:

— Ինչո՞ւ:

— Անոր համար որ Մարսօն իր զինուորներէն շատ սիրուած է և իր զէնքի ընկերները գինքը շատ կը յարգեն, իր տարած յաղթանակներովը մեծ ժողովրդականութիւն չահած է ամբողջ Ֆրանսայի մէջ:

— Կը հասկնամ, չես ուզիր հայրենիքին մեծ ծառայութիւններ մատուցանող մարդու մը դէմ այդպիսի միջոցներ ձեռք առնել, բայց պէտք է որ իրականութիւնը տեղեկացնես Հանրային Փրկութեան ժողովին, ապա թէ ոչ, կրնայ ըլլալ որ ուրիշ ճամբով մը օր մը այդ լուրը իրեն հասնի, որով Հանրային Փրկութեան ժողովը քեզ ամբաստանելու փաստ մը պիտի ունենայ ձեռքը: Բաց ասդէ, երբ Հանրային Փրկութեան ժողովը նկատի առնելով Մարսօնի ժողովրդականութիւնը՝ ներողամիտ զանը-

ւի անոր հանդէպ, նախընթաց մը ստեղծած կ'ըլլայ, որով դուն ալ իրաւունք կ'ունենաս պահանջելու որ միեւնոյն ներողամտութիւնը քեզի հանդէպ ալ ցոյց աւերուի...

— Բայց...

— Աղէկ մտածէ, աղջկանդ կեանքը ձեռքերուդ մէջն է, մոլտաց դաւաճան կինը:

Արտուէն սարսռաց...

Յաղթուած էր: Սեղանին մօտեցաւ և օտքի վրայ կեցած՝ սկսաւ գրիկ:

Մարիզ անօր մօտեցաւ...

Բախտախնդիր կնոջ դէմքը ճիւղադային պայծառութիւն մը ստացաւ:

Պատգամաւոր Շանթ Մարսօնի ձերբակալման հրամանագիրը խմբագրած էր եւ դողդոջուն ձեռքով մը մեկանը չորցնելու համար աւագ կը թափէր թուղթին վերայ:

Արտուէն զանգակը զարկաւ, քարտուղարը ներս մըտաւ:

— Առ ասիկա և զինուորական ատեանի նախագահ զօրավար Քանքլոյի տար, հրամայեց պատգամաւորը ձերբակալման հրամանագիրը ծալելէ յետոյ:

Քարտուղարը դուրս պիտի ելլէր, բայց պատգամաւորը զայն կեցուց և ըսաւ.

— Ինքզինքս հիւանդ կը զգամ, մինչև որ քեզի լուր չտամ, քաղաքացուհի Ֆլէրիւսէն ուրիշ մարդ թող չմանէ սենեակս:

Քարտուղարը Արտուէնի երեսն ի վեր նայեցաւ և ապա աւելցուց.

— Կը ներէք, քաղաքացի պատգամաւոր:

— Շո՛ւտ ըսէ, ի՛նչ կ'ուզես:

— Հնդհանուր դատախազը դուրսը կը սպասէ:

— Աղէ՛կ, ըսէ իրեն որ գլխատումները յետաձգուած են, պատասխանեց Արտուէն ջղայնացած:

Քարտուղարը առանց բան մը հասկցած ըլլալու այս փոփոխութենէն, դուրս ելաւ:

Արտուէն Մարիզի մօտեցաւ և անոր ձեռքը սեղմելով ըսաւ .

- Յտեսութիւն, քաղաքացուհի:
- Յտեսութիւն, բարեկամս:

Այս ըսելով Մարիզ Յլէրիւս, ապշահար, նայուածքը Արտուէնի գլխուն ուղղած մնաց և կմկմաց .

- Տարօրինակ բան:
- Ի՞նչ է ան, ի՞նչ եղաք, քաղաքացուհի, հարցուց պատուամաւոր Շանթ զայն իր թեւերուն մէջ քաշելով:
- Մազերդ կարծես թէ ձերմկեր են, խեղճ բարեկամս:

— Կ'երեւի թէ տառապանքի փոթորիկը ձիւն տեղացուցեր է գլխուս վրայ, մրմնջեց Գլէրի հայրը:

Եւ իր տառապանքները մոռնալու համար Մարիզը կուրծքին սեղմելով՝ չրթունքները անոր չրթունքներուն խառնեց:

Դաւաճան կիներ համբոյրի մը փոխարէն այդ մեծ հայրենասէրին մազերը ձերմկցուցած էր: Ինչե՛ր կը պատահին աշխարհի մէջ:

Արտուէն իր սենեակը քաշուեցաւ:

Մարիզ երբ առանձին մնաց, պահ մը անչարժ, աչքերը պողած ու մտասեւեւ, եղած տեղը կեցաւ... Յետոյ գրասեղանին մօտեցաւ: Մահապարտներու ցուցակը սեղանին վրայ էր... բայց տակաւին չէր ստորագրուած:

Արիւն խմող կիներ ճիւղաղային նայուածքով մը պահ մը զայն դիտելէ յետոյ, ակռաներուն տակէն մորլտաց:

- Այլ այս անգամ վրէժս առի:

ՈՒՐ ՄԱՅՐ ՎԻՔՔՈՒԱՐ ԱՆՎԱՐՏԻՆԵՐՈՒ

ՔԱՅԼԵՐԳԻՆ ՎՐԱՅ ՆՈՐ ՏՈՒՆ ՄԸ Կ'ԱՒԵԼՑՆԷ

Մահապարտները փոխադրելու համար եկող կառքը բանտին մէջ մեկնումի կը սպասէր:

Մինչդեռ տասնապետ Լըֆրանի մարդիկը սիրտերնին

կտարած իրարու հետ կը խօսակցէին, ինքը, Լըֆրան ծըխափողը բերնին, քիթը բերանը կախած, բակին մէջ կ'երթար կու գար:

Մահապարտները փոխադրելու պաշտօնը ունեցող հանրապետական զինուորները թէպէտ յեղափոխական դադափարներով սնած մարդիկ էին, բայց անոնց մէջ խղճմտանքն ու գթութիւնը բոլորովին բնաջինջ չէր եղած: Անոնք նախապատիւ կը համարէին ուրիշ գործի մը լծուիլ՝ քան թէ այդպիսի եղբայրասպան պաշտօնի մը կոչուելի:

Իսկ Լըֆրան՝ միւսներէն աւելի հակառակ էր իր ստանձնած չարաչուք պաշտօնին: Ինքը ճակատաբաց կուսելու միշտ պատրաստ էր, բայց քաղաքին մէջ մահապարտներ փոխադրելու տեսակ մը դահիճութիւնը կարծես թէ իր խեղճին վրայ բեռ մը աւելցնող պաշտօն մըն էր:

Քաջ զինուորը մէկ կողմէն իր ծխափողը քաշելով՝ միւս կողմէն սապէս կը արամբանէր իւրովի:

— Իրաւ, բնաւ կասկած չի վերցնեք, սա մենծ աղաները դաւաճաններ են որ օտարներուն հետ դաշնակցելով հանրապետութիւնը խեղդել և Ֆրանսան ոտնակոխ ընել կ'ուզեն: Ծիշտ է: Բայց ամէն անգամ որ այդ կառափնատին դանակին իջնելը և անոնց գլուխներուն կողովին մէջ թափիլը կը տեսնեմ, սոսկում կու գայ վրաս և ներսէս մէկը կարծես կը գրգռէ գիտ որ դահիճին երեսն ի վեր պոռամ՝ «է՛, ալ կը բաւէ»: Ատկէ զատ սա ալ կայ, որ այդ մարդոց մէջ յանցաւորներ կան, անմեղներ ալ կան... Դահիճին առջեւը ելլելուն պէս՝ երեսնուն յայտնի կ'ըլլայ անմեղ ըլլալնին... Երիկ մարդ ըլլայ թէ կընիկ, երեսնուն անմեղապէս կը հասկնաս անմեղ կամ մեղաւոր ըլլալը: Մահապարտները կիները, ինչ՞դ կ'ինեք... Մէկ մէկ ալ երկուքի պէս դիտեմ որ այս առտու մարթուելու երթալիք մահապարտներուն մէջ անմեղներ կան...

Բարի տասնապետը այսպէս կը մտածէր իւրովի...

մէյ մըն ալ տեսաւ որ զաւակն ու կինը իր կողմը կ'ընէր զային...

— Ի՞նչ գործ ունիք հոս, գոչեց Լըֆրան բարկանալով: Այստեղը ձեր գալիք տեղն է:

— Ձայն մի՛ հանիր, մարդ, քեզի գէշ լուր մը կը բերեմ, մուտաց Վիքթորուար տակն ու վրայ եղած անոր մօտենալով:

— Հէ՞, գէշ լուր մը, գոչեց Լըֆրան զարմանահար տեղէն վեր ցատկելով: Ի՞նչ եղաւ, Շուանները Մաչգուլը նորէ՞ն առին, հա՞:

— Եթէ այդ ըլլար՝ հոգս չէի ըններ:

— Ի՞նչ, հոգդ չէի՞ր ըններ, հապա ի՞նչ է:

— Լսածիս նայելով, Գլէրը փախցուցեր են, մուտաց նպարտաճառ կինը յուզումէն դողդղալով:

— Ի՞նչ, Գլէ՞րը փախցուցեր են ըսիր, գոչեց Լըֆրան եղած տեղէն վեր ցատկելով: Չեմ հաւատար:

— Հա՛, հայրիկ, կառապանը ըսաւ, աւելցուց Նիքուլա: Գլէրը բռներ տարեր և քաղաքացի Փօնթարմէն ալ հրացանի բռներ են: Աչքովը տեսեր է մարդը:

— Վա՛յ խերը անիծածս, գոչեց Լըֆրան:

Իսկ բարի Վիքթորուար թեւին ծայրովը արցունքները սրբեց:

— Լսելուս պէս խելքս գլուխէս գնաց... Քաղաքացի պատգամաւորն ալ խելք ըսուած բանը չունի եղեր... Ինչո՞ւ համար ասանկ վախու օրերու մէջ աղջիկս հեռու տեղեր պիտի դրկեմ եղեր... քովը քանի մը զինուորներ դնելու չէ՞ր:

— Կնի՛կ, Նանթէն երթալը առաջուրնէ իմացած էիր, հարցուց Լըֆրան:

— Ո՛ւրկէ պիտի իմանայի, ճամբան դէմս ելաւ, բերանս բաց մնաց:

— Վա՛յ խերը անիծածս, իրա՛ւ գէշ լուր է եղեր բերածդ, կնի՛կ:

— Լսածիս նայելով պատգամաւոր Շանթին խելքին եկեր է...

— Իրաւունք ունի մարդը... խելքին գալիք բան է:

— Հիւանդացիք է, ըրածը թողածը չի գիտեր եղեր, տունը քաջուեր է... Յիշերիւսէն զատ մարդ չառներ եղեր տունէն ներս:

— Այդ կնկան անունը մի՛ տար իմ քովս, մուտաց տասնապետը:

— Ինձի այնպէս կու գայ որ, մա՛րդ, դուն ալ իմ միաքէս ես:

— Ըսէ՛ տեսնեմ, քո՛ւ միաքդ ի՞նչ է:

— Ես այդ կնկանը բռնած ճամբուն չեմ հաւնիր... բայց աղէկ մը չեմ գիտեր... եթէ գիտնայի որ իրաւ ա՛ն է, իրաւ որ հաւու պէս ճիտը կ'ոլորէի...

— Միաքդ ի՞նչ է, այս գործին մէջը մա՞տ ունի կ'ըսես, կնի՛կ:

— Շիտակը բան՝ մը չեմ կրնար ըսել... բայց... Գլէրը կրող կ'երեւայ աչքին:

— Գլէրը կ'ատէ՞, ըսել կ'ուզես, բայց զայն տեսու ի՞նչ պատճառ ունի...:

— Շա՛տ բաներ կան ըսելիք, չա՛տ բաներ կան, բայց...

— Ըսէ՛, նայինք, կնի՛կ, ինչո՞ւ:

— Չտեսա՞ր, զօրավար Մարսօնը աչքը Գլէրին տընկած է...

— Պարապ խօսքեր չուզեր, կնի՛կ:

— Է՛հ, զուք էրիկ մարդ էք, այդպիսի բաներ կը տեսնէ՞ք որ... այդպիսի բաները կնիկնե՛րը կը տեսնեն:

— Է՛ աղէկ, ի՞նչ կ'ելլէ ասկէ, թող երթայ անկէ:

— Հը՛, ի՞նչ պիտի ելլէ, Յիշերիւսը Մարսօնը կը սիրէ... Մարսօնն ալ անոր երեսը նայած չունի... ասոր համար, այդ վռթկածը անպատճառ մէջտեղէն վերցնելու զած է Գլէրը, որ գլխուն փորձանք չըլլայ... Մենք կնիկ ենք, իրարու լեզուէ կը հասկնանք, սիրտերնին գէշ եղող կնիկները իրարու այսպիսի խաղեր կ'ընեն ու գրացիներնուն արիւն արցունք թափելը տեսնելով սիրտերնին կը հանգստանայ...

— Բեզի բան մը ըսե՛մ, կնի՛կ, իրա՛ւ ր ես ալ կը

յուսամ այդ կնիկէն, մէջ բերաւ Լըֆրան: Մինակ որ, այդ վոթկածը ի՞նչպէս Շուաններուն ձեռքը մատնած կ'ըլլայ Գլէրը, ասիկա չեմ կրնար խելքիս պտուկէն ներս մտցնել:

— Է սա էրիկմարդիկը շա՛տ ցաւազար մարդիկներ են եղեր, ասոր մէջ չնասկնալիք ի՞նչ կայ, մարդ, Ֆլէրիւս իմացած է Գլէրի Փարիզ երթալը և Շուաններուն լուր դրկած է:

— Որո՞ւն հետ լուր դրկած է, խնդիրը ասոր մէջ ըն է:

— Ես գիտե՞մ... Աս կնկանը փորին մէջ սատանայ կայ, ամէն բան կրնայ ընել: Աշխարհք իրար անցնելու ըլլայ, ունեցած ձայնովս պիտի պոռամ որ այս բանը ընողը ա՛ն է...

— Քանի որ այդչափ վստահ ես, դնա՛ Շանթին ըսէ գիացածդ, դիտել տուաւ տասնապետը:

— Է, ջու աչքերդ կապեր են, մարդ, ուրիշ բան չէ...

— Ինչո՞ւ, ի՞նչ կայ որ:

— Միտքդ ինձի բա՛նտ նետել տալ է:

— Ինչո՞ւ բանտ նետեն, ի՞նչ պարապ խօսքեր կ'ընես նորէն, կնիկ:

— Հապա ի՞նչ կարծեցիր... Պատգամաւոր Շանթը ինձի տունէն ներս կ'ընդունի՞ որ:

— Ինչո՞ւ չընդունի:

— Մարիզը անոր խելքը այնպէս մը դարձուցած է, որ իր ըսածը երկուք չըլլար: Դուն ոտքի վրայ կը քնանաս, մարդ: Պատգամաւորը խենթի պէս սիրահարուած է Մարիզին և անոր խօսքէն դուրս չ'իլլեր: Այնպէս չէ՞, Նիքոլա:

→ — Ես ատ լեզուէն աղէկ չեմ հասկնար, բայց աչքիս պոչովը այդպիսի բաներ մը տեսայ կմկմաց թմրկանար Նիքոլան քիթին տակէն խնդալով երէկ մեր խումբին գինուորները իրարու հետ խօսած ասեմնին կ'ըսէին որ Մատիգր և Արտուէնը իրարու հետ պիտի կարգուին հոգեր:

— Հիմա կը լսեմ ատոնք, զարմանալի՛ բան, եզրակացուց տասնապետը՝ կոտրած ծխափողին կտորները դիտելով:

— Է բան մը պիտի չընե՞նք, գոչեց մայր Վիքթուար:

— Ես ի՞նչ կրնամ ընել, կնիկ, ինքնիրենս Գլէրը Շուաններուն ձեռքէն կրնամ ազատել, պատասխանեց տասնապետը:

— Քանի մը զինուոր հետերնիս առնելով բաներ մը չե՞նք կրնար ընել, աւելցուց փոքրիկն Նիքոլա: Ե՛ս ալ հետերնիդ կու գամ:

— Պարապ խօսքեր չ'ուզեր, մրմնջեց հայրը անհամբերութեամբ:

— Գլէրը երեսի վրայ ձգել ալ չ'ըլլար, միջամտեց նպարավաճառ կինը կտրովի շեշտով մը: Ես հիմա կ'երթամ զօրավար Մարսօնը կը գտնեմ, աղէկ գիտեմ որ անիկա ձեռքէն եկածը պիտի ընէ Գլէրը ազատելու համար:

— Նայէ՛, ասոր ըսելիք չունիմ, ասիկա կ'ըլլայ, գոչեց Լըֆրան: Եթէ զօրավարը «գացէք» ըսէ, Գլէրը ազատելու համար ամէնէն առաջ ե՛ս պիտի վազեմ:

— Ատիկա չեղաւ, հայրիկ, ես քեզմէ առաջ պիտի անցնիմ, գոչեց փոքրիկն Նիքոլա հօրը թեւէն բռնելով և քաջաբար ինքը անոր առջեւ անցնելով:

— Եւ, կա՛մ Գլէրը պիտի ազատեմ, կա՛մ կաշիս Շուաններուն ձեռքը պիտի ձգեմ, աւելցուց Լըֆրան:

— Ե՛ս ալ այնպէս, ես ալ իմ հինցած կօշիկնե՛րս կը ձգեմ անոնց, աւելցուց Նիքոլա:

— Երկուքդ ալ հազար ապրիք, գոչեց մայր Վիքթուար: Եկո՛ւր, Նիքոլա, եկո՛ւր երթանք զօրավարը գրտնեք:

Բայց հազիւ թէ հեռանալու պատրաստուած, բանտին բակին մէջ պաշտող զինուորները իրեն մօտենալով ըսին:

— Այս առտու խմելիք չես բերեր մեզ, մայր Վիքթուար:

- Գինիս հատաւ:
- Մերին ալ բերանը չորցաւ:
- Նայեցէ՛ք, սա գիմացի աղբիւրին ջուրը ծովի պէս կը վազէ, գացէք ուղածնուդ չափ խմեցէք:
- Ի՞նչ է, աս առտու ի՞նչ եղեր ես նորէն, հետդ չի խօսուիր:

- Այսօր բնաւ օրրտ չունիմ, տղաքներս:
- Է՛, իրիկունը կը փոխուիս:
- Գործը գիտէ:
- Մեզի երգ մը երգէ նայինք, մայր Վիքթուար:
- Սիրտ չունիմ ըսի ձեզի, խօսք կը հասկնա՞ք:
- Է՛, հասկցա՛նք, նազ մի ըներ:

Բարի նպարավաճառունին նայուածքը բանտին պատուաններուն ուղղեց և տեսաւ որ դատապարտեալներէն մէկ քանին պատուանին առջիւ եկած զինքը կը դիտէին:

- Է՛, պիտի երգե՞ս, պօռացին զինուորները:
- Նպարավաճառ կնոջ դէմքը մէկէն ի մէկ փոխուեցաւ: Այդ ուրախ գուարթ կինը մինչև այն ատեն ոչ ոք այդքան տխուր տեսած էր: Ապա, հնչեղ ձայնով մը ըսկըսաւ:

Անվասիները իրար միացան,
 Կեցցե՛ք բնդանօր, ապրի հրացան,
 Յեղափոխուիւնք որսման նման,
 Եկաւ սիրացաւ հանրապետեան:

Յետոյ, ժողովուրդի բարեսիրտ զաւակը ներշնչուելով իր ազնիւ զգացումներէն, եղբայրակցութեան սարսուռով մը դողդղալով շարունակեց:

Եկե՛ք, եղբարք, ըլլանք մեկ սիրս մեկ մարմին,
 Սրե՛նք բնկեր զրնկեր, սիրենք կարոզին:

Զինուորները սկսան զարմանալ: Անվարտիներու քայլերգին մէջ ասանկ տողեր չկային: Ամէնքն ալ իրարու երես նայելով հարցական դիրք մը առած էին: Ո՞ւրկէ եկեր աւելցեր էին այդ երկու տողերը: Մայր Վիք-

թուար օ՞ւրկէ գտեր էր զանոնք: Արդեօք մայր Վիքթուար բանաստեղծուի՞ մըն էր:

Ո՛չ, բայց սիրտ մը կը կրէր և իր ազնիւ զգացումներն էին զինքը ներշնչողը:

Դատապարտեալները պատուհանէն լսելով այս երգը, սկսած էին զարմացումով մտիկ ընել զայն, մայր Վիքթուար իրենց սրտին թելին խօսած էր և անոնց կողմէ ինքն էր սր կը խօսէր:

Մայր Վիքթուար ձեռքը վեր բարձրացուցած կը շարունակէր իր երգը:

Իրար մօտեցանք,
 Իրար հոսուրսանք,
 Իրար չջարդենք,
 Ամէնքս ալ մարդ ենք:

Թող ամբողջ ազգը իրար միանայ,
 Մեր զենքն այն ատեն աղէկ կը գոռայ,
 Կեցցե՛ք միուքիւն, կապար ու վառօդ,
 Կեցցե՛ք հրացան, սուր ու քնդափօր:

Փոքրիկն Նիքոլա այս երգը լսելով ծայրայեղօրէն խանդավառուած՝ մօրը վիզը փաթթուելով գոչեց:

- Ապրի՛ս, մայրիկ, մէ՛յ մըն ալ, առ՛ւն մըն ալ:
- Զինուորները փոքրիկ թմբկահարին խանդավառութենէն զգածուած, սկսան ծափահարել նպարավաճառ կինը: Բանտապետը անոնց մօտենալով բողբոջել փորձեց:

— Ի՞նչ է այդ, այդ ի՞նչ տեսակ երգ է, ամէնուն մի՞տքը պիտի պղտորէ:

Բայց տասնապետը անոր դէմը անցնելով գոռաց:

- Դուն չէնքով շնորհքով այստեղէն կառքդ կը քաշե՞ս... Թէ ոչ...
- Ըրածնիդ պիտի տեղեկագրեմ զօրավարութեան...
- Ի՞նչ, պիտի տեղեկագրե՞ս, կ'ուզես լրագիր հրատարակէ... ազատութիւն կայ... մենք այդպիսի բաներէ չենք վախնար, գոռաց տասնապետը:
- Կինդ ազգը անուանարկեց:
- Ո՞վ, ի՞մ կինս: Ամբողջ Ֆրանսայի մէջ անոր

պէս հայրենասէր կնիկ կրնա՞ս գտնել, գնա՛ փնտոէ տեսնեմ:

— Այո՛, այո՛, տառնապետը իրաւունք ունի, գոռացին բոլոր զինուորները միաբերան, կեցցէ՛ մայր Վիքթուար:

Վիճարանութիւնը գէշ համեմատութիւններ պիտի ստանար... բոլոր բանապահները իրենց պետին օգնութեանը կը փութային... Բայց մէկէն ի մէկ ամէնքն ալ հանդարտեցան...

Ընդհանուր դատախազը իր քարտուղարին հետ բանտին բակէն ներս կը մտնէր...

Քաղաքացի Լըպաթօ, երեսները կախած, բանտապետին մօտեցաւ և կտրուկ կերպով ըսաւ.

— Քաղաքացի պատգամաւորը հրաման տուած է գլխատուփները յետաձգել:

— Օ՛հ, շունչ մը առի, քիչ մնաց պիտի խեղդուէի, պոռաց մայր Վիքթուար լայն շունչ մը առնելով:

Բոլոր ներկաները ապշահար անոր երեսն ի վեր նայեցան:

Ընդհանուր դատախազը խօսքը Լըֆրանի ուղղելով ըսաւ.

— Տառնապետ, զինուորներդ ա՛ռ և պահականոց վերադարձիր:

Լըֆրան գոհունակութեամբ հրաման տուաւ իր զինուորներուն զէնքերնին ուսերնին զարնել:

Մայր Վիքթուար հեզնական նայուածքով մը բանտապետին նայեցաւ, իսկ փոքրիկն Նիքոլա բթամատը քիթին ծայրին տանելով և ափը բանալով ծիծաղելիօրէն գոչեց.

— Կուկո՛ւկ...

Բանտապետը, կատղած, հրաման տուաւ մահապարտները ֆօխադրելու համար եկող կառապանին, որ կառքը դուրս հանէ:

Իսկ Թորինէ մարքիզը՝ որ բանտին պատուհաններէն մէկուն մօտենալով բակին մէջ սեղանի վրայ իօսակ

ցութիւնը լսած էր, իր բանտի ընկերներուն քով դառնալով ըսաւ.

— Այսօրուան համար ազատեցանք:

Կառքը բակէն դուրս ելլելով մեկնեցաւ:

Լըֆրան իր զինուորներուն զլուխն անցնելով պահականոցին ճամբան բռնեց:

Մայր Վիքթուար և Նիքոլա ետեւ մնացին, և այն միջոցին երբ երկուքը մէկէն հետաքրքիր բազմութեան մը մէջէն կ'անցնէին, քաջ Նիքոլա ձեռքը ձագարածն բերնին մօտեցնելով սկսաւ անվարտիներու քայլերգին եղանակովը հետեւեալը երգել.

Դանակը դահիճիճ ինկաւ կոտեցաւ,

Ու դահիճներուն փորը ցաւեցաւ,

Ո՛վ որ փակցնէ կոտրած դանակը,

Նստելիճ կ'ուսէ ինձմէ քանակը:

— Տղաս, հիմա ամէնէն առաջ Գլէրը ազատելուն ճարը մտածենք, ըսաւ մայր Վիքթուար անոր դառնալով:

.....

Նանթի ամայի փողոցներէն մէկուն մէջ, ճամբորդութեան կառք մը փոքրիկ դրան մը առջև կը սպասէր: Դուռը կամաց մը կը բացուէր և զիւղացիի սեւ զգեստներ հաղած մարդ մը, գլուխը ձերմակ կեղծամ դրած՝ դուռնէն դուրս ելլելով կառքին կը մօտենար: Այս մարդը քիթին վրայ խոշոր ակնոց մը դրած էր:

Դաւազանի մը կռթնած, ծերացած մէկու մը պէս կռնակը ծոած, կառքէն ներս կը մտնէր և իր ձեռքովը կառքին դուռը իր վրայէն կը գոցէր:

Դուռը գոցուելուն պէս, կառապանը իր ձիերը կը մտրակէր և կառքը ճամբայ կ'ելլէր:

Կառքին մեկնելէն յետոյ, ծերունիին դուրս ելած տունին պատուհաններէն մէկուն վարազոյրը կը բացուէր և կնոջ մը դէմքը կը տեսնուէր պատուհանին ետեւէն:

Այս կինը Մարիզ Ֆլէրիւսն էր, որ կառքը մեկնելուն

պէս պատգամաւորին գրասենեակը մտաւ և բանալին դարձնելով դուռը կղպեց:

Մարիզ դուռը կղպելէն յետոյ եկաւ պատգամաւորին գրասենեակին առջև նստաւ, մահապարտներուն մահավճիռը առջևը քաշեց, անգամ մը աչքէ անցուց զայն և պաշտօնական կնիքը առնելով՝ մահավճիռը կնքեց:

Յետոյ, գրիչ մը առնելով, ուշի ուշով և ամենայն ճարպիկութեամբ սկսաւ պատգամաւոր Շանթի ստորագրութիւնը կեղծել:

Արիւն խմող կինը քանի մը անգամ փորձելէ յետոյ, վերջապէս յաջողեցաւ պատգամաւորին գիրը կեղծել և մահավճիռը ստորագրեց:

Ուրեմն Նանթի մէջ բանտարկուած բոլոր արքայականները պիտի գլխատուէին, որով ժան Շուանն ալ Գլէրը պիտի գլխատէր:

Հազիւ թէ ստորագրութեան ենթագիծը քաշած, ներքնախուցին մէջ աղմուկ մը լսուեցաւ:

Մարիզ գլուխը վեր բարձրացուց, յօնքերը պոստեց: Յետոյ դրան մօտենալով կռնակի վրայ բացաւ:

Նանթի յեղափոխական ատեանի նախագահն էր եկողը, կ'ուզէր անպայման ներս մտնել պատգամաւորին սենեակէն, իսկ քարտուղարը՝ իր ստացած հրամանին հլու ու հնազանդ հպատակը՝ կը ջանար անոր ներս մտնելուն արգելք հանդիսանալ:

Նախագահը Մարիզ Յլէրիւսը տեսնելով, կատաղութեամբ գոչեց.

— Պատգամաւորը իրա՞ւ հիւանդ է:

— Շատ ծանր է, կը ցաւիմ որ պիտի չկրնաք զինքը տեսնել, յայտարարեց Մարիզ:

— Յաւալի է որ արդարութեան գործը պիտի ընդհատուի, ըսաւ յեղափոխական ատեանին նախագահը:

— Ո՞վ ըսաւ, հարցուց բախտախնդիր կինը:

— Ընդհանուր դատախազը, պատգամաւորը գլխատուները յետաձգած է եղեր:

— Կը սխալիս, յայտարարեց թշուառական կինը պարտիւնութեամբ:

Սը ձեռքի թուղթը յեղափոխական ատեանի նախագահին երկարելով աւելցուց.

— Ահաւասիկ պատգամաւոր Շանթի կողմէ ստորագրուած մահավճիռը:

Նախագահը մահուան վճռագիրը առնելով վեր բարձրացուց և գոչեց.

— Վաղը յանցաւորները պիտի քաւեն իրենց յանցանքը:

Այս ըսելով նախագահը հեռացաւ, իսկ Մարիզ Յլէրիւս, որուն յորինած ծրագիրը յաջողութեամբ պսակուած էր, վայրենի ուրախութեամբ մը փոփօաց:

— Վաղը վրէժս առած պիտի ըլլամ:

ՈՒՐ ՏԱՄՆԱՊԵՏ ԼԸՓՐԱՆ ԱՐՁԱԿՈՒՐԴԻ ԿԸ ՍՏԱՆԱՅ

Նանթի դղեակը զինուորական գրասենեակի վերածուած էր:

Մարսօն, երեսները կախ, աթոռի մը վրայ հակառակ կողմէն նստած կը մտածէր:

Քլէպէր, անոր քովը սաքի կեցած, մտերմական նայուածքով մը զայն կը դիտէր:

Մարսօն մէկէն ի մէկ ոտքի ելաւ և սաքի հարուածով մը աթոռը մէկդի նետեց:

— Ի՞նչ է ան, Մարսօն, մէկէն ի մէկ բռնորովին փոխուեցար, խօսք առաւ Քլէպէր: Առաջուան պաղարիւնութիւնը բռնորովին կորսնցուցիր: Ամէնքս ալ քու պաղարիւնութեանդ վրայ կը զմայլէինք, մինչդեռ հիմա...

— Քլէպէր, կարծեմ թէ զիս աղէկ կը ճանչնաս և գիտես թէ այս միջոցին ինչե՞ր կ'անցնին սրտիս մէջ:

— Սա մանկամարդ աղջկան վրայ կը մտածես, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, ամէն ատենէ աւելի:

— Խեղճ բարեկամս:

— Եւ որոշած եմ խլիզ զայն ժան Շուանի ճիրաններէն:

— Անկարելի՛ է...

— Ո՛չ, բարեկամս, անկարելի չէ՛...

— Արդէն անգամ մը ամբաստանուած ըլլալդ մի՛ մտնար...

— Գիտեմ, և ատոր համար բնաւ վարանելու չեմ:

— Ինձի՛ մտիկ ըրէ...

— Ո՛չ, պէտք է անմիջապէս մեկնիմ...

— Ի՞նչ, մեկնի՞ս... Ի՞նչ ընելու համար:

— Ինքզինքս Գլէրին տեղը ժան Շուանի յանձնելու համար:

— Խելքի՞դ եկաւ, բարեկամս, ի՞նչ խօսք է ատիկա: Բայց Մարսօն առանց իր բարեկամին ըսածներուն տկանջ կախելու՝ մեկնելու համար դրան կողմը վազեց, սակայն Գլէպէր անոր ճամբան կտրելով առջին անցաւ և ըսաւ.

— Մեր բարեկամութեան անուան, Մարսօն, համբերէ և ըրածիդ վրայ լաւ մտածէ:

— Ի՞նչ բանի վրայ մտածեմ, բարեկամս, թերեւս քիչ մը ետք զիս ձերբակալեն և մինչև իսկ գլխատեն: Անանկ ալ պիտի մեռնիմ, անա՛նկ ալ, գոնէ անմեղ մը ազատած կ'ըլլամ:

Բայց Գլէպէր անոր թեւէն բռնելով և ուղղակի անոր աչքերուն մէջ նայելով գոչեց.

— Գիտցած եղի որ ամէն բանէ առաջ դուն քու անձիդ տէրը չես, այլ յեղափոխութեան կը պատկանիս:

— Ի՞նչ, յեղափոխութեան... Այո՛, բարեկամս, յեղափոխութեան, բայց ո՛չ թէ այս յեղափոխութեան: Ես կը պատկանիմ ա՛յն յեղափոխութեան, զոր անօգուտ ջարդերով եւ մարդասպանութիւններով ինքզինքը չ'անպատուեր: Ո՛չ, չեմ կրնար սրտիս ձայնին դէմ դնել:

— Բայց միթէ՞ դուն չէի՞ր մինչև վերջը հայրենիքիդ ծառայելու երդում ընողը:

— Այո՛, հայրենիքի՛ս ծառայելու եւ ո՛չ թէ դահիճին:

— Ծովուն ալիքները իր փրփուրներէն չեն դատեր, գոչեց Գլէպէր զմայլելի վեհանձնութեամբ մը. կը կարծես որ ես իմամբ՞տ եմ եղածներուն: Քիչ մը առաջ չստա՞ր ինչ պատասխան տուի պատգամաւոր Շանթին: Բայց ի՞նչ ընենք, մեր պարտականութիւնն է հնազանդիլ տրուած հրամաններուն, մանաւանդ այս միջոցին երբ հայրենիքը վտանգի մէջ է և ամէն ատենէ աւելի պէտք ունի մեր ծառայութեան: Դասալիք ըլլալը դաւաճանութիւն է, Գիտեմ որ այդ խեղճ աղջիկը կը սիրես և չես ուզեր որ մեր թշնամիներուն կողմէ մօրթուի, գիտեմ և սիրտս բզիկ բզիկ կ'ըլլայ: Բայց դուն ինքզինքդ անոր տեղը զոհելու իրաւունքը չունիս: Հայրենիքդ քեզի կը կանչէ և հայրենիքը շատ աւելի մեծ է, քան թէ անհատը: Դործդ լճընցուցած չես տակաւին, պարտականութիւններ կան կատարուելիք և պէտք է որ քու տեղդ կենաս և քու տեղդ, Մարսօն, իմ քովս է:

— Մարիդ Ֆլէրիւս երդում ըրած է զիս գլխատել տալ և վստահ եմ որ պիտի յաջողի:

— Ուրեմն կ'ուզե՞ս որ այդ թշուառական կիներ ըսէ քեզի համար թէ վատ մըն էր և գլխատուելէն վախցա՞ւ: Անունդ անպատուել աչքդ կ'առնե՞ս: Միթէ ես հոս չե՞մ և եթէ քեզ զինուորական ատեանին առջև հանելու ըլլան, չե՞մ կրնար քեզ պաշտպանել: Միթէ դուն և ես մէկ անձ մը չե՞նք կազմեր: Աղէկ գիտես որ քեզ դատելու պաշտօն սենեցող զինուորական ատեանը տաք գլուխ և կոյր մոլեռանդներէ կազմուած չէ: Իրար մի՛ անցնիր և վստահ եղիր որ քու գլուխդ տակաւին երկար ատեն իր տեղը պիտի մնայ: Ինքզինքիդ եկուր և պաղարիւն եղիր: Մեռնելով չէ որ քու պարտականութիւնդ կատարած պիտի ըլլաս, այլ ապրելով:

Այս խօսքերուն վրայ, Մարսօն գլուխը խրոխտաբար վեր վերցուց և իր բարեկամին ձեռքը սեղմելով գոչեց.

— Իրաւո՛ւնք ունիս:

.....

Տասնապետ Լըֆրան իր մարդոց և կնոջն ու տղուն հետ բանաէն վերադառնալէն յետոյ, Նանթի դղեակը վերադարձեր էր:

Նանթի դղեակին շուրջը գտնուող կառատունքերը, աստուծոները, հաւնոցները և պարտիզպաններու խրճիթները պահպանուցի փոխուած էին:

Դղեակին բակին մէջ մեծ կենդանութիւն կը տիրէր: Զինուորները կ'երթային կու գային և ուտեստեղէններ կը բերէին:

Նպարավաճառ կինը՝ որ նոր ծխափող մը գնած էր ճամբայէն, ամուսնոյն բերանը կը խօթէր և լուցկի մը կը վառէր:

Իրենց կողքը դղեակին դրան առջեւն էր և Նիքոլա անոր քովը կեցած իշուկին հետ կը խաղար:

Այս միջոցին զինուորական բարձրաստիճան սպայ մը՝ քովն ունենալով ուրիշ երկու սպաներ, դղեակին դուռնէն ներս մտաւ:

Լըֆրան և իր կինը ծխափողը վառելու զբաղուած ըլլալով՝ զինուորականներուն ներս մտնելը չտեսան:

Դղեակին բակէն ներս մտնող բարձրաստիճան զինուորականը՝ զինուորական ատեանի նախագահ զօրավար կոմս Քանքլօն էր, որ իր քովը գտնուող զինուորական սպաներուն հետ անուշ անուշ խօսակցելով բակէն կ'անցնէր և դէպի դղեակ կը յառաջանար:

Յանկարծ զինուոր մը մօտենալով անոր, նամակ մը յանձնեց:

Քանքլօ նամակը բացաւ, բայց հազիւ թէ առաջին բառերը կարդացած, զարմացական ճիչ մը արձակեց:

Նիքոլա, որ իր թմբուկին ցուպիկովը կը խաղար, մէկէն ի մէկ վեր ցատկեց: Զօրավարին արձակած ճիչը լսած էր:

— Դէշ լուր մը առի, ըսաւ զօրավարը իր քովի զինուորականներուն ուղղելով խօսքը: Մարսօն Շուան մը փախցուցեր է և Նանթի պատգամաւորը ձերբակալման հրամանագիր կը զրկէ:

Փոքրիկ թմբակաւորը այս խօսքը լսելուն պէս հօրը և մօրը քով վազելով գոչեց.

— Հէ՛յ, ի՞նչ կեցեր էք, Մարսօնին գլուխը գնա՛ց:

— Ի՞նչ, գոչեց մայր Վիքթուար տեղէն վեր ցատկելով:

— Շուան մը փախցուցած ըլլալուն համար պիտի բռնեն պիտի կախեն եղբր, աւելցուց Նիքոլա:

— Զիւնե՛րը գլխուս, գոչեց մայր Վիքթուար:

— Ա՛տ պակաս էր, մոնչեց Լըֆրան իր նոր ծխափողը գետին զարնելով:

Եւ առանց վայրկեան մը իսկ վարանելու դուռնէն ներս դէպի դղեակ ուղղուեցաւ:

— Ո՛ւր կ'երթաս, մարդ, ո՛ւր կ'երթաս, պոռաց մայր Վիքթուար ետեւէն:

Բայց տասնապետը առանց պատասխան տալու դղեակէն ներս մտնելով անհրեւոյթ եղաւ:

Մինչդեռ զօրավար Քանքլօ կոմսը, ընկճուած, իր սպաներուն հետ կը խորհրդակցէր դղեակին բակին մէջ, նպարավաճառ կինը զաւակը կուրծքին սեղմելով, վերջին ծայր վրդովուած կը մոլտար:

— Ս՛խ սա անիծեալ պատերազմը, ե՞րբ պիտի լմննայ արդեօք, կրո՞ղս տանի...

Տասնապետ Լըֆրան դղեակին քարէ սանդուխտները չօրս չօրս ցատկելով և դէմը ելլող պահակը մէկ կողմ հրելով, կայծակի արագութեամբ առաջին յարկը ելաւ և Մարսօնի ու Քլէպէրի գրասենեակը մտաւ:

Երկու զօրավարները իրենց գործերովը զբաղուած էին:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կ'ուզես, հարցուց Քլէպէր խիստ դէմքով մը:

Լըֆրան իր պիտերը զինուորական բարեւոյթով մը բարեւելէ յետոյ, Մարսօնի մօտեցաւ և ըսաւ.

— Զօրավա՛ր, լսածիս նայելով ձեզ պիտի ձերբակալեն:

Մարսօն ընաւ չազդուեցաւ:

— Շուան մը փախցուցած ըլլալու յանցանքով կ'ամբ
բաստանեն ձեզ, շարունակեց Լըֆրան:

Մարսօն բնաւ կարեւորութիւն չտուաւ:

Տասնապետը կատարեալ պաղարիւնութեամբ և ամե-
նայն անկեղծութեամբ շարունակեց:

— Զօրավար, կը խնդրե՛մ, հրաման տուէ՛ք ինձի
որ անոնց ըսեմ թէ Ժադ Բոթըրօն փախցնողը ե՛ս էի:

— Ինչո՞ւ, հարցուց զօրավարը:

— Ի՛նչ կ'ըլլայ, եթէ ինձի պէս խեղճ ու կրակ մէկը
հրացանի բռնեն, հայրենիքը մեծ բան մը կորսնցուցած
չըլլար, բայց երբ ձեզի պէս մէկը հրացանի բռնեն, հայ-
րենիքը մեծ մարդ մը կորսնցուցած կ'ըլլայ: Այս, զօ-
րավար, հայրենիքը ձեզի պէտք ունի և պէտք է ե՛ս մեռ-
նիմ ձեր տեղը:

Երկու զօրավարները վերջին ծայր յուզուած՝ իրա-
բաւ երես նայեցան: Մարսօն խօսքը Լըֆրանի ուղղելով ը-
սաւ:

— Դուն կին մը և զաւակ մը ունիս, մինչդեռ ես ո՛չ
ընտանիք ունիմ և ո՛չ ալ իմ վրաս լացող մը:

— Ունի՛ք զօրավար, ամբողջ Ֆրանսան:

Ի՛նչ պատասխան...

Երկու զօրավարներուն աչքերը լեցուեցան:

— Կ'արգելիմ զեզ սուտ խօսելէ, գոչեց Մարսօն հը-
րամայական եղանակով մը:

— Ո՛հ, զօրավար, թոյլ տուէ՛ք որ...

— Կ'արգելիմ ըսի, հասկցա՞ր: Պէտք է հնազանդիս
ընդ զինուորական պետիդ:

Հազիւ թէ այս բառերը արտասանուած, զօրավար
Քանքը կոմսը սենեակէն ներս մտնելով Մարսօնի մօ-
տեցաւ և Արտուէնի կողմէն ստորագրուած ձերբակալ-
ման գիրը անոր ցոյց տալով՝ ախուր եղանակով մը ը-
սաւ:

— Քեզ ձերբակալելու հրաման տրուած է ինձի:

— Շատ աղէկ, ընդ տրամադրութեանդ տակն եմ,
պատասխանեց երիտասարդ հերոսը կատարեալ պաղարիւ-
նութեամբ:

Նախ Բլէպէրի ձեռքը սեղմեց, յետոյ Լըֆրանի ձեռ-
քը՝ եւ այս միջոցին անոր ականջն ի վար բաներ մը
փափսաց:

Լըֆրան այս խօսքին վրայ բարձր ձայնով պատաս-
խանեց:

— Հասկցայ, զօրավար, գլխուս վրայ:

Ասոր վրայ, Մարսօն խօսքը զօրավար Քանքըլոյի
ուղղելով ըսաւ:

— Վերջին հրամանագիր մը պիտի ստորագրեմ, ան-
չուչա թոյլ կը տրուի:

Զինուորական ատեանին նախագահը գլխու նշանով
մը հաւանութիւն յայտնեց:

Մարսօն գրասեղանին գլուխն անցաւ, արագօրէն
քանի մը տող բան գրեց թուղթի մը վրայ և զայն տաս-
նապետին յանձնեց:

— Զօրավար, եթէ մեռնիլս ալ գիտնամ, ինձի
յանձնած պաշտօնդ նորէն պիտի կատարեմ, ըսաւ Լըֆրան
թուղթը անոր ձեռքէն առնելով:

.....

Մայր Վիքթուար՝ դղեակին բակին մէջ կեցած՝ ա-
մուսնոյն ուշ մնալուն վրայ մտահոգուել կը սկսէր և
ինքնիրենը կ'ըսէր:

— Այս մարդը օ՛ւր մնաց... արդեօք գլխուն փոր-
ձա՞նք մը եկաւ:

— Երթամ կամա՛ց մը հասկնամ, պատասխանեց
փոքրիկ Նիքոլա:

Եւ կամաց մը դղեակին դուռնէն ներս պիտի սպըր-
դէր... երբ Մարսօն, Բլէպէր և Քանքըլօ բակ ելան:

Փօքրիկ խմբակը առանց ձայն հանելու կը յառաջա-
նար: Ամէնուն ալ երեսը կախուած էր: Եւ երբ երեքը մէ-
կէն դուրս ելան, նպարավաճառ կինը մտահոգութեան
մտանուած՝ ինքնիրենը գոչեց:

— Տղայ... ինձի կու գայ որ Մարսօնը բռնած կա-
խելու կը տանին... հա՛յրդ օ՛ւր մնաց...

Հազիւ թէ այս բառերը արտասանուած, Լըֆրան ժպտելով անոնց մօտեցաւ:

— Սիրաս դող ելաւ, մարդ, կմկմաց նպարավաճառ կինը:

— Նսեւէդ պիտի դայի քեզի ազատելու համար, աւելցուց փոքրիկն Նիքոլա:

— Ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ:

— Վախցայ որ քեզի ալ կը բռնեն, փսփոսաց Վիքթուար:

— Ինչո՞ւ բռնեն:

— Ի՞նչ գիտնամ, հիմա աս ու ան բռնել կախելը մօտա դարձած է:

— Ձգէ՛, կնիկ, ո՞վ կը բռնեն, զօրավար Մարսօն արձակուրդ տուաւ ինձի:

— Ի՞նչ, արձակուրդը ըսիր, արձակուրդը ի՞նչ ըսել է:

— Արձակուրդը Գլէրը ազատել ըսել է, մայրիկ, աւելցուց փոքրիկ թմբկահարը աչքը չորս կողմը պտըտցունելով:

— Ապրի՛ս, տղաս, սիրախն խօսեցար, բայց ցած ձայնով խօսէ. մէջ բերաւ տասնապետ Լըֆրան խորհրդաւոր շնչով մը:

Տասնապետը այս ըսելով բերանը կնոջը ականջին մօտեցուց և բաներ մը փսփոսաց:

Ասոր վրայ, երեքը մէկէն, ուրախութեամբ իրար գրկեցին...

— Գլէրը ազատե՛լ... Կարելի՞ բան էր սակայն...

ՈՒՐ ԱՌԻԻԾՐ ԿԸ ԿԱՏՂԻ

Զօրավար Քանքլօ որոշած էր արագօրէն և վճռակա՛նորէն ամէն բան կարգադրել:

Իրաւ ալ, քանի որ Մարսօն իր յանցանքը կը ձանձնար և կը խոստովանէր, աւելորդ պիտի ըլլար հարցաքննութեանց սկսիլ:

Ահա ատոր համար, յաջորդ ատուէն, Քանքլօ իր նախագահութեան տակ անխիղապէս զինուորական ատեան կազմեց:

Հարցաքննութիւնը շատ կարճ եղաւ:

— Զօրավա՛ր, խօսք առաւ զօրավար Քանքլօ, իրա՞ւ է որ Մաչգուլի պատերազմին իրիկունը Շուան մը փախցուցիր:

— Իրաւ է, պատասխանեց Մարսօն:

— Այդ Շուանը իրա՞ւ մահուան դատապարտուած էր և հրացանի պիտի բռնուէր:

— Այո՛:

— Ձէն ի ձեռի՞ն բռնուած էր:

— Այո՛:

— Շատ լաւ, անչուշտ գիտէիր թէ պատգամաւորը հրաման տուած էր զայն հրացանի բռնել:

— Գիտէի:

— Թերեւս չէիր գիտեր թէ փախցուցած մարդը ժան Շուանի զաւակն էր:

— Գիտէի:

— Ուրեմն ի՞նչ նպատակով փախցուցիր զայն:

— Ո՛չ մէկ նպատակով, այլ պարզապէս մարդասիրական զգացումներու անսալով:

— Բացատրէ՛ ինքզինքդ:

— Այդ երիտասարդը քաջարար կոուելէ յետոյ վիրաւորուած էր: Արտուէն անոր ըսաւ որ անպարտ պիտի արձակէ զինքը եթէ խօստանայ որ մէյ մըն ալ զէնք պիտի չվերցնէ հանրապետութեան դէմ: Մերժեց: Ուրեմն քաջ և անկեղծ երիտասարդ մըն էր ան և զայն հրացանի բռնելու քաջութիւնը չունեցայ: Ատկէ զատ, ուզեցի որ ան կարենայ իր բարեկամներուն ըսել թէ մենք՝ հանրապետական զինուորիկս՝ դահիճներ չենք:

Զօրավար Քանքլօ բաւական ատեն մը լռեց, յետոյ, խիստ ձայնով մը հարցուց:

— Միմիայն անոր վրայ գթալու՞ղ համար փախցուցիր, ուրիշ ուէ պատճառ չկա՞ր:

Մարսօն սարսուռաց և կի յախապատիւկը համարէր

մեռնիլ քան թէ Գլէրի անունը այս վիճաբանութեանց խառնել:

— Ո՛չ մէկ պատճառ, շարունակեց Մարսօն հուժկու ձայնով մը: Ըրածիս պատասխանատուութիւնը բացարձակապէս վրաս կ'առնեմ, ամէն բան գիտակցարար եւ իմ կամքովս ըրած եմ եւ վստահ եմ թէ իմ տեղս ով որ ըլլար՝ ինձի պէս պիտի ընէր՝ եթէ սիրտի տէր մէկը ըլլար:

Այս պանծալի յայտարարութիւնը մեծ տպաւորութիւն գործեց դատաւորներուն վրայ, որոնք իրարու մէջ փոփոխ ազդեցութիւններ ունեցան: Ամէնքն ալ գլխովնին հաւանութեան նըշաններ կ'ընէին:

Մարսօն խորտարար կուրծքը դուրս ցցեց, ծերունի զինուոր մը, որ դրան առջեւ կը սպասէր, արցունքը սրբեց:

Դատախազի պաշտօն ունեցող գնդապետ մը, որուն իրաւասութիւն տրուած էր խնդիրը լուսարանելու համար միշտ ամբաստանութիւններ տեղացնել ամբաստանեալին գլխուն, տեղէն ելլելով, յուզուած ձայնով մը ըսաւ.

— Ինձի յանձնուած պաշտօնը խղճմտօրէն շարունակելը անկարելի դարձաւ, պաշտօնակիցներ, և կը խոստովանիմ թէ պիտի չկրնամ օրէնքին խստութիւնը գործադրել այն հերոսին հանդէպ, զոր ամէնքդ ալ կը յարգէք, կը սիրէք և անոր վրայ կը հիանաք: Կը ձգեմ աթոռս և զինուորական ատեանիդ կը թողում ամբաստանեալը դատելու: Թող ատեանդ ազգին շահերը նկատի առնելով իր վճիռը արձակէ: Ես խօսք չունիմ:

Նախագահը և իր քովի դատաւորները ցած ձայնով քանի մը խօսք փոխանակեցին: Յետոյ, զօրավար Քանքլօ ոտքի ելլելով, ընդհանուր լռութեան մէջ հետեւեալ բանաձեւը արտասանեց.

— Նկատելով որ քանի մը Շուաններ գէնք բռնած ըլլալուն համար արդար պիտի չըլլար որ հանրապետական զինուորները վայրենիներու պէս բզկատէին զանոնք, Լուստի զինուորական փահանը կը շնորհաւորէ զօրավար

Մարսօն, իր ցոյց տուած մարդասիրական ընթացքին համար և հայրենիքին արժանավայել զաւկին դէմ եղած ամբաստանութիւնները անտեղի գտնելով անհետեւանք կը թողու:

Այս պաշտօնական յայտարարութեան վրայ, Քլէպէր և միւս զինուորականները տեղերնուն ցատկելով Մարսօնի փաթթուեցան:

Ատեանի նախագահը և անդամները եկան Մարսօնի ձեռքը սեղմեցին և իրենց համակրութիւնը յայտնեցին եւ ամէնքը մէկ զայն մինչեւ դղեակին դուռը առաջնորդեցին:

Հիմա Մարսօն ուրիշ փափաք չունէր, այլ Արտուէնի քովը երթալ եւ անոր ըսել՝ «Բաղաքացի պատգամաւոր, ես ինքս չկրցայ երթալ աղջիկդ ազատելու համար, բայց մարդ զրկեցի որ զայն ազատ արձակեն, կը յուսամ որ քիչ ատենէն զայն գրկելու երջանկութիւնը պիտի ունենաս»:

Քանքլօ, Քլէպէր և Մարսօն քարափն ի վեր յառաջանալու վրայ էին, երբ խուժանի մը դէմը ելան:

Երեքը մէկէն խուժանին մէջ ճամբայ բանալ ուղեցին իրենց և առջ նետուեցան:

Գաղտնի սասիկաններու պէտ Պրիթիւս Ակրիքսլա անոնց դէմը ելաւ: Կ'երեւի թէ հետաքրքիրներուն մէջ մըտած էր պարզապէս կասկածելի մարդիկը ձերբակալելու համար:

Քլէպէր անոր մօտենալով հարցուց.

— Ինչո՞ւ այսպէս հոս ժողվուբ ես:

— Դատապարտեալներուն անցնելուն կը սպասեն, պատասխանեց գաղտնի սասիկանը:

— Ո՞ր դատապարտեալներուն:

— Անոնց որ երէկ պիտի գլխատուէին, Թորինեէ մարքիզը ու իր ջուլերը:

— Ի՞նչ, գոչեց Մարսօն տնդէն վեր ցատկելով, պատգամաւորը մահուան դատաւճիռը ստորագրե՞ց սր:

— Հապա պիտի չստորագրէ՞ր, պատասխանեց Պրիթիւս Ակրիքսլա հեղեակուն ծիծաղով մը:

Մարսօն առանց ուշադրութիւն ընկու որ գաղտնի ստիկանը զինքը մտիկ կ'ընէր, յուզուած, սարսալով, գոչեց.

— Ո՛չ, անկարելի է որ հայր մը իր զաւակը այսպէս զոհէ:

Եւ խուժանը ճեղքելով, առաջ նետուեցաւ:

Քլէպէր և Քանքլօ զայն վար դնելու ժամանակ չուսնեցան:

— Արդեօք նորէ՞ն անխօսեմութիւն մը պիտի գործէ, մուտաց Քլէպէր:

— Եկուր ետեւէն երթանք, աւելցուց Քանքլօ:

Բայց խուժանը հետզհետէ ստուարացած ըլլալով՝ աւսոնց առաջ անցնելուն արգելք եղաւ: Իսկ Մարսօն կայծակի արագութեամբ պատգամաւորին դղեակը ուղղուեցաւ:

Անմիջապէս ներս մտաւ այն ներքնախուցէն, ուր յիզափոխական ատեանի անդամները եկած խոնուած՝ պատգամաւորին հետ տեսակցել կը փափաքէին, և քարտուղարը ձեռքերը վեր վերցուցած հետեւեալ պատասխանը կուտար.

— Ասկէ աւելի բանջիւմ գիտեր: Քաղաքացի պատգամաւորը ծանր հիւանդ է, ինծի հրաման տուած է մարդ չխօթել իր սենեակէն ներս:

Ձայն մը լսուեցաւ ներկաներուն մէջէն, բարձր ձայն մը, որ հեղինակաւոր շեշտով մը կ'ըսէր.

— Իսկ ես հի՛մա զայն պիտի տեսնեմ:

Մարսօնն էր ան, որ խնդրարկուները առդին անդին հրելով վճռական և սպառնական կեցուածքով մը քարտուղարին առջին կը ցցուէր:

— Զօրավար, երթամ անգամ մը ձեր եկած ըլլալը իմացնեմ, ըսաւ քարտուղարը յանկարծ մեծ զինուորականին դէմը գտնուելուն վրայ ծայր աստիճան վրդովուած, բայց կարծեմ թէ տրուած հրամանը ամէնուէն համար է:

Այս ըսելով, քարտուղարը պատգամաւորին սենեակէն ներս մտաւ:

Մարիզ Յլէրիւս, առանձին պատուհանի մը քովը նստած, փողոց կը նայէր:

Ժողովուրդը Պուֆէյի հրապարակը խոնուած էր: Զինուորները քով քովի պատուար մը կազմած՝ կարգապահութեան վրայ կը հսկէին: Կառափնատը հրապարակին կեդրոնէն դուրս կը ցցէր իր արիւնոտ ձողերը, սրոնց վրայ գլխու մեծութեամբ ծակ մը կը նշմարուէր: Մա՛կ մը, այսինքն քասուր...

Կառափնատին սանդուխին վրայ դահիճը իր զոհերուն կը սպասէր:

Հեռուէն, քարափին կողմէն, մահապարտներու սայլը, ծովուն ալիքները ճեղքելով առաջ անցնող շոգինաւի մը պէս՝ հետաքրքիրներու բազմութիւնը ճեղքելով դանդաղորէն առաջ կ'անցնէր:

Ուսժանը ատելութեան եւ մահուան աղաղակներ կ'արձակէր:

Մահապարտները սայլին մէջ ոտքի կեցած, ձեռքերնին ետեւնին կապուած, շապիկներուն օձիքը լայնօրէն բացուած, թորինեէ մարքիզը եւ իր գործակատարը, հպարտօրէն եւ խորխտարար միւս դատապարտաներուն մէջտեղը կեցած, դէպի սպանդանոց կ'առաջնորդուէին:

— Քաղաքացուհի՛... կմկմաց քարտուղարը Մարիզի մօտենալով:

Բայց Մարիզ վերջին աստիճան բարկանալով որ զինքը զմայլելի տեսարանէ մը զրկել կ'ուզէին, ոտքի ցատկեց և բարկաձայն՝ գոչեց.

— Նորէ՛ն, նորէ՛ն եկեր են, է՛, ալ գլուխս չա՛տ ուռեցուցին: Գնա՛ ըսէ սըւռնց որ պատգամաւորը գիշերը շատ գէշ անցուց և մարդ չի կրնար ընդունիլ:

Քարտուղարը պնդել ուզեց, բայց արիւն խմօղ կիներ հրամայական շարժումով մը դուռը ցոյց տուաւ անոր:

Քարտուղարը հազիւ թէ դուռնէն դուրս ելած եւ դուռը իր վրայէն գոցած, Մարսօն դուռը կոնակի վրայ բանալով ներս խոյացաւ սենեակէն եւ կայծակը աչքերուն մէջ, բախտախնդիր կնոջ առջին տնկուեցաւ կեցաւ:

Մարիզ, ապշահար, բարկութենէն աղաղակ մը ար-
ձակեց:

Բայց անմիջապէս ինքզինքին վրայ իշխելով և գը-
լուխը հպարտօրէն վեր բարձրացնելով գոչեց.

— Այնպէս կը կարծէի թէ բանտը կը գտնուէիր:

— Զինուորական աստիճանը զիս անպարտ արձակեց,
յայտարարեց զօրավարը հակիրճ կերպով:

— Ի բոլոր օրաէ կը շնորհաւորեմ, կակազեց թըշ-
ուառական կիներ՝ իր կատաղութիւնը ծածկելու համար
բռնազորօրիկ կերպով ժպտելով:

— Բայց իմ վրաս խօսելու համար եկած չեմ հոս, շա-
րունակեց Մարսօն: Բաղաքացի պատգամաւորին հետ տե-
սակցիլ կ'ուզէի:

— Անկարելի է, յայտարարեց քաղաքացուհի Ֆլէ-
րիւս: Հիւանդ է եւ շատ ծանր: Մարդ չ'ընդունիր ներս:
Այս միջոցին փողոցէն վայրենի աղաղակներ լսուե-
ցան: Մարսօն պատուհանին քով վազեց:

Մահապարտներուն կառքը հրապարակը ելած էր:

Զօրավարը կառքը տեսնելով ինքնիրմէն ելած, ա-
րիւն խմող կնոջ մօտեցաւ և պոռաց.

— Պէտք է հիմա՛, անմիջապէս պատգամաւորը տես-
նեմ, անոր հետ անպայման խօսելու եմ:

Եւ պատգամաւորին սենեակը մտնելու համար դէ-
պի առաջ նետուեցաւ: Քաղաքացուհի Ֆլէրիւս արգիլելու
համար անոր առջեւը անցաւ, բայց Մարսօն զայն մէկդի
հրելով՝ ձեռքէն բռնեց և քովի սենեակը մտնելու պատ-
րաստուեցաւ:

— Պարապ տեղը կ'երթաս, պատգամաւորը հոս չէ,
պոռաց Մարիզ:

— Սո՛ւտ կը խօսիս:

— Հանրային Փրկութեան Ժողովը գաղտնի կերպով
Փարիզ կանչեց զայն:

— Ստախօ՛ս:

Ահա՛ նայէ՛, ըսաւ Մարիզ պատգամաւորին
ներքնախուրցր բանալով:

Մարսօն տեսնելով որ սենեակը իրաւ պարապ էր,
կատրած, Մարիզի վրայ խոյացաւ և գոչեց.

— Ուրեմն ո՞վ ստորագրեց մահավճիռը:

— Ո՛վ պիտի ստորագրէ, Արտուէն: Մեկնելէն առաջ
ստորագրեց:

— Անկարելի՛ է:

— Այո՛, բայց իրականութիւնը ա՛յս է:

— Բայց գիտէր որ այդ մահավճիռը ստորագրելով իր
աղջկան մահուան վճիռը ստորագրած կ'ըլլար:

— Հասկա ի՞նչ կարծեցիր, հոսմայեցիներուն հանրա-
պետութիւնը իր Փրուտոսը կ'ուսնենայ և Ֆրանսացիներու-
նը իրը չ'ուսնենա՞ր:

Մարսօն պահ մը թշուառական կնոջ հրեսն ի վեր
նայեցաւ, յետոյ ինքնիրմէն ելած՝ դրան կողմը վազելով
գոչեց.

— Ո՛չ, ո՛չ, պէտք չէ ըսուի որ...

— Ո՛ւր կ'երթաս, հարցուց Մարիզ անոր խօսքը
կարելով:

— Զօներուն և իրենց դահիճներուն մէջտեղը նետ-
ուելու, գոչեց Մարսօն:

Բայց թմբուկի թփրտուք մը լսուեցաւ:

— Ուշ մնացիր, մոլտաց մատնիչ կիներ հեզնական
ծիծաղով մը:

Մարսօն պատուհանին քով վազեց:

Կառափնատին դանակը կայծակի արագութեամբ վե-
րէն վար իջնելով գլուխ մը կտրեց և զօհին արիւնլուայ
մարմինը մէկ կողմը ինկաւ, խոկ գլուխն ալ կողովի մը
մէջ:

Թօրինեէ մարքիզին գլուխն էր ան: Արիւն խմող
կիներ իր «ճաշացուցակին» վերջին պնակը ճաշակած էր:

Երիտասարդ հերոսը պահ մը արձանացած մնաց,
յետոյ, իրաւացի եւ ասպետական գայրոյթով մը բախ-
տախնդիր կնոջ վրայ քաշելով եւ անոր թեւէն բռնելով
գոչեց.

— Ո՛հ, լիրբ սւ անդգամ կնիկ, վրէժդ աղէկ առեր:

Հիմա կը հասկնամ որ դուն ես եղեր Գլէրը Շուաններուն ձեռքը մատնողը:

— Ո՛չ, ո՛չ, ես չե՛մ:

Բայց Մարսօն զայն այնպէս մը հրեց, որ թշուառական կիները գետին իյնալով մազերը քակուեցան:

— Զգուշացի՛ր սակայն, գոռաց Մարսօն, զգուշացի՛ր. եթէ զայն մեռցնելու ըլլան, ես ալ քեզի՛ պիտի սպաննեմ:

Այս ըսելով նրբանցք խոյացաւ:

Մարիզ բռունցքները սեղմած՝ սպառնականօրէն անոր ետեւէն շարժելով ըսաւ.

— Ալ ասկէ ետքը ինձի սպաններ ես, այդ ալ բնաւ հոգս չիմ ըներ, վրէժս առի:

Իսկ հրապարակին վրայ կառափնատը իր գործը կը շարունակէր...

Գլուխը յեղափոխականի գտակ մը դրած և յեղափոխականի զգեստ մը հագած մարդ մը, խուժանին խառնուած, հրապարակին վրայ, կառափնատին առջև լուռ կեցած, առանց բերանը բանալու, աչքերը կառափնատին դանակին տնկած բաներ մը կը մուտար:

Ժան Շուանի լրտեսն էր ան, Փիէր Ֆլորանը, որ գոհերուն համար կ'աղօթէր:

Իսկ գաղտնի ստտիկան Պրիթիւս Ակրիքուա անոր ետին կեցած, ուշադրութեամբ այդ կասկածելի մարդուն շարժումներուն կը հետեւէր...

.....

Բանի մը վայրկեան յետոյ, Բլէպէր և Մարսօն նորէն նանթի իրենց գրասենեակը քաշուած էին:

Մարսօն, դէմքը այլայլած, սրտակեղծ շեշտով մը կը մուտար.

— Երանի թէ տասնապետ Լըֆրան ուշ չ'մտար:

Բլէպէր ուղղակի անոր աչքերուն մէջ նայելով՝ լըրօթէն ըսաւ.

— Բայց բան մը մոռցար, բարեկամս:

— Ի՞նչ:

— Մի՛ մոռնար որ Գլէր իր քովը բարեկամ մը ունի:

— Ժազ Բոթըրօն, գոչեց Մարսօն սարսուռով: Իրա՛ւ է, մոռցի՛ր էի, ան ալ զայն կը սիրէ: Երկուքն ալ իրար կը սիրե՛ն...

— Այո՛, և զայն ազատելու համար ձեռքէն եկածը պիտի ընէ:

— Տեսնենք պիտի կրնա՞յ ազատել, հառաչեց Մարսօն: Տեսնենք ժազ ո՞ղջ է:

Եւ Մարսօն, ըրածին վրայ զղջացած մէկու մը պէս, աւելցուց.

— Ինչո՞ւ երէկ չձգեցիր որ ամէն բան երեւան հանէի պատգամաւորին առջև:

— Ահա ասոր համար, բարեկամս, ըսաւ Բլէպէր և զմայլելի կեցուածքով մը եռագոյն դրօշակը ցոյց տուաւ իր բարեկամին:

Մարսօն պահ մը հանրապետական եռագոյնը դիտելէ յետոյ անոր մօտեցաւ և կերպասին մէկ ծայրը շրթունքներուն տանելով համբուրեց:

Գաղափարը ամէն բանէ վեր և ամէն բանէ առաջ:

ՀՍԿԱՆԵՐՈՒ ՏՈՒՆԸ

Այն շրջանին երբ այս պատմութիւնը իր թելերն ու փուլերը իրար կը կապէր, Հանրային Փրկութեան Ժողովը՝ այսինքն Յեղափոխականաց Պատգամաւորական Յանձնաժողովը ինքնակալական հեղինակութիւն մը կը վայելէր:

Իրաւ, թէպէտ Յեղափոխականաց Շրջանային Պատգամաւորական Ժողովը տակաւին սկզբունքով կը շարունակէր իշխանութեան վրայ մնալ, բայց ան իր իշխանութիւնը ամբողջութեամբ փոխանցած էր իր ծոցէն ընտրուած յանձնախումբի մը, որ կը կոչուէր Հանրային Փրկութեան Ժողով:

Հանրային փրկութեան Ժողովը նախագահ չունէր:

Իւրաքանչիւր անգամ իր կարողութեանը չափ հեղինակութիւն կը վայելէր: Բոլոր խորհրդակցութիւնները բացարձակապէս գաղտնի կը պահուէին: Իր անդամներէն երբեքին ստորագրութիւնը բաւական էր տրուած վճիռը գործադրութեան դնել տալու համար: Իրականութեան մէջ, այս վտանգաւոր ընկերակցութեան հոգին Ռոպէսֆիէրն էր, որ անընդհատ տասնը չորս տարի, Յրանսան ազատելու նպատակով, ամբողջ երկրին մէջ անարեկումի և սարսափի քաղաքականութիւնը վարող պարագլուխներէն մին եղաւ:

Այն օրը, սովորականին պէս, Հանրային Փրկութեան ժողովը նիստ գումարած էր Յլոր տաղաւարի համբաււոր կանանչ սենեակին մէջ, ուր շաբաթը երկու անգամ, ամէն անգամ որ գործը ստիպողական ըլլար, ժողովը կը գումարուէր:

Ռոպէսֆիէր, որուն քով Սէն-Ժիւսթ ոտքի կեցած էր, սեղանի մը առջև նստած էր:

Պիլօ Վարէն, Գոլօ Տէրպուա, Հէրօ տը Սէշէլ, տը Պարէր, Գարնօ, Ժան Պօն Սէնթ Անարէ եւ Լինտէ սեղանին շուրջը փայտէ պարզ նստարաններու վրայ նստած էին:

Սեղանին մէկ ծայրը, անդամաւոյժ Գութօն՝ հաշմանդամներու յատուկ իր փոխադրութեան փոքրիկ կառքին մէջ նստած էր:

Ամէնքն ալ Ռոպէսֆիէրը մտիկ կ'ընէին, որ ասղընսող ձայնովը կը յայտարարէր.

— Շափ եղբայրներու դիտարանին հեռագիրը գէշ լուր մը կը բերէ այսօր մեզի:

Եւ ձեռքը բռնած թուղթը կարդալ սկսաւ.

«Կ'իմանամ որ պայտաւաւոր Շանր, գլխատուները յետաձգել չալի յետոյ, գաղտնի կերպով Փարիզ մեկնած է:

Գաղտնի ուսիկան
ՊրիթիՒ Ա.ԿրիՒՈՒԱ.,»

Մէկէն ի մէկ երեւան ելլող այս յայտնութենէն մե-

ծապէս զարմացած, Գոլօ Տէրպուա, որ մեծ համարում ունէր պատգամաւոր Շանթի վրայ, գոչեց.

— Արդեօք Արտուէն փոխուեցա՞ւ:

— Անկարելի է, գոչեց անդամաւոյժ Գութօն:

Բայց Սէն-Ժիւսթ նամակը խլելով գոչեց.

— Ասիկա փաստ մըն է սակայն:

— Դուն արդէն որուն վրայ չես կասկածիր որ, գոչեց Գարնօ:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, կ'ուզես որ քու անո՞ւնդ ալ կասկածելիներու ցանկիս մէջ անցընեմ, պատասխանեց Սէն-Ժիւսթ:

— Ազգային յողթանակը կազմակերպած ըլլալուս համա՞ր է որ կը յանդիմանես զիս, մռնչեց Գարնօ ոտքի ելլելով: Եթէ կ'ուզես, մինչև սահմանազուլիս քննական պտտտ մը կատարէ և պիտի տեսնես որ զէնքի տակ եղող ամբողջ ազգը իմ ըսածս պիտի ըսէ:

Սէն-Ժիւսթ պատասխան տալու պատրաստուեցաւ:

Բուռն վիճաբանութիւն մը պիտի սկսէր հսկաներու ժողովին մէջ, բայց գրագիր մը ներս մտնելով քարտուղար Լինտէի մօտեցաւ եւ անոր ականջէն բաներ մը փսփսաց:

Երբ գրագիրը հտ քաշուելով դուրս կ'ելլէր, Լինտէ Ռոպէսֆիէրի մօտենալով բաներ մը ըսաւ: Ասոր վրայ Ռոպէսֆիէր օտքի ելլելով հնչեղ ձայնով մը գոչեց.

— Լուռ թիւն:

Ռոպէսֆիէր թէպէտ սկզբունքով միւսներէն աւելի իրաւասութիւն մը չունէր, բայց մեծ ազդեցութիւն ունէր իր ընկերներուն վրայ և ամէնքը կը վախնային անկէ:

— Պատգամաւոր Մաքսիմ Արտուէն եկած է եւ ունկնդրութիւն կը խնդրէ Հանրային Փրկութեան ժողովէն:

Հետաքրքրական շարժումով մը բոլոր պատգամաւորները իրարու նայեցան, իսկ Ռոպէսֆիէր հրամայեց որ պատգամաւոր Շանթը ներս մտցնեն:

Երբ պատգամաւորը ներս մտաւ, Հանրային Փրկ-

կութեան ժողովին բոլոր անդամները, հակառակ իրենց անդրդուելի կեցուածքին, ամէնքը մէկ ափ ի բերան մնացին:

Արտուէն առաջուան ժարդը չէր մնացած, ան ուրուական մը դարձած էր հիմա: Մագերը ճեփ ճերմակ եղած էին, դէմքը խորշումած էր եւ աչքերը տենդահար փայլակներ կ'արձակէին: Հալած, մաշած, սպառած էր խեղճ մարդը:

Պատգամաւորը հարիւր մղոն ճամբայ կտրած էր երեսուն ժամուան մէջ:

Ռոպէսփիէր առանց անոր աթոռ մը ցոյց տալու, հարցուց.

— Քաղաքացի պատգամաւոր, ի՞նչ իրաւամբ նանթէն հեռացար:

Սէն Ժիւսթ, առանց անոր ժամանակ ձգելու որ պատասխան տայ, գոչեց.

— Ինչո՞ւ գլխատումները յետաձգեցիր: Արտուէն, առանց բերանը բանալու, գրպանէն ժանՇուանի նամակը հանեց եւ Ռոպէսփիէրի երկարեց:

Ինքնակալ հանրապետականը նամակը առնելով բարձրաձայն կարդաց.

«Քաղաքացի պատգամաւոր,

«Քեզի կը հաղորդեմ քե աղջիկդ իմ ձեռքս ինկած է:

«Պատգամաւոր եմ զայն փոխանակելու նաքրի բանտերուն մէջ բանտարկուած բանտարկեալներուն հետ:

Բոլոր ժողովականները թշնամական մոլորութիւններ արձակեցին:

Ռոպէսփիէր շարունակեց.
«Բայց կը հաղորդեմ քեզ նաեւ քե՛ եք մերիճներէն միայն մեկուն մագիւն քելին դպչիս, աղջկանդ գլուխը կրտուած պիտի ըլլայ:

ԺԱՆ ՇՈՒԱՆ

Ընդհանուր հրամանատար
Արքայականներու Արեւմտեան Բանակին»

Ս.մէնքն ալ բարկութեամբ եւ կատաղած սկսան պոչըրտալ եւ հայրոջանքներ տեղացնել ազգայնականներու գըլխուն:

— Աւաղակնե՛ր, գոչեց մին:

— Անզգամնե՛ր, մոնչեց ուրիշ մը:

— Սրիկանե՛ր, աւելցուց երրորդ մը:

— Թշուառականնե՛ր, մէջ բերաւ չորրորդ մը:

— Մարդասպաննե՛ր, գոռաց հինգերորդ մը:

Բայց Ռոպէսփիէր իշխողական շարժումով մը հանդարտելու նշան ըրաւ: Յետոյ, իր սարսափելի նայուածքով ուղղակի Արտուէնի աչքերուն մէջ նայելով, ամենայն պաղարիւնութեամբ հարցուց.

— Շատ լաւ, ի՞նչ ըսել կ'ուզես:

Արտուէն, թիւերը կուրծքին խաչածեւած, կմախքի մը պէս դեփ դեղին եղած, պատասխանեց.

— Աղջիկս գոհելու քաջութիւնը չունեցայ:

Սէն Ժիւսթ, իշխելով այս պատասխանին առաջ բերած բողոքի մոլորութիւններուն վրայ, ինքզինքէն դուրս ելած՝ գոռաց.

— Ուրեմն դուն հայրենասէր մը չե՛ս:

Արտուէն ցնցուեցաւ, եւ լսողին դող ազդող ձայնով մը գոչեց.

— Վա՛գր, ըսել է դուն քու կորիւններդ պիտի կրնայի՛ր յօշոտել:

Այս յանդիմանական խօսքին վրայ, փոթորիկ մըն է պայթեցաւ ժողովասրահին մէջ:

Մինչդեռ Սէն-Ժիւսթ, Գոյո Տէրպուա, Պիլո-Վարէն, Գութօն, Հէրօ աը Սէյէլ Արտուէնի հասցէին նախատական խօսքեր կը տեղացնէին: Գարնօ եւ ժան Պօն Սէնթ-Անտրէ կը մեղքնային անոր վրայ եւ համակրական խօսքեր կ'ընէին:

Միայն Ռոպէսփիէրն էր որ անդրդուելի կը մնար, ո՛չ այս կողմը կ'անցնէր, ո՛չ այն կողմը:

— Քաղաքացիներ, պատգամաւոր մը իր պարտականութեան մէջ թերացած ըլլալուն համար պէտք չէ որ մենք իրարու դէմ կլլինք, խօսք առաւ յիզափօ-

խութեան վարպետը: Յեղափոխութեան մէջ եղող երկրի մը ժողովրդային կառավարութեան ուժը առաքինութեան եւ միանգամայն անաբեկումի մէջ կը կայանայ: Առաքինութիւնը գոյութեան իրաւունք չի կրնար ունենալ երբ զոհաբերութեան զաղափարին վրայ հիմնուած չէ:

— Որմէ ան կը հետեւի թէ հայր մը իր զաւկին վըրայ մեղքնալու իրաւունքէն զրկուած է, այնպէս չէ՞, եզրակացուց Գարնո հեզնական եղանակով մը:

— Այն ատեն միայն մարդասէր կրնանք ըլլալ, երբ վստահօրէն գիտանանք թէ յաղթած ենք, յայտարարեց Հէրօտը Սէշէլ:

— Ուրիմն ի՞նչ կը պահանջէք ինձմէ, կը պահանջէք որ զաւկիս դահլ՛ճը ըլլամ, մոնչեց Արտուէն:

— Այո՛, գոռաց ժողովականներուն մեծամասնութիւնը մոլեռանդութենէն կատղած և մարդասիրական ամէն զգացումէ ուժացած:

— Դուք ազգի մը հայրը ըլլալու արժանի չէ՛ք, ուրիմն, գոռաց Շանթ:

Այս խօսքին վրայ, Սէն-Ժիւսթ, կատղած, բոունցքները սեղմած անոր վրայ քալեց:

Քայց Ռոպէսփիէր, որ գրագիրի մը կողմէն իրեն յանձնուած հեռագիր մը կը բանար այս միջոցին, ձեռքի թուղթ կտրելիք դանակը սեղանին զարնելով լոնցուց բալօրը և գոչեց.

— Վերջացուցէ՛ք վիճարանութիւնը: Ահա ձեզի նանթէն եկած հեռագիր մը, որ կ'ըսէ թէ գլխատումները սկըսած են գործադրուիլ այս առտու:

— Ճիշտ չէ՛, անկարելի է, չի կրնա՛ր ըլլալ, մոնչեց Արտուէն Ռոպէսփիէրի քովը վազելով:

Ռոպէսփիէր հեռագիրը անոր երկարեց: Շանթ առաւ հեռագիրը և աչքերը խոշոր խոշոր բացած կարդաց, և պահ մը, ընկճուած, ջախջախուած, խորտակուած, եղած սեղը մնաց:

Ռոպէսփիէրի ըսածը ճիշտ էր, նանթի մէջ կառափնատին դանակը սկսած էր գլուխները հնձել:

— Ո՞վ կրնայ իմ տեղս ստորագրած ըլլալ մահավճիռը, մուտաց իւրովի խեղդուկ ձայնով մը:

Ապա, ոտքերը սկսան դողալ: Վար պիտի իյնար:

Գարնո եւ Ժան Պօն Սէնթ-Անտրէ անոր քով վազելով բռնեցին զայն: Արտուէն ուղղակի սիրտէն դարնուած վիրաւորի մը պէս անօնց թեւերուն մէջ ինկաւ...

Քայց մէկէն ի մէկ ոտքի ցցուելով, ինքնիրմէն դուրս ելած, վիշտին սաստկութենէն խելագարած, խոըտաց:

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ, անկարելի է: Աղջի՛կս... իմ մէկ հատիկ աղջի՛կս... Պիտի սպաննեն զայն, Շուանները պիտի սպաննեն զայն: Չէ՞ք գիտեր, չէ՞ք գիտեր թէ աշխարհի մէջ անկէ գատ մէկը չու՛նիմ:

Եւ ուղղակի Ռոպէսփիէրի աչքերուն մէջ նայեցաւ... Այդ աչքերը միշտ միեւնոյն ցուրտ ու անգրգդուելի արտայայտութիւնը ունէին:

Արտուէն անոր այս նայուածքը սեսնելով, այնպէս կարծեց որ իր վարպետը, իր հերոսը, իր պաշտած աստուածը ոչ միայն իր վրայ չէր մեղքնար, այլ նաեւ դժգոհութիւն ցոյց կու տար և մինչև անգամ կը պատրաստուէր իր գլուխն ալ պահանջել...

Ասոր վրայ, խեղճ ճարահատ հայրը վզին լայն փողկապը քաշելով, շապիկին կուրծքը պատառ պատառ ընելով և մերկ վիզը երեւան հանելով՝ սարսաղը հեցիկ ձայնով մը գօչեց:

— Ուրիմն զի՛ս ալ գլխատեցէ՛ք:

Ռոպէսփիէր, հակառակ իր կամքի ուժին և իր անբեկանելի վճռականութեան, մարմնոյն վրայ թեթեւ սարսուռ մը զգաց: Եւ թերեւս առաջին անգամն ըլլալով իր կեանքին մէջ, ուզեց խնայել այդ դժբախտ հօր, և առանց իր ընկերներուն հաւանութիւնը կանխաւ առնելու, հանդիսաւոր եղանակով մը յայտարարեց:

— Քողաքացի Մաքսիմ Արտուէն, Հանրային Փրկութեան ժողովը նկատի ունենալով անցեալին մէջ քու մատուցած ծառայութիւններդ և ներկայիս քու հայրական

վիշադ, կը գոհանայ քեզ հեռացնելով Լուսորի նահանգին պատգամաւորութենէն:

— Կը պահանջեմ որ անմիջապէս ամբաստանութեան տակ առնուի ան, գոչեց Սէն-Ժիւսթ բողոքելով:

— Ի՞նչ, այս պատիժը քի՞չ կը տեսնես, մոռնչեց Գարնո:

— Երբ որ զաւակ մը ունենաս, այն ատեն միայն կը հասկնաս թէ ի՞նչ ըսել է զաւակը կորսնցնելը, պառաց ժան Պօն Սէնթ-Անտրէն, Սէն-Ժիւսթին երեսն ի վեր:

— Ինծի համարտ եղողները թող ձեռքերնին վեր վերցնեն, միջամտեց Ռոպէսֆիէր անոնց խօսքը կտրելով:

— Գարնոյի, ժան Պօն Սէնթ-Անտրէի և երկու ուրիշ պատգամաւորներու ձեռքերը վեր բարձրացան:

Հէրօ տը Սէչէլ և Պիլօ Վարէն պահ մը վարանելէ յետոյ՝ իրենք ալ ձեռքերնին բարձրացուցին:

Պարէր և Գութօն ձեռնպահ մնացին:

Միայն Սէն-Ժիւսթ հակառակ քուէ տուաւ:

Մեծամասնութիւն գոյացած և պատգամաւորը փերկուած էր:

Ռոպէսֆիէր Ողիմպոսէն իջնող հին աստուածի մը պէս գոռաց:

— Ազա՛տ ես:

Արտուէն ժողովին անդամներուն վրայ յուսահատական նայուածք մը պտըտցուց, յետոյ, ջախջախուած ձայնով մը գոչեց:

— Պիտի սպաննեմ ինքզինքս:

— Ազա՛տ ես, պատասխանեց Ռոպէսֆիէր:

Մինչդեռ Գարնօ և ժան Պօն Սէնթ-Անտրէ, Արտուէնը դրան կողմը կ'առաջնորդէին, Սէն-Ժիւսթ, որ միայն ինքը չէր յուզուած այս սրտակեղեք տեսարանէն, ըսաւ:

— Կ'առաջարկեմ որ այս թոյլ պատգամաւորին տեղը Յեղափոխական Պատգամաւորական Շրջանային ժողովին (Բօնվանսիօն) անդամներէն ժան-Պաթիսթ Բարիէն կարգէք: Պատասխանատուութիւնը ես վրաս կ'առնեմ: Եւ

բացարձակապէս վստահ եմ որ Բարիէ ընաւ պիտի չտկարանայ:

Դժբախտ Արտուէնի երկու բարեկամները նրբանցքին մէջ կը մխիթարէին զինքը:

Իսկ Արտուէն կը կմկմար:

— Անձնասպա՛ն պիտի ըլլամ, անձնասպան պիտի ըլլամ:

— Բարեկամս, ինձմէ աղէկ ոչ ոք կը հասկնայ քու վիշադ, բայց իմ վրաս պարտականութիւն կ'իյնայ քու ջուրհան և արիւթիւն յանձնարարել քեզ, գոչեց Գարնօ: Ամէն բանէ առաջ դուն ազգին զաւակն ես և հանրապետութեան կը պատկանիս: Իբաւ, թէպէտ քու պատգամաւորական առաքելութիւնդ վերջ գտաւ, բայց քու քաղաքացիական պարտականութիւնդ տակաւին չէ վերջացած: Ե՛տ վերադարձիր, եկած տեղդ գնա՛, կուէ՛ հակառակորդիդ դէմ և աղջկանդ վրէժը ա՛ռ:

Այս առնական խօսքին վրայ Արտուէն ոտքի ցցուեցաւ:

— Այո՛, անոր վրէժը պիտի առնեմ, գոչեց և մէկէն ի մէկ աչքերուն մէջ փայլակ մը տեսնուեցաւ:

Եւ պատերազմին ծուխին մէջէն, ողին մէջ ծածանող ծուէնատ դրօշակներուն շախչափիւնին եւ վառըտըկող սուիններուն մէջէն իր աչքին երեւցաւ Դլէրի պատկերը, որ պատերազմին դաշտին վրայ խաղաղութեան հրեշտակի մը պէս թեւերը բացած իրեն կը սպասէր:

Ատոր վրայ, Գարնոյի թեւերուն մէջ նետուելով յուսահատական սարսուռով մը գրկեց զայն:

Յետոյ, գլուխը ետին նետած, իր նախկին ուժը գտնելու համար ճիգ մը թափելով, գոռաց:

— Եւ սակայն, կեցցէ՛ հանրապետութիւնը: Եւ յիմար մէկու մը պէս դուրս խոյացաւ:

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մարտոնի տուած խորհրդաւոր պատուէրը հաւատարմօրէն գործադրելու համար, տասնապետ Լըֆրան իր կնոջ և զաւկին մնաս բարով ըսելէ յետոյ, անմիջապէս ճամբայ ելաւ զէպի Շուաններու բանակատեղին:

Գիւղացիի զգեստներ հագած, կաղամբներով լեցուն ձեռքի փոքրիկ սալակ մը զարկած առջին, հանրապետականներու յառաջապահ զինուորներուն պաշտպանած զիծէն շատ դիւրութեամբ դուրս ելաւ և մտաւ այն երկիրը, որ ապստամբութեան մէջ էր, և ուր ծառերուն, քարերուն ու փոսերուն տակ պահոււած մարդիկ, կազմ ու պատօրաստ, զէն ի ձեռին կը հսկէին թշնամի ուժերուն ու դիրքերուն վրայ:

Քաջ Լըֆրան մտածելով որ մէկ վայրկեանէն միւսը զլուխ մը ծառի մը տակէն դուրս ելլելով զէնքը կուրծքին պիտի կոթնցնէր անշուշտ, միշտ վախի մէջ էր, բայց դէմքէն բնաւ յայտնի չէր ընել: Ինչպէս որ պատեւրազմներու մէջ ճակատաբաց կռիւի կը վազէր ան, նմանապէս նաեւ այս վտանգաւոր պաշտօնը կատարելու համար, ճակատաբաց, քաջութեամբ առաջ կ'անցնէր: Բընազդաբար կը զգար ան թէ տակաւին իր մեռնելու ժամը չէր հասած, անխօս չես գիտեր ինչ մը իրեն կ'ըսէր թէ տակաւին բաւական պիտի ապրէր: Ահա ատոր համար, հանդարտօրէն իր ծխափողը քաշելով, խրամատներուն մէջէն իննալով ելլելով, առաջ կը քշէր իր սայլակը:

Բայց Փոր-Սէն-Փէր գիւղէն դուրս ելածին պէս, առանց բնաւ հասկնալու թէ ո՛ւր կէտ այսպէս մէկէն ի մէկ իր դէմը ելած էին, ինքզինքը յանկարծ խուճար մը Շուաններու կողմէ պաշարուած գտաւ, և անոնց նայուածքէն հասկցաւ որ սպառնական նպատակով իրեն կը մօտենային:

Անոնցմէ մին կ'ստան հասակ, գիրքուկ, սեւցած երե-

սով և կայծկլտող աչքերով մարդ մը, որ թերեւս խմբապետն էր, սպառնական դէմքով մը իր դէմը ցցուեցաւ և պոռաց:

— Ո՞վ ես դուն, ո՞ւր կէտ կու գաս:

Տասնապետը առանց իր պաղարիւնութիւնը կորսընցնելու, ըրտա համարձակութեամբ մը պատասխանեց:

— Փան Շուանը տեսնել կ'ուզեմ, անոր հետ գործ ունիմ:

— Այդ խօսքերը մեզի չես կրնար կլլեցնել, ըսաւ կարճահասակ Շուանը:

— Ինձի ձեր հրամանատարին քովը տարէք և այն ատենը պիտի հասկնաք որ սո՛ւտ է ըսածս թէ իրաւ, յայտարարեց Լըֆրան:

— Ո՞վ ըլլալդ պիտի չըսե՞ս:

— Չե՛մ կրնար... ես միայն ինձի յանձնուած պաշտօնը կատարելու եկած եմ հոս... անկէ ուրիշ բան չեմ գիտեր...

— Սըւոր չըսե՞ս որ դուն մատնիչ մըն ես...

— Ե՛ս, ե՛ս մատնիչ մը ըլլամ, չե՛մ ընդունիր, մոռնչեց Լըֆրան:

— Այո՛, այո՛, մատնիչ մըն ես, լրտես՝ մը, գոռաց Շուանը ինքզինքէն ելլելով:

Եւ բաւոր Շուանները մէկէն ի մէկ անօր վրայ նետուեցան:

Լըֆրան անոնցմէ մէկ երկու հատը քանի մը հարուածով զետին դաւորեց, բայց իր վրայ յարձակողները քսան երեսուն հոգի էին: Պահ մը դիմադրելէ յետոյ, վերջապէս ուժասպառ եղած, չկրցաւ այնչափ դէմ դնել և Շուանները անոր ձեռքերն սու ռաքերը կապելէ յետոյ՝ քաշքշելով մեծ կաղնիի մը քով տարին և պարանով մը ծառին կոծղին կապեցին: Ապա, իր քովէն քիչ մը բացուելով, երեք Շուաններ գէնքերն ին ուսերնուն տարին և նշան առին:

Քաջ Լըֆրանը պիտի գնդակաւորէին:

Կարճահասակ Շուանը կ'ակնարկէր անուաւ: Երեք Շուանները մատերնին բլթակին տա ին...

Լըֆրան կուրծքը ցցելով գոչեց.

— Զարկէ՛ք, և կեցցէ՛ Ֆրանսա...

Յանկարծ ծառերուն մէջէն ձայն մը լսուեցաւ, որ կը պոսար.

— Զէնքերը վա՛ր, մի՛ կրակէք:

Ժագ Բոթըրօ ճիշտ ժամանակին վրայ հասած էր: Եթէ երկվայրկեան մը ուշ մնացած ըլլար, անմեղի մը արիւնը պիտի թափուէր:

— Ինչո՞ւ այս մարդը կը խոշտանգէք, ի՞նչ ըրաւ որ հարցուց ժագ:

— Մատնիչ մըն է, մատնի՛չ, գոչեցին բոլոր խոռվարարները միաբերան:

— Ինչէ՛ն գիտէք մատնիչ ըլլալը:

— Ի՛նքը ըսաւ:

— Սո՛ւա է, մոնչեց Լըֆրան:

Ասոր վրայ, ժագ Բոթըրօ կայծակի արագութեամբ Շուաննիրուն և տասնապետին մէջաեղը նետուելով և երեսը իր մարդոցը դարձնելով գոչեց.

— Ի՛նչ կ'ուզէ թող ըլլայ, ես ձեր հրամանատարն եմ թէ ոչ, ըսածս մտիկ պիտի ընէ՞ք:

Եւ գօտիէն քաշելով երկհարուածեան ատրճանակ մը, աւելցուց.

— Այս մարդը ես իմ պաշտպանութեանս տակ առած եմ, վա՛յ անոր որ կը համարձակի ձեռք վերցնել:

Լըֆրան լայն շունչ մը առաւ: Հասկցաւ և ճանչցաւ որ զինքը ազատողը Գլէրի նշանածն էր և դէպի իր ազատարարը քայլ մը առաւ:

Ժագ, ի՛նքն ալ անակնկալի եկաւ: Իր կարգին ի՛նքըն ալ նպարավաճառ կնոջը ամուսինը ճանչցած էր:

— Հօս ի՞նչ գործ ունիս, հարցուց ժագ ապուշ ապուշ անոք երեսն ի վեր նայելով:

Լըֆրան անոր մօտենալով ականջն ի վար փսփսաց.

— Դլէրը ազատելու եկած եմ:

Ժագի դէմքը մէկէն ի մէկ յոյսի նշոյլով մը պայծառացաւ:

Լըֆրան շարունակեց.

— Զօրավար Մարսօնի կողմէ կարեւոր նամակ մը բերած եմ ժան Շուաննին:

— Շատ լաւ, քեզի հիմա անմիջապէս հօրս քովը պիտի առջնորդեմ, ըսաւ ժագ:

Եւ իր մարդոցը դառնալով, խիստ եղանակով մը ըսաւ.

— Ի՛նչ մնաց անդարձանելի սխալ մը պիտի գործէիք ձեր անխոհեմութեան երեսէն: Ասիկա թող ձեզի դատ ըլլայ և ուրիշ անգամ ատանկ բան չընէք:

Եւ Լըֆրանի հետ անտառին մէջ մտնելով դէպի Սէն-Ֆիլիպէր ուղղուեցաւ:

Այն օրը մեծ խանդավառութիւն եւ կենդանութիւն կը տիրէր Բարբֆու կոմսին առաջուան դղեակին մէջ:

Ատուռնէ ի վեր նոր հասած պահեստի ուժեր ժան Շուաննի և իր սպայակոյտին առջեւէն անցնելով զօրաճոց կը կատարէին:

Արքայական զինուորները հետեւեալ քայլերգը կ'երգէին.

Ջեմեդ առ Գրիգոր,
Կուռի կ'երթանք մեմ,
Երբ համբայ ելլես,
Խաչըդ չմոռնաս:

Ամեն մարդ գնաց,
Դուն հոս մնացիր,
Հոս չկայ մեզ հաց,
Եւ ո՛չ ալ պանիր:

Իսկ ձերուսի արքայականը, այս երգին պատասխանելով կ'ըսէր.

— Բաջութի՛ւն, սղաք: Շատ չանցած վրէժնիս պիտի առնենք: Բանի մը օրէն նանթի վրայ պիտի քաշենք և պիտի գրաւենք զայն:

— Կեցցէ՛ ժան Շուանը, կեցցէ՛ ժան Շուանը, գօչեցին բոլոր զինուորները մօլիոսանդօրէն:

Մինչդեռ վարը մօլեռանդ զինուորները յաղթանակի

յոյսով առլցուած կ'երգէին ու կը կանչուըռտէին, անդին, վերը, Աննա դքսուհիին աշտարակին մէջ, երկու սրտեր, երկար օրերէ ի վեր առաջին անգամն ըլլալով քիչ մը կը սփոփուէին: Գլէրի եւ մարքիզուհիին սրտերն էին անոնք:

Առջի իրիկունը, Ժան Շուանի լրտեսը Սէն-Ֆիլիպէրի բանակատեղին գալով ըսած էր թէ պատգամաւոր Շանթ գլխատումները յետաձգած էր:

Ըսել է Ժան Շուանի սպառնալիքը իր ազդեցութիւնը ունեցած էր: Հայրական սէրը յաղթական ելած էր: Արտուէն իր ազդիկը չզոհելու համար, դատապարտեալներուն խնայած էր:

Երբ տիկին Թորինեէ այս լուրը Գլէրի հաղորդեց, մանկամարդ աղջիկը անսօր թեւերուն մէջ նետուելով ըսաւ.

— Որքա՛ն երջանիկ եմ: Տեսա՞ք, տիկին, իրաւունք ունիմ եղեր, փառք կու տամ Աստուծոյս որ զիս իբր պատանդ հոս զրկեց:

Բայց մէկէն ի մէկ մանկամարդ աղջկան դէմքին վրայ տխրութիւն մը տեսնուեցաւ:

— Ի՞նչ ունիս, ի՞նչ եղար, հարցուց մարքիզուհին:

— Հօրս վրայ կը մտածեմ, արդեօք որքա՛ն պիտի տառապի... պատասխանեց Գլէր: Եւ յետոյ...

Չհամարձակելով խօսքը ամբողջացնել, լռեց:

— Եւ յետո՞յ, հարցուց մարքիզուհին:

Գլէր պատասխան չտուաւ:

— Ինչո՞ւ սիրտդ ինձի չես բանար, միթէ ես քու սրտակից բարեկամուհիդ չե՞մ, ընէ՛, ամէն բան ըսէ ինձի, մի՛ վախնար, ըսաւ մարքիզուհին անուշ ձայնով մը:

— Այո՛, իմ լաւագոյն բարեկամուհիս էք, տիկին, եւ անօր համար է որ չեմ ուզեր ձեզի վիշտ պատճառել:

— Սիրելի աղջիկս, կարծեմ թէ սիրտիդ մէջէն անցածը կ'ահեցիս: Կ'երեւի թէ հօրդ մասին կը մտածողութիւն կը վախնաս որ զայն պաշտօնով Նանթ զրկողները, տես-

նելով որ հայրդ անձնակոն պատճառներով զլխատումները յետաձգել տուած է, պիտի զայրանան իրեն դէմ և զայն պաշտօնանկ ընելով հրաման պիտի տան գործադրել զլխատումները:

— Այո՛, տիկին, ճիշտ գտաք:

— Ատիկա իմ միտքէս ալ անցաւ, աղջիկս: Բայց ի՞նչ ընենք, ուրիշ ճար չունինք... յոյսերնիս կտրելու չենք... Հիմակուհիմա քանի մը օր չահեցանք, այդ ալ բան մըն է, և եթէ այս միջոցին նոր դէպք մը վրայ հասնի... յոյսերնիս պարապը չ'ելլեր...

— Ի՞նչ տեսակ դէպք, տիկին:

— Որքա՞պէս ամէն բան չեմ կրնար ըսել քեզի այդ մասին, բայց տեսնենք թէ յուսացածիս պէս պիտի ելլէ՞: Հայրդ Յեղափոխականաց Պատգամաւորական Շրջանային Ժողովին մէջ բաւական ազդեցութիւն ունի և կրնայ առաջարկել ժողովին որ գերիներու փոխանակութիւն մը տեղի ունենայ:

— Ո՛հ, չա՛տ կը փափաքիմ որ ատանկ բան մը ընեն, յայտարարեց Գլէր, մանաւանդ ձեզի՛ համար, տիկին: Ինքզինքս մարդոց ամէնէն երջանիկը պիտի համարէի եթէ ձեզ ամուսինը՝ պարոն Թորինեէն ձեզի վերադարձուէր:

— Շատ բարի ես, սիրելի աղջիկս:

— Դալով ինձի, բնաւ պիտի չուզէի որ զիս արձակեն:

— Ինչո՞ւ:

— Հոն երթալ և անկէ հեռանալ պէտք պիտի ըլլայ...

— Ժաղէն հեռանալ, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, տիկին: Ո՛հ, ներեցէ՛ք, ներեցէ՛ք, տիկին, որ համարձակեցայ սիրտս բանալ ձեզի:

— Քու սրտիդ բոլոր զաղտնիքները ինձի վստահած ըլլալուդ համար ե՛ս ալ կարծես թէ սփոփանք մը կը ըզգամ:

— Տիկին, չեմ գիտեր թէ զիս ի՞նչ պիտի ընեն, բայց ի՞նչ որ գրուած ըլլայ ճակատ վրայ և ի՞նչ որ ալ

գայ գլխուս, կը խնդրեմ, տիկին, ըսէ՛ք ժազի թէ զինքը կը սիրեմ և մինչև մահս միայն իրեն համար պիտի բաբախէ սիրտս:

— Ան ալ քեզ չատ կը սիրէ եւ զինքը սիրելի գիտէ. կ'սկսեմ մարքիզուհին՝ որուն աչքերը արցունքով լեցուած էին: Իր քովը ըլլալու և տեսնելու էիր, քեզի չկարենալ օգնելուն համար որքա՛ն յուսահատեցաւ խեղճ տղան...

— Ո՛հ, ժա՛գ...

— Քեզի ազատել ուզեց, ինծի պաղատեցաւ, որ քեզի հոսկէ փախցնելու համար իրեն օգնեմ, բայց հոսկէ փախելուդ պէս ամուսինիս գլուխը պիտի կտրէին և...

— Ո՛հ, տիկին, մի՛ ըսէք:

— Ահա ատոր համար չէի կրնար...

— Ո՛հ, այո՛, իրաւունք ունիք, կարելի չէ՛, կարելի չէ՛ որ կին մը իր ամուսինը կախաղան առաջնորդէ...

— Ատոր համար, ժազ ուզեց նանթ երթալով ինքզինքը բանտարկել տալ, որպէս զի քու հայրդ ըսէ իր հօրը թէ «Եթէ դուն իմ աղջիկս մեռցնել տաս, ես ալ քու տղադ մեռցնել կու տամ»:

— Ժա՛գ... իմ մէկ հատիկ ժազս...

— Կէս մը խենթեցած էր տղան: Բայց խոստանալով որ քեզ իմ պաշտպանութեանս տակ պիտի առնեմ, յաջողեցայ զինքը հանդարտեցնել: Ոտքս բռնեցի: Կ'երդնում քեզ, Գլէր, կ'երդնում որ եթէ մինչև իսկ Հանրային Փրկութեան Ժողովը ամուսինիս գլուխը կտրէ, թոյլ պիտի չտամ որ դուն փոխադարձաբար զոհ երթաս վրիժառութեան:

— Տիկին, տիկին, ներեցէ՛ք ինծի, ներեցէ՛ք որ երախտագիտութիւնս յայտնելու համար բառ կը փնտոնեմ և չեմ գտներ: Բայց, Աստուած չընէ, եթէ ատանկ դժբախտութիւն մը պատահի ձեր ամուսնոյն, ինչո՞ւ չթողուք որ զիս ալ մեռցնեն:

— Անոր համար որ, աղջիկս, ինչպէս որ դուն ապրիլ հրամայեցիր ժազի, ան ալ իմ բերնովս կ'արգիլէ քեզ մեռնիլը: Եւ ես վստահ եմ որ Թորինեէ մարքիզը իր կախաղանին վրայէն հրաման պիտի տայ ինծի քեզ ազատելու: Հաւատա՛ որ, աղջիկս, ուժը չի կրնար յաւիտեան պիտի ասելուրեան կողմը մնալ: Ասելուրեան երեսէն յառաջացած աւերակներուն վրայ վերջ ի վերջոյ սերն է որ պիտի ծաղկի... Վստահ եմ որ Աստուած պիտի չուզէ որ դուն եւ ժազը իրար միանալու համար ձեր վերջին շունչը փչելու սպասէք... Աստուած այս փորձանքներէն պիտի ազատէ ձեզ, և ձեր շղթաները պիտի քակէ... Քանի որ երկնաւոր թագաւորը զիս քու բանտապահդ ըրաւ եւ ինծի ալ պէտք եղածին չափ ուժ եւ կարողութիւն տուաւ, վրիժառութեան չարաշուք ջանք մարելու համար, կը նըշանակէ որ ձեր փրկուելը եւ իրարու միանալը կ'ուզէ:

Եւ տիկին Թորինեէ պահապան հրեշտակի մը պէս վսեմացած, Գլէրը իր կուրծքին սեղմելով եւ յետոյ գայն մեծարանին պատուհանին քով տանելով շարունակեց:

— Եկա՛ւր: Ժազ քեզի տեսնելու համար այս ժամուն աշտարակին շուրջը պիտի պառտի: Ինքզինքդ ուրախ ձեւացուր որ երեսդ տեսնելով քիչ մը սփոփուի խեղճ սըղան: Եկո՛ւր:

Եւ մարքիզուհին, որուն միտքէն բնաւ չէր անցներ որ այն առտուն ամուսնոյն գլուխը կառափնատին առջև դահիճին կողովին մէջ ինկած էր, աւելցուց.

— Մի՛ յուսահատիր, տես ես կը յուսահատի՞մ, Երկուքը մէկէն պատուհանին մօտեցան:

Օդը գեղեցիկ էր: Երկինքը պայծառ էր, ամպերը կուտակ կուտակ հոտ քաշուած էին հորիզոնէն: Կենդանի աշխարհը արեւուն բարերար ճառագայթներուն տակ կ'աճէր ու կը բազմանար:

Դղիակին բակին մէջ զօրանցքը վերջ գտած էր: Շուանները մօտակայ անտառներուն մէջ մտնելով անբեւոյթ եղած էին: Քանի մը կիներ՝ խաղացող տղաքները կը դիտէին եւ գիւղացիներուն երգը մտիկ կ'ը-

նէին: Հիռուէն ու մօտէն զէնք մաքրելու ձայներ կը լսուէին:

Աշտարակին դուռին առջեւ երկու պահակներ կեցած էին:

Յանկարծ... Գլէր տիկին Թորիննէի թիւը սեղմեց: Ժազը տեսած էր, որ դղեակին կողմը կու գար: Քովը երկայնահասակ գիւղացի մը կար: Տասնապետ Լըֆրանն էր ան, որուն զգեստները պահ մը առաջ գիւղացիներուն հետ կոտուած միջոցին պատուաւ էին:

Իրենց կը մօտենային... Այն միջոցին երբ աշտարակին տակէն կ'անցնէին, ժազ գլուխը վեր բարձրացուց և տեսաւ որ Գլէր կը ժպտէր: Ժազի դէմքը անմիջապէս ուրախութեան արտայայտութիւն մը ստացաւ: Ձեռքովը անմիջապէս նշան մը ընելով քովի գիւղացին թոյց տըւաւ: Գլէր այս նշանին պիտի պատասխանէր... բայց մէկէն ի մէկ ձիջ մը արձակեց և մարքիզուէիին կողմը ծռելով ըսաւ.

— Ժազին քովի մարդը տեսա՞ք:

— Այո՞, ո՞վ է որ:

— Տասնապետ Լըֆրանն է, բարի նպարավաճառ կնոջ ամուսինը, անոր մասին քիչ մը առաջ խօսեցայ արդէն ձեզի:

— Վստա՞հ էք:

— Բացարձակապէս:

Այս միջոցին երկու մարդիկը դղեակին մուտքի սանդուխին կողմը ուղղուեցան:

— Արդեօք ի՞նչ ընելու եկած է հոս, կմկմաց Գլէր յուզուած:

— Հիմա ես կ'երթամ կը հասկնամ, ըսաւ տիկին Թորիննէ:

Եւ մանկամարդ աղջկան ճակատը համբուրելով, աւելցուց.

— Մի՛ վախնար, աչքս վրայէդ պիտի չհեռացնեմ:

ՈՒՐ ՀՐԵՇՏԱԿԸ ԿԸ ԹՌՈՉԻ

Նոր հասնող պահեստի զօրքերուն զօրանցքը դիտելէ յետոյ, Ժան Շուան իր սպայակոյտին հետ խորհրդակցելու համար խորհրդակցութեան սենեակը մըւտաւ:

Իր պատերազմական ծրագիրներուն վրայ վերջին անգամ մըն ալ խորհրդակցելէ յետոյ, Նանթի վրայ պիտի քալէր:

Վիճաբանութիւնները խաղաղ ու անզօր կերպով իրենց ընթացքին կը հետեւէին:

Սպայակոյտը նախկին ազնուականներէ և համբաւաւոր զինուորականներէ կազմուած էր: Ժան Շուան անոնց վստահութիւնը կը վայելէր: Ամէն օք կը հպատակէր անոր: Բայց ինքը գիտէր թէ զինուորական պետ մը ըլլալէ աւելի՛ գիւղացիութիւնը խորհրդանշող պետ մըն էր և իր դիրքին բարձրութենէն չէր գինսվնար:

Վիճաբանութեանց միջոցին ծեծուած հարցերը լուսաբանելէ յետոյ, սպայակոյտին տուած որոշումներուն կը հպատակէր և իրեն տրուած խորհուրդները ուշի ուշով մտիկ ընելով անոնց կը հետեւէր: Աստիճանով իրմէ ստորագոս հզօղ զինուորականներու կարծիքներն ու համոզումները կը յարգէր և արհամարհանքով չէր վերաբերուեր անոնց հանդէպ:

Մոլեռանդ առաքեալ մըն էր ան, լուսաւորուած ասորքեալ մը, որ միանգամայն դաւառացիի ծածկամտութեամբ և խորամանկութեամբ օժտուած էր:

Ահա ատոր համար, ամէն անգամ որ ուէ պատճառով մը խանդավառուէր, կը սանձէր իր խանդավառութիւնը և իր պատերազմաւոր նկարագրին վրայ իշխելով, հապճեպով ու ափափոյ որոշումներ տալէ հետո կը կենար: Ամէն կողմէն հասած տեղեկութիւնները եւ տրուած խորհուրդները չափել կշռելէ յետոյ միայն որոշում կու տար:

Ուէ նորոյում տալէ վերջ, եթէ իր սպայակոյտին ան-
դամներէն մին այդ որոյումէն աւելի խելքի մօտ բան մը
առաջարկէր. մէկ կողմ կը ձգէր իր որոյումը և դիմացի-
նին առաջարկը կ'ընդունէր:

Ժան Շուան այս անգամ երեսուն հազար զինուոր
ուէնէր իր տրամադրութեան տակ: Արքայականները ամէն
կողմէ եկեր անոր բանակին միացեր էին: Մաչգուլի պար-
տութիւնը խթան մը եղած էր իրենց համար եւ մեծ բա-
նակ մը կազմելու նպատակով ամէն կողմէ վազած եկած
էին:

Եւ այժմ, ժան Շուան կատարեալ պաղարիւնու-
թեամբ իր տեղակալներուն կարգ մը բացատրութիւններ
կու տար:

— Այսօր տրամադրութեանս տակ երեսուն հազար
մարդ ունիմ: Քլէպէրի և Մարսօնի զինուորները հազիւ
թէ տասը հազարի կը հասնին, և աղէկ գիտեմ որ Յեղա-
փոխականաց Պատգամաւորական Շրջանային ժողովը եր-
կու ամիսէն առաջ օգնական ուժ չի կրնար զրկել անոնց:
Իրաւ, թէպէտ մեր հակառակորդները թնդանօթ ունին և
իրենց զինուորներն ալ մերիններէն լաւ զինուած են,
բայց պիտի չկրնան մեզի դէմ դնել, որովհետեւ այնպիսի
անպաշտպան կէտի մը վրայ պիտի յարձակինք, որ յան-
կարծակիի պիտի գան: Տեսէք թէ ի'նչպէս պիտի սկսինք
մեր յարձակումը:

Մեր ջոկատներէն մէկ քանին Վէրթուլի վրայ յար-
ձակելով այնպէս պիտի ձեւացնեն թէ նանթը գրաւելու
համար այդ կողմէն սկսած ենք յարձակիլ, մինչդեռ մեր
բանակը Լուառ գետին ձախ եզերքէն յառաջանալով մին-
չեւ Մարէշալ կղզին պիտի յառաջանայ: Գիտէք արդէն
թէ գետին ամէնէն նեղ կողմը այդ մասն է, ուրիմն ա-
մենայն դիւրութեամբ պիտի կրնանք միւս եզերքը անց-
նիլ:

Հոնկէ անցնելուս պէս, Սավընէյ պիտի երթանք,
հոն պատրաստ պաշար և պարէն պիտի գտնենք և հինգ
հազար պրըթօններ մեզի պիտի միանան: Փրանչվիլ կ'օմար

խոստացած է իր թնդանօթաձիգներովը երկու հրետանի
տալ մեզ: Ահա այսպէս, տասնըհինգ հազարնոց բանակ
մըն ալ պահեստի պիտի ունենանք ետեւնիս: Այդ միջո-
ցին՝ նանթի մէջ ասդին անդին ցրուած չորս հազար ար-
քայականները, որոնց զէնք բաժնեցինք ասկէ առաջ, մեր
նշանին վրայ իրարու քով գալով, քաղաքին մէջ խոռ-
վութիւն պիտի հանեն և քաղաքապահ զինուորները պիտի
զբաղեցնեն: Անգամ մը որ քաղաքը գրաւենք, հոն պիտի
հաստատուինք և մեր դիրքերը պիտի ամրացնենք: Ա-
րեւմուտքի բոլոր արքայական ուժերը շուրջերնիս պիտի
համախմբենք և Մանսի վրայ պիտի քալենք, և գիտէք
արդէն թէ Մանսը Փարիզի դուռն է: Եւ անգամ մը որ
Մանսը գրաւենք, շնորհիւն Աստուծոյ, Փարիզ պիտի
մտնենք և Յեղափոխութիւնը պիտի ջախջախենք, Լուի
ժէ.րըը ազատելով Փրանսայի թագաւոր պիտի հռչա-
կենք:

Սպայակոյտին բոլոր անդամները, խանդավառուած,
ժան Շուանը մտիկ կ'ընէին, բաւական յանդուգն ծրա-
գիր մըն էր իրենց պետին ծրագիրը:

Ժան Շուան այնպիսի հաւատաւոր եղանակով մը կը
խօսէր և այնպիսի կենդանութիւն մը կը հօսէր իրմէ, որ
բոլոր ներկաները համոզուեցան թէ այդ անիրագործելի
ծրագիրը շատ դիւրութեամբ պիտի յաջողէր:

Բայց յանկարծ ժագ Բոթըրօ, Լըֆրանի հետ սենեա-
կէն ներս մտաւ:

— Այդ մարդը ո՞վ է որ հոս կը բերիս, հարցուց
ժան Շուան կեղծ գիւղացիին երեսն ի վեր նայելով:

— Զօրավար Մարսօնի կողմէ եկած լրաբեր մըն է,
պատասխանեց ժագ:

Այս յայտարարութիւնը մեծ իրարանցում մը առաջ
բերաւ ներկաներուն մէջ:

Ամէնքը մէկէն քաջ Լըֆրանի երեսն ի վեր նայե-
ցան: Տասնապետը իր գեղջկական զգեստներուն մէջ զին-
ուորական դիրք մը առաւ:

Ամէնքը մէկ թշնամական եւ սպառնական նայ-
ուածքով մը իրեն կը նայէին, իսկ Լըֆրան, կատար-

եալ քաջութեամբ կուրծք կու տար այդ նախուածքնեօ
րուն:

— Ի՞նչ ընելու եկած ես հոս, հարցուց ժան Շուան
կտրուկ շեշտով մը:

— Զօրավար Մարսօնէն նամակ մը բերած եմ ձեզի,
պատասխանեց Լըֆրան համարձակօրէն:

— Ինձի՞:

— Այո՛, ձեզի՛:

— Տո՛ւր նայիմ:

— Ահաւասիկ:

Լըֆրան այս ըսելով, գրպանէն հանեց իր պետին
նամակը և ծերունի արքայականին երկարեց:

Պողպատէ հրամանատարը բացու գայն և բարձրա-
ձայն կարդաց:

«Քու գաւակդ փախցուցած ըլլալուս համար ձերբա-
կալուած եմ և կասկած չունիմ որ այս մարդասիրական
արարքին համար գլուխս ալ վրայ պիտի տամ»:

Ժագ յուզումէն դողդալով մտիկ կ'ընէր, ներկանե-
րը բերաննին չէին բանար, իսկ հայրը կը շարունակէր
իր ընթերցանութիւնը:

«Պիտի մեռնիմ և իմ մահուանս փոխարէն կը պա-
հանջեմ որ Գլէր Արտուէնը ազատ թողուս և կամ գոնէ
չմեղմեաս: Դուն ալ ինձի պէս գիտես թէ ան անմեղ է և
թափուած արիւնին մէջ մատ չունի: Ընդհակառակը,
ձեռքէն եկածը ըրած է մահապարանները ազատելու համար
և հօրը առջև ծունկի գալով արցունքներ թափած է, որ
ձեր մարդիկը մահուընէ ազատէ: Գլէր հրեշտակ մըն է,
ազնուասիրտ և անյիշաչար հրեշտակ մը: Գլխատուողնե-
րուն վրայ լալը աչքովս տեսայ: Ան ձեր Աստուծոյ կը
հաւատայ: Չեմ կարծեր որ գայն մարթելու քաջութիւնը
ունենաս: Հայր մըն ես դուն և ես քեզմէ գթութիւն չէ
որ կը խնդրեմ, այլ Արդարութիւն կը պահանջեմ: Մի՛
մոռնար որ գաւակդ դեռ կ'ապրի»:

ՄԱՐՍՕՆ

Ժան Շուան լոկոյ...

Թէպէտ չափէն աւելի ազդուած էր այս նամակին
պարունակութենէն, բայց երեսէն բնաւ բան մը յայտնի
չըրաւ:

Սպայակոյտին բոլոր անդամներն ալ մեծապէս ազ-
դուած էին Մարսօնի հակիրճ այլ ազդու խօսքերէն, բայց
ոչ ոք համարձակեցաւ բերանը բանալ: Ամէնքն ալ չափէն
աւելի կը յարգէին իրենց պետը:

Ժագ չկարենալով ինքզինքը զսպել, գոչեց:

— Այո՛, հայրիկ, պիտի չմերժէք անշուշտ այդ մար-
դուն խնդրանքը: Ան ինձի համար մահը աչք առու և հի-
մա պիտի մեռնի:

Ժան Շուան պատասխան չտուաւ:

— Նամակին մէջ գրած է արդէն, շարունակեց ժագ:
Ձեր բռնած գերին իր հօրը անզը պատասխանատու չի
կրնար բռնուիլ: Եթէ անպայման կ'ուզէք որ ան մեր
ձեռքը պատանդ մնայ, պահեցէք գայն, բայց, Աստուծոյ
սիրուն, ի՛նչ որ ալ ըլլայ, խնայեցէք անոր, և կամ ի-
մաց տուէք Արտուէնի որ իր բռնած գերիներուն հետ փո-
խանակելու պատրաստ էք աղջիկը... Վստահ եմ, վստահ
եմ որ պիտի ընդունի այդ առաջարկը և մեր մարդիկը
մեզի պիտի դարձնէ:

Եւ Լըֆրանը ցոյց տալով, աւելցուց:

— Ղրկելիք նամակնիդ կրնաք այս մարդուն յանձ-
նել: Իրաւ, ան մեր թշնամին է, բայց քաջ և բարի մարդ
մըն է... Այո՛, հայր, գրեցէք և հասկըցուցէք զիս մա-
հէն ազատող հերոսին թէ իր վերջին փափաքը պիտի ի-
րագործուի:

Ժան Շուան անդրդուելի մնաց:

Ասոր վրայ, ժագ ինքզինքը բոլորովին կորսնցու-
ցած, ձեռքերը իրար միացնելով և հօրը առջև ծունկի գա-
լով, պաղատական ձայնով մը ըսաւ:

— Ինձի խոստացած էիք որ եթէ Մարսօն ձեր ձեռ-
քը իյնար գայն պիտի չմեղմեցնէիք:

— Այո՛, միայն Մարսօն և ո՛չ թէ ուրիշը, գոչեց
ծերունի արքայականը, սարսափելի շեշտով մը:

— Ո՛չ, ա՛յ, անկարելի՛ է, գոչեց ժագ խելայեղորէն: Պէտք է ամէն բան ըսեմ ձեզի... պէտք է որ ամէն բան իմանաք... Իրաւ, զիս մահէն ազատողը Մարսօնն էր, բայց այս դեռատի աղջիկը պատճառ եղաւ: Մաշգուլի պատերազմին գիշերը ան զիս գետնէն վերցուց: Վիրաւորուած էի, խնամեց զիս և խրճիթի մը մէջ պահեց: Յաջորդ օրը գտան զիս: Հայրը զիս գնդակահար ընել ուզեց, բայց աղջիկը հօրը սաքերուն նետուելով ներում խնդրեց ինծի համար: Հայրը չկարենալով անոր թախանձանքներուն դիմանալ, հաւանեցաւ ներում շնորհել ինծի, պայմանաւ որ հանրապետութեան դէմ մէյ մըն ալ զէնք չվերցնելու երդում ընեմ: Մերժեցի: Ասոր վրայ զիս հրացանի բռնելու հրաման տուաւ: Ասոր վրայ Գլէր, Մարսօնը գտնելով աղաչեց որ զիս ազատէ և Մարսօն անոր թախանձանքներուն վրայ էր որ զիս ազատեց և հիմա ձեր մէջը կը գտնուիմ:

— Իրաւ է, ե՛ս ալ հոն էի, չեչտեց Լըֆրան:

— Հա՛յր, հա՛յր, ասկէ ետքը Գլէրը պէտք է ձեզի համար նուիրական էակ մը ըլլայ, գոչեց ժագ:

— Ինչո՞ւ ատոնք առաջուրնէ ինծի իմաց չտուիր, հարցուց ժան Շուան, իր յուզումը ծածկելով և ուղղակի զաւկին աչքերուն մէջ նայելով:

Ժագ պիտի պատասխանէր... բայց զղիակին բակէն պոռչուողներ կը լսուէին:

Ուռժանը Փիէր Յլորանը շրջապատած՝ հարցումներ կ'ուղղէր, Յլորան, իր ձիուն վրայ հեծած, ճամբայ բանալ կը ջանար, երբ տիկին Թորիննէ առաջ անցնելով հարցուց.

— Փիէր, Նանթէ՞ն կու գաս:

— Այո՛, տիկին մարքիզուհի:

— Իրա՞ւ է որ պատգամաւոր Շանթ գլխատումները յետաձգել տուած է:

Յլորան պահ մը առանց պատասխան տալու սպասեց, յետոյ, տակն ու վրայ եղած, ըսաւ.

— Կը ներէք, տիկին մարքիզուհի, պիտի չկրնամ ձեզի պատասխան տալ:

Թորիննէ մարքիզուհին անոր ճամբան կտրելով հրամայեց.

— Ոստիլ կը հրամայեմ քեզ, ամէն բան ըսէ ինծի:

— Տիկին, միայն հրամանատարին կրնամ ըսել:

— Մի՛ վախճար, խօսէ՛, ես պատասխանատուութիւնը վրաս կ'առնեմ, Երեսէդ յայտնի է արդէն... գէշ լուր մը կը բերես:

— Բայց, տիկին...

— Բանի որ չես ուզեր ըսել և ինձմէ կը պահես, կը նշանակէ որ շատ գէշ լուր մը բերած ես, Փիէր:

Այս խօսքերուն վրայ, Փիէր Յլորանի աչքերը լիցան:

— Արդեօք ամուսինիս գլխուն դժբախտութիւն մը եկած է, գոչեց տիկին Թորիննէ:

Ասոր վրայ, Ապէյի բանտին նախկին բանտապահը գլուխէն գլխարկը հանելով և երեսը խաչակնքելով խոսովեալ շեշտով մը ըսաւ.

— Պարոն Թորիննէ մարքիզը այս առտու գլխատուեցաւ: Աղօթե՛ք անոր հոգիին հանգիստին համար:

Բակը գտնուողները ամէնքը մէկ ծուռկերնին գետին դրին:

Տիկին Թորիննէ արձանացած, պահ մը եղած տեղը անշարժ մնաց: Յետոյ, ի՛նքն ալ ծուռկը գետին դնելով սկսաւ հեծկլալ:

Յանկարծ ձեռք մը թեւէն բռնելով վեր վերցուց, Մերուհի հայր Ռընօն էր, Շուաններու քահանան, որ իր վրայ ծռելով բարեսրտօրէն կ'ըսէր.

— Բաջութի՛ւն, տիկին: Նահատակը Աստուծոյ քովն է հիմա, և մենք ամէնքս ալ օր մը անոր քովը պիտի երթանք:

Փիէր Յլորան դեռ հոն կեցած էր: Մարքիզուհին անոր մօտենալով փոփոսաց.

— Վստահ ես որ ամէն բան վերջ գտած է:

— Աչքովս տեսայ, տիկին, հրապարակին վրայ էի: Բաջ նահատակի մը պէս կուրծքը դուրս ցցած մեռաւ պարոն մարքիզը:

Յետոյ, բարձրաձայն, վերջին աստիճան բարկացած, գոչեց՝

— Եւ պարօն մարքիզին ու մեր մարդոց վրէժը պիտի առնենք:

Այս ըսելով՝ դգհակին կողմը վազեց:

Տիկին Թորինեէ գայն վար դնել ուզեց, բայց Փիէր Ֆլորան արդէն հեռացած էր...

Մարքիզուհին երբ առանձին մնաց, սկսաւ մտածել: Ժան Շուանի ըրած սպառնալիքը միտքը հկաւ: Ուրեմն Գլէրը պիտի մորթէին:

Ազնիւ կինը ժազի ըրած խոստումը յիշեց:

Ասոր վրայ, իր անձնական վիշտը մոռնալով, արօցունքները աչքերուն մէջ չորցնելով, մէկ կողմ հրեց հայր Ռընօն և դքսուհի Աննայի աշտարակին կողմը սկսաւ վազել: Դուռնէն ներս մտաւ, դուռը իր վրայէն գոցեց և սանդուխները չորս չորս ցատկելով բանտարկեալ աղջկան սենեակը մտաւ:

Գլէր խորունկ խորհրդածութեանց մէջ թաղուած ըլլալով դուրսի շշուկները չէր լսած, բայց երբ աիկին Թորինեէի դիմի դեղին կարած, դողդղալով և ոտքերը իր բարու անցնելով սենեակէն ներս մտնելը և դուռին կըրթընիլը տեսաւ, ամէն բան մէկէն ի մէկ հասկեցաւ և անոր քով վազելով կմկմաց:

— Ո՛հ, աիկին, կասկածներս իրականացան, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, այո՛, ամուսինս գլխատիր են, կակազեց մարքիզուհին հեւացող ձայնով մը եւ սկսաւ հեծկտալ:

Եւ ուժասպաս, աթոռի մը վրայ ինկաւ մնաց:

— Ի մա՛հ պատգամաւոր Շանթի աղջիկը, կը պոռային դուրսէն: Ի խա՛չ, ի խա՛չ: Մեռնելու է ան, մեռնելու է:

Գլէր պատուհանին քով վազեց, ինքզինքնուն ելած գիւղացիներ, բոռնցքնին սեղմած, ձեռքերնին աշտարակին կողմը կ'երկարէին: Անոնցմէ մէկ քանին հայնոյանքներ կը տեղագնէին այն երկու պահակներուն գլխուն, որոնք աշտարակին մոտքի դրան առջև կեցած, սուրինին

գիւղացիներուն կուրծքին դրած, արդիւր կ'ըլլային անոնց աշտարակ խուժելուն:

Գլէր բնազդաբար աչքերը գոցեց...

Մէկ բառ միայն, անուն մը միայն թուաւ իր շրթթաւնքներէն:

— Ժա՛գ...

Տիկին Թորինեէ ոտքի ելաւ, և անուշ նայուածքով մը սուղակի խեղճ աղջկան նայելով, անոր մօտեցաւ և յուզուած շնչաով մը ըսաւ:

— Քեզ ազատել խոստացած էի ժազի և պիտի ազատեմ...

.....

— Հրամանատար, Նանթի մէջ այս ատու գլխատու մեները սկսան:

Փիէր Ֆլորան երբ խորհրդակցութեանց սենեակէն ներս մտնելով ժան Շուանի առջև ելաւ, եղբրական հղանակով մը այս խօսքերը արտասանեց: Բոլոր ներկաները յանկարծական շարժումով մը ցնցուեցան:

Մինչդեռ ժազ Բոթըրօ և տասնապետ Լըֆրան զըլուխնին ձուած իրարու կը նայէին, ժան Շուան լուել հրամայելով իր տեղակալներուն, գոչեց:

— Ի՞նչպէս համարձակեցաւ այդ հրամանը տալ:

— Ես ալ կը զարմանամ, կմկմաց Փիէր Ֆլորան:

— Վստա՞հ, աս, աչքովդ տեսա՞ր, հարցուց ժան Շուան:

— Այո՛, Հոն Պուֆէյի հրապարակին վրայ էի և անոնց չարչարուիլը տեսայ:

— Չարչարուիլը մի՛ ըսեր, նահատակուիլը ըսէ:

— Այո՛, պարոն Թորինեէի, իր գործակատարին և միւսներուն նահատակուիլը:

— Բայց աս առաջմընէ իմաց տուած էի պատգամաւոր Շանթի, որ եթէ մերիններուն մազին մէկ թելին գպչէր, իր աղջիկը պիտի մեռնէր: Ի՞նչպէս համարձակեցաւ անոնց ամէնքն ալ գլխատել, գոռաց ժան Շուան:

Ժագ իր հօրը քով վազեց՝
 Բայց ժան Շուան Փիէր Ֆլորանի հրամայեց.
 — Գնա՛ բանտարկեալ աղջիկը հոս բեր՝
 Փիէր Ֆլորան անմիջապէս դուրս նետուեցաւ սրահէն:

Ժագ անոր հտեւէն վազել ուզեց, բայց ժան Շուան տղուն թեւէն բռնելով, բրտօրէն հրամայեց.

— Դուն հո՛ս կեցիր:
 — Ո՛չ, հայր, պէտք չէ որ այդ խեղճ աղջիկը զոհ երթայ:

— Ինչո՞ւ:
 — Անոր համար որ ան չէ մեղաւորը:
 Ժան Շուան ուսերը ցնցելով կռնակը զաւկին դարձուց:

— Կը սիրե՛մ զայն, հայր, կը սիրե՛մ զայն, գոչեց ժագ:

Ժան Շուան այս խօսքը լսելուն պէս տեղէն վերցատկեց:

— Ի՞նչ, զայն կը սիրե՞ս, գոչեց զարմացական շեշտով մը, Հի՛մա հասկցայ, հի՛մա հասկցայ: Ուրեմն զայն սիրելուդ համա՛ր էր որ Աստուածդ, հայրենիքդ և թագաւորդ ուրացար:

— Այո՛, կը սիրեմ զայն:
 — Եւ զայն սիրելուդ համա՞ր է որ ձեռքէս կը բռնես հիմա և թող չես տար որ մեր նահատակներուն վրէժը առնեմ, հա՛, զիս խոստամադրո՞ւժ մը պիտի ընես: Երբե՛ք, ժան Շուան իր բերնին մէջ երկու խօսք չունի և իր խօսքը պիտի բռնէ:

— Եթէ դուք զայն սպաննէք, ես ալ ձեր աչքին առջև ինքզինքս կը սպաննեմ:

— Թշուառակա՛ն, դաւաճա՛ն, մոնչեց ծերունի արքայականը իր զաւկին կոկորդէն բռնելով, Դուն իմ զաւակս չես, կ'ուրանամ քեզ և կ'անիծեմ:

Զինուորականները խռովութեան մատնուած անմիջապէս հօրը և զաւկին մէջտեղը նետուեցան և իրարմէ զատեցին զանոնք:

Ժան Շուան ինքզինքը զսպելով՝ աթոռի մը վրայ նետուեցաւ և արմուկները սեղանին կռթնցնելով՝ եղած տեղը քարէ արձանի մը պէս մնաց...

Լըֆրան Ժագի թիւը բռնեց, իսկ խեղճ երիտասարդը անգամ մը եւս աղաչելու համար հօրը կողմը մէկ երկու քայլ առաւ, բայց տեսնելով ծերունի արքայականին կեցուածքը, համոզուեցաւ որ ամէն բան անօգուտ էր:

Բակին կողմէն օտքի ձայներ եկան:

Խեղճ երիտասարդը պատուհանին կողմը նայելու իսկ չհամարձակեցաւ:

Գլէրն էր եկողը... Մահուան դատապարտելու համար ներս պիտի բերէին... Թերեւս իր աչքերուն առջեւ պիտի գլխատէին զայն... Այդ սիրուն գլուխը արիւնլուտայ պիտի իյնար իր առջև...

Ժագ մէջքի գօտիէն ատրճանակը քաշեց ինքզինքը սպաննելու համար... արիւնը սիրած աղջկան արիւնին հետ պիտի թափէր... երկու նշանածները քովէ քով պիտի մեռնէին և իրարու հտեւէ պիտի գոցէին իրենց աչքերը...

Ահա դուռը բացուեցաւ...

Ժագ ձեռքի ատրճանակը ձակտին տարաւ... Յուցածատը ըլթակին վրայ կանգ առաւ...

Բայց Փիէր Ֆլորան մինակը ներս խոյանալով, խռովութեան մատնուած, տակն ու վրայ եղած, երեսը պատի գոյն, խեղդուկ ձայնով մը գոչեց.

— Բանտարկեալ աղջիկը անհետացեր է, մէջտեղը չըկայ...

Ժագի ձեռքէն ատրճանակը վար ինկաւ...

ՀՐԵՇՏԱԿԻՆ ՄՕՏ ՍՈՒՐԲ ՄԸ

Իբաւ, տիկին Թորինեէի վիշաք թէպէտ չափէն աւելի մեծ էր և ամուսնոյն մահուան լուրը իր սիրաքը բղիկ

բզիկ ըրած էր, բայց նորէն ժագ Բոթըրոյի տուած խոստումը բռնեց:

Գոնէ առժամաբար մահէն փրկուած էր Գլէրը:

Դղեակը տիկին մարքիզուհիին հօրը՝ կոմս Քարքիուի սեփականութիւնն էր և տիկին Թորիննէ այդ դղեակին մէջ մեծցած ըլլալով՝ գիտէր թէ Աննա դքսուհիին աչտաբակին մէջ գաղտնի ճամբայ մը կար, ուրկէ գետնափոր մը կ'իջնուէր և այդ գետնափորէն ալ մօտակայ անտառը կ'իլուէր:

Այս գաղտնի ճամբուն դուռը կը գտնուէր այն սենեակին մէջ, ուր բանտարկուած էր Գլէր և կը բացուէր պատին վրայ փորուած հին ջերմօցի մը մէջ:

Մարքիզուհին Գլէրի կեանքին դէմ սպառնացող վրտանգը տեսնելուն պէս՝ ուղղակի անոր քով վազած և օգտուելով անոր քուն ըլլալէն, ջերմօցին մէջ բացուող գաղտնի դուռը փորձի համար անգամ մը բացած և գոհ մնացած էր որ անգործածելի մնալուն պատճառաւ դրան ծխնինքը չէին ժանդոտած:

Յետոյ, Գլէրի մօտենալով և զայն արթնցնելով, առանց բացատրութիւն տալու և առանց ժամանակ կորսընցնելու իրեն հետեւիլ առաջարկած էր անոր, ինկճ աղջիկը կատարեալ վստահութեամբ մարքիզուհիին հետեւած ըլլալով, երկուքը մէկէն խղնջած և սանդուխէ մը իջնելով աներեւոյթ եղած էին:

Հագիւ թէ ջերմօցին մէջ բացուող գաղտնի դուռը երկու փախօտականներուն վրայէն գոցուած, փիէր Ֆլորան սենեակէն ներս մտած և ափ ի բերան մնացած էր: Սենեակը պարապ էր: Ո՛չ բանտապահ և ո՛չ ալ բանտարկեալ կար:

Բանտին պահապանը ըսած էր իրեն թէ դուռնէն ոչ ոք դուրս ելած էր և դրան կղպանքը միշտ կղպուած կը մնար:

Այս բացատրութեան վրայ, Փիէր Ֆլորան վազելով ժան Շուանի քով եկած և բանտարկեալին ու մարքիզուհիին խորհրդաւոր անհետացումը իմաց տուած էր անոր:

Մինչդեռ ժագ Բոթըրո և տասնապետ Լըֆրան այս անակնկալ լուրը առնելուն պէս ուրախութեամբ իրարու կը նայէին, ժան Շուան երեսները կախելով կը յայտարարէր.

— Ամէն պարագայի մէջ այդ աշտարակը գաղտնի ճամբայ մը պէտք է ունեցած ըլլայ, և այդ ճամբան ծանօթ ըլլալու է մարքիզուհիին:

Ապա հրամայական եղանակով մը աւելցուց.

— Ամէն կողմ մարդ ղրկեցէք և պատգամաւոր Շանթի աղջիկը ողջ կամ մեռած թող ինձի բերեն: Կա՛մ դիակը, կա՛մ գինքը:

Ժագ ստուժով մը հօրը վրայ պիտի խոյանար, բայց Լըֆրան չթողուց.

Ասոր վրայ, ծերունի արքայականը զակին մօտեցաւ և խոժոռ նայուածքով մը ուղղակի անոր աչքերուն մէջ նայելով ըսաւ.

— Տակաւին գլուխ բռնել կը համարձակիս, դիմադարձութիւն կ'ընես, ինձի՞, հա՞, քու հօրդ, քու պետիդ:

Ժագ պատասխան տալու պատրաստուեցաւ... բայց ժամանակ չունեցաւ...

Ժան Շուան իր տեղակալներէն մէկուն դառնալով և իր որդին ու Լըֆրանը ցոյց տալով հրամայեց.

— Սուր Շարժող, այս երկու մարդիկը հսկողութեան տակ Թալմօն դղեակը տար և մինչև որ նոր հրաման մը չտամ, հոն բանտարկէ:

Ապա խօսքը զակին ուղղելով աւելցուց.

— Իսկ դուն, գէնքերդ ինձի՛ յանձնէ:

— Ձայն մի հաներ և ըսածները մտիկ ըրէ, փրսփաց Լըֆրան անլսելի ձայնով մը ժագի ականջն ի վար: Այս շօշորդներուն ձեռքէն փախչիլը մեծ բան մը չէ որ...

Ժագ Բոթըրո իր սուրը և երկու աորճանակները հօրը յանձնեց և առանց բերանին բանալու երկուքը մէկ Սուր-Շարժողի առջեւ իյնալով դուրս եկան:

Ժան Շուան եղած տեղը անշարժացած, առանց

դիմագրիծերուն վրայ ու է կծկում ունենալու, վայրագ նայուածքով մը անոնց հեռանալը դիտեց: Եւ յետոյ իր բարեկամներուն դառնալով, կարծես թէ անոնցմէ ներողութիւն խնդրել ուզէր, խեղդուկ ձայն մը ըսաւ:

— Ի՛նչ որ ալ ըլլայ զաւակս է և չէի կրնար զայն գնդակի բռնել...:

Ներկաները իրարու հասէն ձեռքերնին ա՛նոր երկարեցին:

Այդ մարդիկը, որոնք զինքը կը յարգէին և մոլորանդական հաւատարմութեամբ մը կոյրգիւորան կը հրնազանդէին անոր, այս սրտակեղծ սեսարանին առջեւ ոչ միայն իրենց վիշտը կը յայտնէին, այլ նաև, արցունքնին սրբելու համար, թրջած աչքերնին գետին կը խոնարհեցնէին:

Միայն ժան Շուանն էր որ չէր արտասուեր: Իւրեւ պատարագ Աստուծոյ կը մատուցանէր իր տառապանքը:

Այս միջոցին, տիկին Թորիննէ և Գլէր, ջահի մը լոյսովը խղնջած և սանդուխէն վար իջնելէ յետոյ, կէս մը դոն երկարութիւն ունեցող գետնափորէ մը անցնելով մօտակայ անտառը հլան:

— Տիկին, կը զմայլիմ ձեր վրայ, խօսք առաւ Գլէր երբ գետնափորէն դուրս ելլելով երկուքը մէկէն թաւաթուփերու մէջ գտան ինքզինքնին:

— Ի՛նչ կայ որ, աղջիկս, ինչո՞ւ համար:

— Անոր համար որ, տիկին, հայրս ձեր ամուսինը գլխատել տուաւ, մինչդեռ դուք զիս մահուընէ ազատեցիք, պատասխանեց Գլէր յուզուած չեչտով մը: Եթէ դուք չըլլայիք, առանց գթութեան զիս պիտի խողիտողէին:

— Սրտիս և խղճիս տուած հրամանին հպատակեցայ, աղջիկս, պատասխանեց ազնուական կինը: Խիղճս թող չըտուաւ որ անօգուտ տեղը և վայրագօրէն գործուած վրիժառութեան մը մեղսակից ըլլամ, իսկ սիրտս հրամայեց ինձի որ քու օգնութեանդ հասնիմ և խնայիմ ժագին, որ

անշուշտ իր ցաւէն պիտի մեռնէր, Աստուած մի արասցէ, եթէ գլխուդ փորձանք մը զար: Ալ սիրտս հանգիստ է: Անմեղը յանցաւորներուն տեղը պէտք չէր որ պատժուեր և պիտի չպատժուի:

Այս խօսքին վրայ, Գլէր Թորիննէ մարքիզուհիին գիրկը նետուեցաւ եւ երկուքը մէկ իրարու փաթթուեցան:

Յետոյ մարքիզուհին չարունակեց:

— Ես այս երկրին ծակն ու ծուկը գիտեմ, տղայութեանս օրերը հոս անցուցած եմ: Մինչեւ արեւուն մարը մտնելը պիտի սպասենք, յետոյ անտառին մէջէն Սէն-Ժան-աը-Պովուար գիւղը պիտի երթանք, եւ հոնկէ ալ դիւրաւ մը քալելով Նուարմուաթիէ կղզին պիտի ելլինք: Կղզիին բնակիչները լաւ կը ճանչնամ եւ բնաւ կասկած չունիմ որ մեզ պիտի պահեն մինչեւ որ ի վրիժակի ըլլանք վերջնական սրոյում մը տալու մեր մասին:

Այս խօսքին վրայ, երկուքը մէկ մացառներուն ետին մտնելով կծկեցան նստան:

Հրեշտակը սուրբին ձեռքերը իր ձեռքերուն մէջ առաւ և առանց բերաննին բանալու սկսան մտածել:

Բաւական ատեն այդպէս անցաւ:

Մէկը իր հօրը վրայ կը մտածէր, միւսը՝ իր ամուսնոյն վրայ:

Տիկին Թորիննէ հասկնալու համար թէ իր չուրջը ինչ կ'անցնէր կը դառնար, խոհմութեամբ ճիւղերը մէկ կողմ առնելով աչք մը պտըտցուց չորս կողմը:

Ուումը մը Շուաններ, իրենցմէ քիչ մը անդին ճամբուն վրայ սայլ մը չըջապատած, սայլապանը կը հարցաքննէին:

Շուաններուն խմբապետը՝ Փիէր Ֆլորան, կծու ձայնով մը սայլապանին կը հարցնէր:

— Ըսէ նայիմ, եկած ատենդ ճամբուդ վրայ երկու կիներու հանդիպեցա՞ր:

— Ի՛նչ ըսիր, երկու կնի՞կ...:

— Մէկը երկայնահասակ, դեղին մազերով կին մըն էր: Կը ճանչնաս թերեւս, մարքիզուհի Թորինէն:

— Մարքիզուհի՞ն, մարքիզուհին չճանչցող կա՞յ հոս, ի հարկէ կը ճանչնամ, երէկ կինս հիւանդ էր, եկաւ բարձին գլուխը կեցաւ, ես ալ գացի դեղ գնեցի:

— Ես աստնք հարցուցած չունիմ քեզի, հիմա հոսկէ անցնիլը տեսա՞ր, դուն ա՛ն ըսէ:

— Երէկուընէ ի վեր չտեսայ, պատասխանեց գիւղացի սայլապանը կատարեալ անկեղծութեամբ: Ճամբան եթէ դէմս ելլէ, զինքը փնտռելիք ըսե՞մ իրեն:

Փիէր Ֆլորան ուսերը ցնցեց, որ կը նշանակէր. «կ'ուզես ըսէ, կ'ուզես մի ըսեր»:

Յետոյ իր մարդիկը սուսելով մօտակայ մացառներուն մօտեցաւ և ամէնքը մէկ սկսան իրենց հրացաններուն կոթովը մացառներն ու թուփերը ծեծել:

Կարգը եկաւ այն մացառին, որուն տակ պահուրտած էին մարքիզուհին և Գլէրը...

Ալ այս անգամ իրենց պահուրտած տեղը երեւան պիտի ելլէր... Շուանները իրենց հրացանները վեր բարձրացուցած էին... բայց Թորինէէ մարքիզուհին Գլէրի թեւէն բռնելով գետնափորին մէջ հրեց զայն և ինքն ալ անոր ետեւէն գետնափորը մտաւ, այնպէս որ, երբ հրացաններուն կոթերը մացառներուն վրայ անձրեւի պէս տեղալ սկսան, երկու փախտական կիները արդէն գետնափորէն ներս մտած եւ հարուածներէն զերծ մնացած էին...

Շուանները միայն մացառապատ թուփերով բաժնուած էին այժմ փախտականներէն, և եթէ գիտնային թէ դքսուհի Աննայի աշտարակին գետնափորին բերանը հոն կը բացուէր, անշուշտ աւելի խորերը մտնելով ծակն ու ծուկը պիտի խուզարկէին, բայց ո՛ւրկէ միտքերուն պիտի անցընէին թէ իրենցմէ քանի մը քայլ անդին ա՛ն ու դողի մատնուած սուրբ մը եւ հրեշտակ մը ծակի մը մէջ իրարու փաթթուած՝ հեւալով շունչերնին բռնած, մէկ վայրկեանէն միւսը իրենց երեւան ելլելուն կը սպասէին:

Շուանները մէկ կողմէն իրենց փնտրտուքը շարու-

նակելով՝ կամաց կամաց հեռացան անոնց քովէն: Երբ մուծը կօխեց և անատը իր թեւերը գիչերուան սև վերարկուին մէջ խօթեց և երբ ամէն բան լուսեան և խաւարին խառնուեցաւ, տիկին Թորինէէ և Գլէր դուրս ելան իրեն պահուրտած տեղէն և աչքերնին չորս կողմերնին, ականջնին սրած, նեղ ճամբայ մը մտան:

Յանկարծ երկինքի ամպերը մէկ կողմ քաշուեցան և փոթորկալից ամպերուն մէջէն պղտիկ աստղ մը երեւան ելաւ... Ո՞վ գիտէ թէ այդ աստղը Թորինէէ մարքիզին հոգին չէր, որ փախտականներուն վրայ հսկելու և անոնց քայլերը ուղղելու համար մէկէն ի մէկ մէջտեղը կ'ելլէր:

Եւ երկու փախտականները աչքերնին վեր վերցընելով երեսնին խաչակնքեցին եւ ճամբանին շարունակեցին:

ԿՈՒՍ ՊԱՐԱՆՈՅԸ

Առտուան ժամը վեցին ատենները, ժագը և տանապետ Լըֆրանը բանտ առաջնորդելու պաշտօն ունեցող Շուանները երկու բանտարկեալները շրջապատած՝ քարուտ ճամբայէ մը անցնելով ապառաժներէն վեր կ'ելլէին:

Ապառաժներուն բարձունքէն նուարմուտքիէ կղզին ծովուն երեսը ծուլօրէն պառկած հսկայ կէտ ձուկի մը պէս կը տարածուէր իրենց աչքին առջև:

Շատ չանցած՝ Սուր-Շարժող ըսաւ.

— Սըտեղը քիչ մը յողնութիւն առնենք եւ բաներ մը ուտենք:

Անմիջապէս ամէնքը մէկ կանգ առին և նստի մը տակ նստան: Եւ առանց աչքերնուն հեռացնելու երկու բանտարկեալները՝ որոնք փախչելու բնաւ միտք չունէին, իրենց տոպրակէն մէյ մէկ քիչ ուտելիք հանելով՝ սկսան ախորժակով ճաշակել:

Քիչ մը հտքը Սուր-Շարժող ոտքի ելլելով ժագի մօ-

տեցաւ և խնձորողիով լեցուն ամանը դօտիէն առնելով բերանը բացաւ և անօր երկնցուց:

Ժազ մերժեց խմել:

— Տո՛ւր, ինձի՛ տուր, անօր տեղը ես կը խմեմ, ք՝ սաւ Լըֆրան:

Եւ խնձորողիին ամանը կէս ընելէ յետոյ աւելցուց.

— Իրաւ որ ճերմակ գիւնին ասկէ հազար անգամ աղէկ է, բայց աս ալ բան մըն է: Շնորհակալ եմ, Եթէ քիչ մըն ալ ուտելիք տայիր, գէշ պիտի չըլլար, փօրս խօսիլ սկսաւ:

Շուանը առանց բերանը բանալու դանակ մը առաւ և չերտ մը հաց կտրելով սկսաւ ախորժակով ուտել և ակօաներուն տակէն մոլտաց.

— Խե՛րը անիծածս, հիմա պէտք չէ՞ր որ կինս քովս ըլլար և համով հօտով սուրճ մը եփեր ու տաքուկ տաքուկ խմէինք...

Յետոյ խօսքը ժազի ուղղելով ըսաւ.

— Ինչո՞ւ չես ուտեր, կե՛ր, դո՛ւն ալ կեր: Գո՛րծդ նայէ. կեանքը ասանկ է:

Երիտասարդը երկար հառաչանք մը արձակեց, յետոյ Լըֆրանի կողմը ծռելով փսփսաց.

— Բարեկամս, Գլէրին վտանգէ զերծ մնալը հասկնալու համար կեանքս տալու պատրաստ եմ:

— Համբերութիւն, բարեկամս, սպասենք նայինք տակէն ի՞նչ պիտի ելլէ, պատասխանեց տասնապետը ցած ձայնով: Մինչև հիմա գործերը աղէկ դացին, եւ քանի որ տակաւին կ'ապրինք, յոյսերնիս կտրելու չենք:

— Այո՛, բայց տեսնենք վերջը ի՞նչ պիտի ըլլայ:

— Մարդ ըսածդ, չորս կողմը աչք պտըտցուցած ատենը ամէն բան սե տեսնելու չէ... Կը կ'արծես որ դիւրի՞ն բան է իր զաւակէն և կնոջմէն հեռու մնալը... բայց տես ես կը յուսահատի՞մ... Ամէն բանէ առաջ մեր պարտականութիւնը կատարելու ենք... Ես ալ ճամբայ ելած ատենս չկարծես որ չվախցայ, բայց ինքնիրենս ըսի որ

պարտականութիւնը ամէն բանի կը յաղթէ, և ծխափողս վառելով ճամբաս շարունակեցի:

— Այո՛, ճիշտ է, բայց քիչ մնաց որ գնդակահար պիտի ընէին քեզի:

— Ատոր ըսելիք չունիմ, բայց այդ քու մարդիկդ իմ վրայ նետուած ատեննին բնաւ մահուան վախը չունեցայ... իրաւունք ունիմ եղեր... դուն վրայ պիտի հասնիս եւ զիս այդ աւազակներուն ձեռքէն պիտի ազատես եղեր... Ներողութիւն սակայն, աւազակ բառը բերնէս փախաւ...

— Վնաս չունի, քաջ բարեկամս, ես քեզի աղէկ ճանչցայ, խօսք առաւ ժազ: Դուն ազնիւ սիրտով վեհանձըն հերոս մըն ես եղեր:

— Չէ՛, չե՛մ ընդունիր, ես հերոս մերս չեմ, ես պարզ զինուոր մըն եմ, այդպիսի մեծ տիտղոսներ ինձի չեն վայլեր: Կատասխանեց տասնապետ Լըֆրան համեստութեամբ:

Սուր Շարժող ճամբայ ելլելու նշան տուաւ:

Չորս Շուանները ժազը և տասնապետը չըջատեցին եւ ամէնքը մէկէն ապառաժին վրայէն իրենց ճամբան շարունակել սկսան: Բայց հազիւ թէ հարիւր քայլ առած, ամէնքը մէկ հեռուէն երկու կիներ տեսան:

Այս երկու կիները, օգտուելով ծովուն ջուրերուն քաշուած ըլլալէն, կուտ անունով պարանոցէն անցնելու կը պատրաստուէին:

Այս պարանոցը ցամաքը Նուարմուտթիէ կղզին միացնող նեղ անցք մըն էր և երբ ծովուն ջուրերը քաշուէին, պարանոցին ժայռերը ջուրին տակէն կիսովին երևաւան կ'ելլէին, որով բոլորի ոտքով կարելի կ'ըլլար ժայռէ ժայռ ցատկելով և երբեմն ալ ջուրին մէջէն քալելով կղզին մտնել, բայց պարանոցը բաւական երկար էր եւ կղզիէն ներս ոտք դնելու համար առնուազն կէս ժամ ժայռէ ժայռ ցատկել և երբեմն ալ ջուրին մէջ քալել պէտք էր:

Երկու կիները, որոնց ուրուագիծերը հազիւ կը տեսնուէին հեռուէն, ոտքերնին բոլորի, փէշերնին վեր սօթ-

Թած, մինչև ծունկերնին ջուրին մէջ, պարանոցին վրայէն ժայռէ ժայռ ցտակելով և երբեմն ալ ջուրին մէջ մտնելով կղզիին կողմը կ'երթային:

— Ողորմա՛ծ Աստուած, այս կիները խեղճ են, ի՛նչ են, այս ժամուն ի՛նչ գործ ունին հոս, դոչից Շուաններէն մէկը: Անկարելի է որ ջուրերուն բարձրանալէն առաջ կղզիին հասնին: Գառորդ ժամէ մը ջուրերը մէկէն ի մէկ պիտի բարձրանան:

— Կ'երեւի թէ այս երկրէն չըլլալնուն՝ ջուրերուն բարձրանալուն ժամը չեն գիտեր, դիտել տուաւ ուրիշ մը:

— Հէ՛յ, կնիկնե՛ր, երկայն մազեր կարճ խելքե՛ր, ուրիշ ճամբայ բռնեցէք, պիտի խեղդուիք, պոռալ սկսաւ Սուր-Շարժող ունեցած ձայնովը:

Կ'երեւի թէ երկու կիները այս ազդարարութիւնը չլսեցին... որովհետեւ այնպիսի արագ քայլերով սկսան հեռանալ, որ պահ մը ետքը այլևս աչքի չտեսնուելու չափ պզտիկնալով՝ երկու սև կէտերու վերածուեցան:

Յանկարծ Սուր-Շարժող մէջքէն կախուած դիտակը առաւ եւ աչքին տարաւ, եւ պահ մը դիտելէ յետոյ գոչեց.

— Վա՛յ խերը անիծածս, մէկը՝ պատգամաւոր Շանթի աղջիկն է, միւսն ալ Թորիննէ մարքիզուհիին կը նըմանի:

Ժագ բնազդաբար Լըֆրանի թեւը սեղմեց:

Լըֆրան խորհրդաւոր ձայնով մը անոր ականջն ի վար փոփոսց.

— Զգուշութի՛ւն, բերանդ չբանաս:

— Յաւենո՛ւն վազենք, բոնե՛նք, գոչեց Սուր-Շարժող:

Այս անգամ ժագ չկարենալով ինքզինքը զսպել՝ Սուր-Շարժողի վրայ խոյանալու փորձ մը քրաւ, բայց Լըֆրան անոր ձեռքէն բռնելով թող չտուաւ:

Սուր-Շարժող իր մարդոցմէն երկուքին դառնալով և ժագն ու Լըֆրանը անոնց ցոյց տալով հրամայեց.

— Սնդի՛կ և Աճպ-Գլուխ, բանտարկեալները ձեզի կը յանձնեմ, գլխովնիդ պատասխանատու էք:

Այս ըսելէ յետոյ, միւս երկու Շուանները հետը առնելով՝ ապառաժէն վար սլացաւ:

Սնդիկ և Աճպ-Գլուխ իրենց պիտին հրամանը լսելուն պէս՝ մէկը իր ատրճանակը ժագի կուրծքին դըպցուց, միւսն ալ իր ատրճանակին փողը Լըֆրանի ձակարկն մօտեցուց:

Ժագ Գոթըրօ և տասնապետ Լըֆրան բարկութեան ձիջ մը խեղդեցին կոկորդնուն մէջ: Փախուստը անկարելի դարձած էր:

Ուրեմն երկուքն ալ առանց բան մը կարենալ ընելու, անզօր ու անզէն, երկու փախստական կանանց բռնուելուն ականատես պիտի ըլլային:

Փախստական կիները ճամբանին կը շարունակէին:

Մէկէն ի մէկ հեռուէն ձայն մը լսեցին: Յաւենին դառնալով տեսան որ Սուր-Շարժողը և ուրիշ երկու հոգի իրենց հետէն ինկած՝ զիրենք կը հալածէին...

Ափ ի բերան մնացած, ապշահար, պահ մը եղած տեղերնին մնացին... Այլևս կասկած չկար... Շուանները իրենց հետքը գտած էին... Պիտի գային և պիտի բռնէին զիրենք:

Ասդին դարձան... ի՛նչ տեսնեն... ծովը ուռնալ սկսած էր... ջուրերը հետզհետէ կը բարձրանային... ալիքները փրփրելով իրենց վրայ կը խուժէին... զիրենք կը չըջապատէին... ստքերնուն տակէն ցամաքը կարծես թէ կը սահէր կը փախէր... ժայռերը ալիքներուն տակը կը մնային և աներեւոյթ կ'ըլլային...

— Ծովը բարձրանալ սկսաւ, տեղատուութիւնը սկըսաւ, ջուրերը հետզհետէ պիտի ուռնան, մոլտաց տիկին Թորիննէ մտահոգութեամբ:

— Ուրեմն կորսուած ենք, կ'մկմաց Գլէր:

— Ի՛նչ կ'ուզէ թող ըլլայ, ամէ՛ն գնով դիմացի կողմը անցնելու ենք, կղզի մտնելու ենք, ուրիշ ճար չըկայ, պատասխանեց մարքիզուհին:

Եւ արիարար դէպի բարձրացող ալիքներուն կողմը

վազեցին, բայց չկրցան դէմ դնել: Ալիքները սև վիշապներու պէս սպառնականօրէն ամէն կողմէ անոնց վրայ խոյացան և շրջապատեցին զիրենք...

Շատ չանցած, ջուրը մինչև մէջքերնին բարձրացաւ: Ետ դառնալ ուղեցին: Աչքերնուն մէջ մահուան երկիւղը կար: Կոնակէն Շուան, առջեւէն ալիք: Նահանջիլը անկարելի դարձած էր: Շուանները կը յառաջանային եւ իրենց կը մօտենային... ջուրերը հետզհետէ կը բարձրանային և ալիքները մոնչիլ կը սկսէին:

— Ո՛հ, պիտի չկրնանք օգնութեան հասնել, պիտի չկրնանք, կը փսփսար ժագ խեղդուկ ձայնով մը:

Բայց Լըֆրան որ ատենէ մը ի վեր աչքը իր քովի Շուանին վրայէն չէր վերցուցած, յանկարծ տեսաւ որ իր պահապանը առջեւը պարզուող տեսարանէն յափշտակուած, անզգալաբար ատրճանակը վար իջնուցած, փախչող կիներն ու զիրենք հալածող երկու Շուանները կը դիտէր հետաքրքրութեամբ:

Ասոր վրայ, Լըֆրան, կայծակի արագութեամբ անոր ձեռքէն ատրճանակը խլեց և դիմացինին քիթին բերնին այնպիսի զօրաւոր բռնեցքի հարուած մը իջնուց, որ Ամպ Գլուխ, առանց հարուածին սերկէ եկած ըլլալը հասկնալու, կոնակին վրայ գետին փռուեցաւ:

Յետոյ, Սնդիկին դառնալով, հեռուէն ատրճանակը անոր ձակաին ուղղեց և երբ ուղիղը պիտի պայթեցնէր, ժագ վրայ հասնելով՝ օտքի այնպիսի հարուած մը իջնուց իր պահապանին, որ մարդուկին գետին փռուած միջոցին՝ զէնքը ձեռքէն թռաւ:

Սնդիկ անմիջապէս օտքի ցատկեց և ժագին վրայ խոյանալով՝ անոր կոկորդէն բռնեց և սկսաւ ունեցած ուժովը սեղմել:

Բայց ժան Շուանի տղան անոր սրովայնին այնպիսի կից մը իջնուց, որ հակառակօրդը ցաւին չկարենալով դիմանալ՝ գետին տապալեցաւ, սակայն ժագի կոկորդը չձգեց:

Երկուքը իրարու փաթթուած գետին գլտորելով, մէյ մը մէկը, մէյ մըն ալ միւսը տակը մնալով, մինչև ապա-

ռածին ծայրը հասան... Սարսափ... Ահա՛ անդունդը... Երկուքը մէկէն վար պիտի գլտորէին... Գահալէժը բացուած էր իրենց առջև... Կուլ պիտի տար զիրենք... Եկա՛ն... ապառաժին եզերքը հասան... Մարմիննին վա՛ր կախուեցաւ...

Լըֆրան ժագի օգնելու համար անոր քով վազեց, բայց Ամպ-Գլուխ որ ինքզինքը գտած էր, անոր օտքին փաթթուեցաւ: Լըֆրան մէկ օտքի վրայ մնաց և սկսաւ երերալ, բայց գետին չինկաւ:

Ասոր վրայ, տասնապետը տեսնելով որ ուրիշ ճար չէր մնացած, օտքի այնպիսի զօրաւոր հարուած մը իջնուց Ամպ Գլուխի կուշտին, որ այս անգամ այլեւս մէյ մըն ալ օտքի չելլելու պայմանաւ գետին փռուեցաւ մարդուկը:

Այս կտիւր հագիւ թէ քանի մը երկվայրկեան տեսած էր... Անդին, ժագ և Սնդիկ իրարու փաթթուած, ապառաժին եզերքը կը կոռէին... ժագ կը ջանար իր հակառակօրդը անդունդը նետել, Սնդիկն ալ իր կողմէ ամէն ճիգ կը թափէր ժագը անդունդը ձգելու համար: Երկուքէն մէկը անպատճառ վար պիտի իյնար:

Ժագ որ ճակատը քարի մը զարկած ըլլալով վերաւորուած էր, ուժաթափ ըլլալ կը սկսէր, թեւերը կը թուլնային... ահա անդունդէն վար կախուած էր... գլուխը դէպի վա՛ր... պիտի սահէր... ձեռքերը կը բացուէին և Սնդիկի օձիքը թող կու տային: Ին՞չ՞ ժագ:

Բայց ահա յանկարծ ձեռք մը, զօրաւոր ձեռք մը, երկաթէ ճանկի մը պէս գալով զայն բռնեց ետ քաշեց, ճիշտ այն միջոցին երբ խեղճ աղսն գլխի վար անդունդէն վար պիտի գլտորէր... Իսկ Սնդիկ, կայծակնահար եղած, անդունդն ի վար գլտորելով, ժայռերուն զարնուելով և զառիվայրին վրայի փուշերէն քիթը բերանը ձանկոտելով, գնաց ծովուն աւազուտ եզերքին վրայ փռուեցաւ և խոնաւ աւազներուն մէջ թաղուելով չունչը փչեց...

Լըֆրանն էր ժագը մահէն փրկողը, որ իր հակառակօրդին գործը լինցնելէ յետոյ՝ եկած Սնդիկին կոնակէն

ձեռքը երկնցնելով ժազը բռնած էր և ապա Մնդիկին կոնակին այնպիսի կիցի հարուած մը իջեցուցած էր, որ այն միջոցին երբ Մնդիկ ժազը անդունդը պիտի նետէր ի՛նքը անդունդ գլտորած էր:

Երկու բարեկամները առանց վայրկեան մը իսկ կորսնցնելու, ուղղակի վար խոյացան այն զառիվայրէն, ուր կէ ծովեզերք կ'իջնուէր:

Այս միջոցին Սուր-Շարժող և երկու օգնականները ժայռէ ժայռ ցատկելով և ջուրերուն մէջէն անցնելով Գլէրի և տիկին Թորինեէի քովը հասած էին:

Երկու փախստական կիները, որ հետզհետէ բարձրացող ջուրերուն և զիրենք մէկ կողմէն միւս կողմը նետող ալիքներուն դէմ կը պայքարէին... երբ Շուաններուն իրենց մօտ ըլլալը տեսան, յոյսերնին բոլորովին կարեցին... Կորսուած էին...

Սուր-Շարժող Գլէրը բռնելու համար թեւերը առաջ երկարեց...

Մարքիզուէին աղաղակ մը արձակեց.

— Ժազ Բոթըրօն է...

Իրաւ ալ, ժազ Բոթըրօ Լըֆրանի հետ վրայ հասած էր...

Քաջարի տասնապետը արդէն Շուաններէն մէկուն կոկորդէն բռնած՝ անոր գլուխը մուկի գլուխի պէս ջուրին մէջը խռթելով կը խեղդէր...

Ժազ, ամէն բան աչքը առած, Սուր-Շարժողի վերայ կը յարձակէր և Գլէրը անոր ձեռքէն խլել կը ջանար...

Գլէր վախէն մարած էր... Անա այս միջոցին ալիք մը գալով, քչեց տարաւ Գլէրի մարմինը... Խեղճ աղջիկը մէկ երկվայրկեանի մէջ աներևոյթ եղաւ ջուրին տակը...

Բայց ժազ առիւծի մը պէս առաջ խոյանալով ջուրին տակը մտաւ և իր նշանածը բռնեց և ծովուն երեսը հանեց... Ապա, զայն գրկելով նուարմուտքիէ կղզիին կողմը քալել սկսաւ:

Սուր-Շարժողն ու երբորդ Շուանը՝ որոնք տիկին

Թորինեէն բռնելով ցամաքին կողմը կը քաշէին, տեսնելով որ ժազ՝ Գլէրը ծովուն տակէն դուրս քաշելով զայն զըրկած կղզիին կողմը կը յառաջանար, մարքիզուէիին օձիքը ձգեցին և Գլէրը բռնելու համար ժազի ետեւէն ինօ կան:

Բայց ժամանակ չունեցան...

Լըֆրան, որ առաջին Շուանին անչունչ մարմինը արդէն ծովուն ալիքներուն յանձնած էր, ծովային թաթառի մը պէս Սուր-Շարժողի վրայ նետուեցաւ և անոր քիթին բերնին բոռնցքի այնպիսի ոմբային հարուած մը իջեցուց, որ ժան Շուանի տեղակալը իր հաւասարակշռութիւնն ու տեսողութիւնը կորսնցնելով իր հօկայ մարմնովը ժայռերուն վրայ ինկաւ և գլուխը քարի մը զարնըւելով՝ արիւնլուայ վիճակի մէջ ծովուն ալիքներէն քշուեցաւ տարուեցաւ:

Լըֆրան երբ այս հակառակորդէն ազատեց իր օձիքը, միւսին գործն ալ լմնցնելու համար աչքը չորս կողմը պըտըացուց և տեսաւ որ մարդ մարդասանք չէր մնացեր մէջտեղը: Քաջ հանրապետականը ետին դառնալով տեսաւ որ երրորդ Շուանը ժայռէ ժայռ ցատկելով դէպի ցամաք կծիկը կը դնէր: Անչուշտ ժան Շուանի լուր տանելու համար էր, որ կապիկի մը պէս կը վազէր մարդուկը:

Պահ մը յետոյ ծովը իյնող բոլոր Շուաններուն մարմինները ջուրին երեսը ելան և հետզհետէ սաստկացող հոսանքէն քշուելով փայտի կտորուանքներու պէս դէպի ցամաք նետուեցան:

Տասնապետը խօսքը ժազի ուղղելով պոռաց.

— Ինծի՛ նայէ, տիրացո՛ւ, գործին դժուարը հաքի մնաց, հիմա տեսնենք ի՛նչպէս կղզին պիտի հասնինք:

Յետոյ Գլէրի և պիկին Թորինեէի վրայ աչք մը պըտըացնելէ վերջը աւելցուց.

— Ոտքի վրայ կենալու վիճակ չէ մնացեր սա խեղճ կիներուն վրայ: Ի՛նչպէս այս գործին մէջէն պիտի հլլինք չնմ գիտեր...

Ապա, վտանգէն չվախցող մարդու մը բիրտ արտա-
յայտութեամբը՝ ժազի հարցուց.

— Լողալ գիտե՞ս:

— Ձուկի պէս, պատասխանեց ժազ:

— Ապրի՛ս: Սա պզտիկը մէկ թեւովդ գրկելով պիտի
կրնա՞ս լողալ:

— Այո՛:

— Ճամբայ ե՛լ նայինք... քե՛զ տեսնեմ:

Եւ խօսքը աիկին թորինեէի ուղղելով կմկմաց.

— Դուք ալ ուսէս կախուեցէք... շատ չքաշէք
հա՛... միսի ջուր խմելու ախորժակ չունիմ, խեղդուիլ չեմ
ուզեր: Ինձի՛ նայէ, ժազ, Գլէրը աղէկ բռնէ, նայէ որ
գլուխը միշտ ջուրէն դուրս մնայ... է՛հ, թեւերդ երեբ-
ցուր, ալ գործերն իս բախտին մնաց...:

— Աստուծո՛յ մնաց, կմկմաց ժան Շուանի որդին:

Եւ երկուքը մէկէն սկսան կղզիին կողմը լողալ: Հո-
սանքը արդէն, գիրենք դէպի կղզին կը քշէր:

Ահա՛ Աստուծոյ գործը:

.....

ՄԱՅՐ ՓԻՐԻՆ

— Սա է, սա է, ըսաւ աիկին թորինեէ մատուրը հա-
մեստ խրճիթ մը ցոյց տալով:

Չորս փախստականները կղզին ոտք դրած և խրճիթի
մը մօտեցած էին արդէն, երբ մարքիզուհին այս խօսքը
կ'ըսէր:

Չորսն ալ խխում կտրած էին, Գլէր ժազի թեւը մը-
տած էր, իսկ թորինեէ մարքիզուհին Լըֆրանի թեւին կը
կոթնէր:

— Հոս բարեսիրտ կին մը կը բնակի, որ իմ ծնողքիս
քով երկար տարիներ ծառայած է և շատ ուրախ պիտի
ըլլայ մեզ իր տունը ընդունելով, շարունակեց մարքիզու-
հին երբ խրճիթին դրան առջև կանգ առին:

Երկու կիները ցուրտէն կը դողդղային, բայց վեր-

Ղապէս ազատած էին: Իրենց ազատարարներուն շնորհիւրը
գոնէ առժամաբար ժան Շուանի վրիժառութենէն զերծ
մնացած էին...

Գլէր անմեղ էր և Մարիզ Յլէրիւսի գործած քսամնե-
լի դաւաճանութեան պէտք չէր որ զո՞հ երթար:

Տիկին թորինեէ իր ընկերներէն զատուելով խրճի-
թին դուռը զարկաւ:

Պատաւ կին մը, որուն դէմքէն յայտնի կ'ըլլար թէ
բարի և ազնիւ սիրտ մը ունէր, դուռը բացաւ:

— Ո՛հ, երկնաւո՛ր թագաւոր, մարքիզուհի՛ն է...
ո՛հ, աիկի՛ն, դուք ալ հոս կու գայի՞ք, կմկմաց բարի
կինը ապշահար ուրախութեամբ մը:

— Այո՛, մայր Փէրին, ե՛ս եմ:

— Ա՛յդ ի՛նչ վիճակ է, աիկի՛ն մարքիզուհի... ճամ-
բորդած ատեննիդ նաւերնիդ ընկղմեցաւ, ծո՞վը ինկաք,
ի՞նչ եղաք...

— Հիմա, մայր Փէրին, մեզ ամէնքս պիտի պահես,
կարեւորը այդ է, ըսաւ մարքիզուհին անոր խօսքը կտրե-
լով և իր ընկերները ցոյց տալով:

— Ինձի կու գայ որ այդ անիծեալ անասուածները
(հանրապետական) ետեւուդ ինկած ըլլալու են, մոլտաց
մայր Փէրին:

Մարքիզուհին չուզելով իր գաղտնիքը գիտցնել ա-
նոր, գլխովը հաստատական նշան մը ըրաւ:

Յետոյ Լըֆրանի դառնալով ըսաւ.

— Դուք դուրսը կեցէք և մարդ գալուն պէս իմաց
առէք մեզի:

Եւ Գլէրն ու ժազը առնելով՝ մայր Փէրինի ետեւէն
խրճիթէն ներս մտաւ:

Աղքատիկ բայց մաքուր ու կոկիկ սենեակի մը
խորը, մեծկակ ջիւմուցի մը մէջ առատ կրակ մը կը վա-
ռէր:

Ժազ Գլէրը կրակին քովը նստարանի մը վրայ
հանգչեցուց:

— Աստուածամայր, խխում կտրեք էք, մոլտաց
մայր Փէրին: Ողորմած Աստուածս, ի՞նչ ատենի հա-

սանք... Իրա՛ր կու տենք... Ա՛խ, ա՛խ, այս արիւնոտ պատերազմը ե՛րբ պիտի լմնայ, որ քիչ մը շունչ առնենք...

Եւ մտքելու վրայ եղող Գլէրի նայելով հարցուց՝

— Այս խեղճ օրիորդը ձեր ազգականներէ՞ն է՝

— Այո՛, սիրելի Փէրինս։

— Երթամ լաթ բերեմ որ փոխուիք, այդ լաթերով մնալ չ՛ըլլար, հիւանդ կ՛ըլլաք։

Եւ զգեստանոց պահարանի մը մօտենալով աւելցուց՝

— Հագնուելիք բաներ չեն, ձեզի պիտի չվայելն,

բայց ի՞նչ ընենք, թաց լաթէն աղէկ են,

Ժագ Գլէրի ձեռքը բռնեց և շրթունքներուն տարաւ։

Շանթի աղկան աչքերը գոցուելու վրայ էին...

Քանի մը բառ փսփսալ ուզեց, բայց չկրցաւ... և գլուխը ուսերուն վրայ ինկաւ...

Մարքիզուհին անոնց կը մօտենար։ Ժագ փղձկած շնչաով մը ըսաւ։

— Ո՛հ, աիկին, ի՛նչպէս պիտի կրնամ երախտագիտութիւնս յայտնել, շա՛տ բան ըրիք մեզի համար։

— Առնելիք տալիք չմնաց, պատասխանեց ազնուական կինը։ Դուն զի՛ս բանտէն ազատեցիր, ես սիրած աղջիկդ ազատեցի։

Այս խօսքին վրայ Ժան Շուանի որդին խրճիթէն դուրս ելլելով Լըֆրանի քով գնաց։ Եւ առանց բերաննին բանալու, երկու մարդիկը, երկու բարեկամները եղբայրական ուսուցմով մը իրարու փաթթուեցան։

Մէկը արքայական էր, իսկ միւսը՝ հանրապետական, բայց երկուքն ալ մարդ էին...

ԳԱՂՏՆԻ ՈՍՏԻԿԱՆ ՊՐԻԹԻԻՍ

Ա Կ Ր Ի Գ Ո Լ Ա

Մինչդեռ Մաքսիմ Արաուէն սիրաբ ըզիկ ըզիկ եղած, իր վրէժը առնելու համար հապճեպով Նանթ կը վազէր քաղաքացուհի Մարիզ Ֆլէրիւս իր դահլիճին մէջ բազմոցի

մը վրայ տարածուած, դո՛ սրտով և հեգնական դէմքով մը Նանթի յեղափոխական թերթերէն մէկուն մէջ յօդուած մը կը կարդար։

Կարդացածը սա էր՝

«Մեր նորածին հանրապետութիւնը կրնայ պարծենալ իր նորագոյն Փրուտոսովը։ Քաղաքացի Մաքսիմ Արաուէն, առանց ահանջ կախելու Ժան Շուանի ըրած սպառնալիքներուն, աղջիկը զո՛ սալով հրամայեց գլխատումները շարունակել։ Ահա օրինակելի քաղաքացիական քաջութիւն մը, որ անշուշտ պիտի մեծցնէ մեր ունեցած հիացումը պատգամաւոր Շանթի հանդէպ։

«Իր մէկ հատիկ անմեղ աղջկան կորուստը ողբալով հանդերձ հօրը հեա, անոր վրէժը առնելու համար երդում ընենք հօրը և օգնենք անոր, մինչև որ բնաջինջ ըլլան սա աւազակները, որոնք Ֆրանսայի և մարդկութեան ա՛մօթ կը բերեն»։

— Եթէ՛ այդ ապուշ լրագրողները իրողութիւնը գիտնային, անշուշտ պատգամաւոր Շանթի գլխուն այսպէս փառաւոր պսակներ հիւսելու պիտի չաճապարէին, մը ուղտաց նախկին Քարքֆու կոմսուհին։ Ինչո՛ւս պէտք, կը բաւէ որ ես նպատակիս հասայ և վրէժս առի։

Սպասուք մը ներս մտնելով յայտարարեց։

— Քաղաքացի Պրիթիւս Ակրիգուլան եկած է։

— Այս մարդը ի՞նչ գործ ունի հոս, ի՞նչ գործ ընելու եկած է արդեօք, ըսաւ Մարիզ ինքնիրեն։

Յեասյ, բարձրաձայն հրամայեց։

— Ներս առաջնորդէ։

Սպասուորը դուրս ելաւ և Պրիթիւս Ակրիգուլան ներս մտաւ։ Երեսները կախած էր և իր կերպարանքէն այնպէս կը հասկցուէր որ տան տիրուհիին գործին չգալիք լուր մը կը բերէր։

— Օհօ՛, քաղաքացի, ի՞նչ ես եղեր, երեսդ նայողը այնպէս կը կարծէ որ փոթորկալից լուրեր կը բերես։

— Այո՛, քաղաքացուհի, և անկէ փոթորկալիցն ալ չըլլար, շնչաց գաղտնի գտախկանը։

— Պատմէ նայինք: Ի՞նչ է եղեր, ըսաւ թշուառական կի՞նը լրբօրէն ծիծաղելով:

Պրիթիւս Ակրիգոլա պահ մը կենալէ յետոյ ըսաւ.

— Շափ եղբայրներու դիտարանին հեռագիրը քիչ մը առաջ գէշ լուր մը հաղորդեց:

— Ի՞նչ տեսակ լուր:

— Հանրային Փրկութեան Ժողովը քաղաքացի Արտուէնը պատգամաւորութենէ հրաժարեցուցեր է:

— Ըլլալիքը այդ էր արդէն:

— Եւ իր տեղը քաղաքացի Քարիէն պատգամաւոր կարգած է:

— Հրաշալի՛ ընտրութիւն, Քարիէ ճիշտ գործին մարդն է, յայտարարեց արիւն խմող կի՞նը: Աղէկ կը ճանչնամ զայն և վստահ եմ որ մէկ հաս ազնուական ողջ պիտի չձգէ:

— Ասով չի լմննար:

— Ի՞նչու ասով չի լմննար ըսիր: Ասկէ աւելի ի՞նչ կրնայ ըլլալ որ, չըլլա՞յ թէ Շանթը գլխատած ըլլան:

— Ո՛չ, քաղաքացուհի, իմացածիս նայելով Մաքսիմ Արտուէն նանթ վերադառնալու համար ճամբայ ելած է:

— Ի՞նչ ըսիր... նորէ՞ն հոս պիտի գայ...

— Այո՛, քաղաքացուհի և վաղը իրիկուն հոս պիտի հասնի:

— Բայց հոս ի՞նչ գործ ունի:

— Հ՛ը...

— Քանի որ պաշտօնանկ եղած է, ի՞նչ պիտի ընէ հոս:

— Իր աղջկան վրէժը պիտի առնէ:

Մարիզ Ֆլէրիւս սարսռաց, բայց բնաւ բան մը յայտնի չընելով ըսաւ.

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, շնորհակալ եմ որ այս լուրերը հաղորդեցիր ինծի:

Եւ ձեռքի շարժումով մը ճամբայ տուաւ գաղտնի ոստիկանին: Բայց գաղտնի ոստիկանը դուրս չելաւ, և խորհրդաւոր ու այլանդակ նայուածքով մը ուղղակի ա-

նոր երեսն ի վեր նայելով, խեղդուկ ձայնով մը ըսաւ.

— Քաղաքացուհի, Հանրային Փրկութեան Ժողովը գաղտնի պաշտօնով զիս Անգլիա կը դրկէ:

— Աղէկ, կրնաս երթալ:

— Անգլիա փախչող կարգ մը արքայական գաղթականներու շարժումներուն վրայ հսկելու պաշտօն տրուած է ինծի, կ'երեւի թէ այդ արքայականները մօտերս Յըրանսա ցամաք ելլելով Շուաններու բանակին պիտի միանան:

Գաղտնի ոստիկանը լռեց... և ցանկավառ նայուածքով մը քաղաքացուհի Ֆլէրիւսի նայեցաւ:

Նախկին պերճաղիճը իր տակնուվրայութիւնը ծածկել ջանալով պատասխանեց.

— Աղէկ, ինծի՛ ի՞նչ, կրնաս երթալ:

Եւ ուսերը վեր վերցնելով՝ իր երկար ու նուրբ մատներովը քնարի մը թելերը շօշափել սկսաւ:

Պրիթիւս անոր մօտենալով շարունակեց.

— Քաղաքացուհի, դուն այս գործին մէջ մեծ ծառայութիւններ կրնաս մատուցանել ինծի... Զողբն ու մեծ աղաները կը ճանչնաս, զանոնք ինծի կը ցուցանես և ես ալ...

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, միտքդ ի՞նչ է:

— Շատ որոշ է, քաղաքացուհի:

— Կ'ուզես որ քու գործակի՞րցդ ըլլամ:

— Ասկէ ուրիշ միջոց կրնա՞ս ունենալ քու գործը շարունակելու համար:

— Է՛, է՛, ա՛լ կը բաւէ:

— Մի՛ բարկանար, քաղաքացուհի, ինծի հետ գալով թերեւս աւելի աղէկ ըրած կ'ըլլաս... քան թէ Շանթի գալուն սպասելով... պնդեց Պրիթիւս Ակրիգոլա իր արտասանած բառերուն իւրաքանչիւրին վրայ նշանակալից շեշտ մը դնելով:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, գօչեց արիւն խմող կի՞նը տեղէն վեր ցատկելով և իր զարմացումը ծածկել ջանալով:

Այս խօսքին վրայ, Պրիթիւս Ակրիգոլա ուղղակի ա-

նոր աչքերուն մէջ նայելով, սպառնական շեշտով մը հար-
ցուց:

— Ի՞նչ պիտի պատասխանես երբ Մաքսիմ Արտուէն
քնդի հարցնէ «ո՞վ ստորագրեց մահաւճիւղը»:

Յարձակումը կողմնակի ըլլալէ դադրած էր այլևս:
Գաղտնի ոստիկանը ուղղակի իր հրետին կը դարնէր իր
գործած ոճրապարտ արարքը:

— Ո՞ւրկէ իմացար, ինչէ՞ն գիտցար, գոչեց արիւն
խմող կիներ՝ չկարենալով ինքզինքին վրայ իշխել և վա-
խէն դեփ դեղին կտրելով:

— Արհեստս ի՞նչ է, քաղաքացուհի, պատասխանեց
գաղտնի ոստիկանը պաղարիւնութեամբ: Եթէ ես չգիտ-
նամ, ո՞վ պիտի գիտնայ:

Մարիզ լռեց... յետոյ գլուխը անդին դարձուց և
մտածել սկսաւ:

Մահը աչքերուն առջեւը եկաւ... Դողաց... Բայլ մը
հտ քաշուեցաւ... Վախնալ սկսած էր... Ո՛չ, ո՛չ, պիտի
ապրէր տակաւին... Մեռնիլ չէր ուզեր... Խմած արիւնը
քիչ եկած էր, ծարաւ էր տակաւին... շատերու արիւնը
պիտի խմէր տակաւին... և ահա Պրիթիւս Ակրիգոլա ա-
ռիթն ու պատեհութիւնը կը հայթայթէր իրեն... Այո՛,
թշուառական կիներ անոր հետ պիտի երթար և ուրիշներն
ալ պիտի մատնէր:

Այս որոշումը տալէ վերջ, գաղտնի ոստիկանին մօ-
տենալով ըսաւ:

— Շատ աղէկ, հետզ պիտի դամ:
Գաղտնի ոստիկանը ուրախութեան ժպիտ մը ունե-
ցաւ:

— Նաև նստելիք տեղերնիս քեզի առաջուրնէ պիտի
իմացնեմ, խօսք առաւ ան անտարբերութեամբ: Անցագրի-
րի պատրաստութեան գործը ես վրաս կ'առնեմ: Անունդ
պիտի փոխենք ու կեղծ անուն մը պիտի դնենք: Մարդ
գիտնալու չէ ուր երթալինիս, մանաւանդ քու ուր պահ-
ուրածած ըլլալդ: Բնաւ մի վախնար, ես ամէն բան պա-
տրաստած եմ և քեզի պաշտպանելու համար քովէդ պիտի
չհեռանամ:

Այս ըսելով՝ գաղտնի ոստիկանը նախկին պերճաղի-
ճին առջև խոնարհութիւն մը ըրաւ և այդ ցանկաարյոյց
կիներ ձեռքը անցուցած ըլլալուն վրայ ուրախ, դուրս ե-
լաւ դանիճէն:

Երբ Մարիզ Ֆլէրիւս առանձին մնաց, կատաղութենէն
սկսաւ իր թաշկիւնակը կրծել:

Բայց շատ չանցած, թշուառական կիներ ատելու-
թեամբ լեցուած ամէն բան մոռնալով, որոշեց իր չարա-
շուք գործը շարունակելու համար Չարիքին հետեւիլ:
Չարիքն ու Ատելութիւնը իրար միացած էին:

ՍՍՏԱՆԱՅԻՆ ՔԱՐԱՅԻՐԸ

Տիկին Թորինեկ և Գլէր, կղզեցի կանանց զգեստները
հագած, ջերմոցին դէմ կը տաքնային:

Ժազ, ձկնորսի զգեստներ հագած, Գլէրի քով ոտքի
կեցած, հարցուց:

- Ինքզինքդ քիչ մը գտա՞ր:
- Այո՛, սիրելիս, պատասխանեց Գլէր:
- Այ այս անգամ ազատեցար, սիրտս հանգիստ է,
խօսք առաւ Ժան Շուանի որդին: Ալ վտանգ չ'մնաց:
- Ի՞նչ, ալ վտանգ չ'մնաց մի՛, կ'մկմաց պառաւ
կղզեցին գլուխը շարժելով:
- Ի՞նչ կայ, վախնալիք ի՞նչ կայ, մայր Փէրին,
հարցուց մարքիզուհին:
- Աղէկ որ ձեր բարեկամը դուրսը ձգեցիք... չէ
նէ՛...:

— Ի՞նչ, կը վախնաք որ մեզ կը լրտեսե՞ն, բացա-
զանչեց ժազ:

— Լսածիս նայելով անաստուածները (հանրապետա-
կանները) լրտես զրկեր են կղզին, ըսաւ բարի կիներ: Շատ
կը փափաքէի ձեզի իմ քովս պահել... բայց... պիտի
չկրնամ... Ի՞նչ կ'ըլլայ ի՞նչ չըլլար... եթէ ձեզի հոս
գտնելու ըլլան եւ բռնեն տանին ձեզ, ցաւէս կը մեռ-
նիմ...

— Իմ բարի մայր Փէրինս, կարծեմ թէ այս կղզիին մէջ ժամանակին պահուըտելիք տեղ մը կար, կը յիշե՞ս, գոչեց մարքիզուհին:

— «Սատանային Բարայր»ը:

— Այո՛, այո՛, «Սատանային Բարայր»ը:

— Գիտեմ, գիտեմ, կմկմաց բարի պառաւը աչքերը սրբելով:

— Լաւ, այդ քարայրը դեռ կը մնա՞յ:

— Այո՛, Ութը օր առաջ Ռէցի հայր սուրբը հոն պահուըտեցաւ: Միտքէս անցաւ որ ձեզի ըսեմ, բայց հոն շատ անհանգիստ պիտի ըլլաք:

— Վնաս չունի, իմ բարի Փէրինս, մեզի «Սատանային Բարայր»ը առաջնորդէ, ըսաւ տիկին Թորինեէ:

— Սմեռայն սիրով, հոն բնաւ վախ չէք ունենար, աստեղը ինձմէ զատ անար տեղը գիտցող չկայ:

Գիշերը վրայ հասած էր արդէն: Մայր Փէրին լապտեր մը վառեց և խրճիթէն դուրս ելաւ: Տիկին Թորինեէ, Դլէր, Փագ և ԼըՖրան անոր հետեւեցան:

Ամէնքը մէկ ծովեզերք իջան և Շէզ անտառը շրջապատող ապառաժներուն կողմը յառաջացան:

Շատ չանցած, մայր Փէրին ապառաժի մը մէջ բացուած խոշոր խոռոչի մը առջև կանգ առաւ և առանց վարանելու բացուածքէն ներս մտաւ: Մարքիզուհին և իր հետեւորդներն ալ ներս մտան:

Ընդարձակ քարայրի մը մէջ կը գտնուէին:

Մայր Փէրին և իր հետեւորդները լայն զետեղիէ մը յառաջանալէ հտքը, խոշոր կլար ժայռի մը դիմացը ելան: Այս ժայռը ճամբան կը գոցէր:

Մայր Փէրին ձեռքի լապտերը վեր վերցուց և խորհրդաւոր կերպարանքով մը ժայռը ցոյց տալով ըսաւ.

— Ասիկա «Դարձող Բարն» է:

Եւ ձեռքի լապտերը ասդին անդին պառցնելով՝ ժայռին քովի ապառաժին վրայ սկսաւ բաներ մը փնտրել...:

Պահ մը ապառաժը չօշափելէ յետոյ, մտքը ծովու չորացած մամուռներու դէզի մը մէջ խօթեց և բաներ մը ըրաւ... Այս խորհրդաւոր գործողութեան վրայ՝ ճամբան գոցող ապառաժը իր վրայ դարձաւ և հտեւէն խորունկ և խոշոր խոռոչ մը բացուեցաւ, այնպէս որ մէկ հօգի հանգիստ ներս կրնար մտնել հոնկէ:

Մայր Փէրին ներս մտաւ բացուածքէն և նշան ըրաւ միւսներուն որ իրեն հետեւին:

Ամէնքը մէկէն հսկայ ապառաժի մը մէջ մասնաւորապէս բացուած բաւական ընդարձակ քարայրի մը մէջ գլտան ինքզինքնին: Այս քարայրին գետինը բարակ աւազով մը ծածկուած էր:

Բարայրին խորը կրակարան մը կար, որուն մէջ կէս մը վառելէ յետոյ մարած ածուխի կտորուանքներ կը տեսնուէին: Անկիւն մը յարդի դէզեր և կտոր փրթուճ բաներ կային, ուրիշ անկիւն մը պաշարեղէնի անտուկներ դիզուած էին, անոնց քովը երկու տակառ կար, այս տակառներէն մին խնձորօղիով՝ իսկ միւսն ալ ջուրով լեցուն էր: Բարայրին մէկ անկիւնը ծովու չորացած մամուռներու դէզեր կային, որոնք անկողինի պէս շտկուած էին:

Գեղջկական խոշոր սեղան մը եւ քանի մը կտոր ծառի կոճղեր, որոնք աթոռի պաշտօն կը կատարէին, այս գետնային բնակարանին կահ կարասին կ'ամբողջացընէին:

— Ահա այս է «Սատանային քարայրը», ըսաւ կըղզեցի պառաւ կիներ: Հոս հանգիստ պիտի չընէք, բայց վախնալիք բան չունիք: Ես ամէն իրիկուն ձեզի ուտելիք պիտի բերեմ և գալէս առաջ աչքս չորս պիտի բանամ որ մարդ չտեսնէ զիս: Ծերացած եմ, քանի մը օրուան կեանք ունիմ, մէկ ոսքս գերեզմանն է. է՛հ, մարդ ենք, ի՛նչ կ'ըլլայ ի՛նչ չ'ըլլար, մէկ օրէն միւսը փորձանք մը կրնայ գալ գլխուս, ատոր համար առաջուրնէ եկէք ձեզի ցուցնեմ «դարձող քարին» գաղանիքը:

Եւ երկու մարդիկը թաքստոցին մուտքին կողմը ա-

առջնորդելով և անոնց աչքին առջև «դարձող քարին» գաղանի զսպանակը շարժման մէջ դնելով, ըսաւ.

— Տեսա՞ք, շատ դիւրին է, էրիկս իր հօրմէն սորված է ասոր գաղտնիքը, ես ալ էրիկէս սորված եմ: Բողոքականներուն դէմ կրօնական հալածանք եղած ատենը բողոքականները այս սեղը պահուըտած են:

Այս միջոցին ներսէն ձայն մը լսուեցաւ որ կ'ըսէր.

— Կը մտի՛մ... Գէշութիւն եկաւ վրաս...

Գլէրն էր որ դեփ դեղին կտրած, ցուրտէն դողդալ սկսած էր:

Ժագ ներս խոյանալով, աիկին Թորինեէի քով վազեց և երկուքը մէկ խեղճ աղջիկը ծովու մամուռներուն վրայ պառկեցուցին:

Լըֆրան կրակարանը ցոյց տալով հարցուց.

— Մայրիկ սըւոր մէջ քիչ մը կրակ չե՞նք կրնար վառել:

— Հապա՛, ինչո՛ւ չվառենք... պատասխանեց մայր Փէրին:

Եւ մատովը Լըֆրանի ցոյց տալով կրակարանին վըրայ բացուած ծակ մը, ուրկէ մուխը խողովակաձեւ նեղ ճամբէ մը անցնելով անտառին մէջ կը տարածուէր, աւելցուց.

— Մուխը հասկէ դուրս կ'ելլէ և անտառին մէջ անյայտ կ'ըլլայ, հիմա մենք անտառին տակն ենք:

Լըֆրան դէպ մը յարդ նետելով կրակարանին մէջ վառեց:

— Օ՛, աղէկ կը քաչէ այս ծխնելոյզը, գործերնիս կարգին է, մուտաց ակոռներուն տակէն, երբ ածուխը վառիլ սկսաւ:

Ապա Գլէրի մօտենալով հարցուց.

— Քիչ մը տաքցա՞ր, աղջիկս:

— Այո՛, իմ քաջ Լըֆրանս, շատ շնորհակալ եմ, պատասխանեց պատգամաւոր Շանթի աղջիկը:

Ապա ձեռքը տասնապետին երկնցնելով հարցուց.

— Հապա դո՛ւն, բարեկամս, դո՛ւն ի՞նչ պիտի ընես հիմա:

— Օ՛հ, աղուտրս, դուն ատոր համար ընաւ օրրոյ մի հատցներ, անոր վրայ հաջը կը մտածենք, պատասխանեց տասնապետ Լըֆրան կատարեալ պաղարիւնութեամբ: Մինակ սա ըսեմ քեզի, որ երբ զօրավար Մարսօնին պատմեմ քեզի ազատած ըլլալս, մէկ մէկ ալ երկուքի պէս վստահ եմ, որ զիս հարիւրապետ պիտի ընէ...

— Հապա կի՞նդ, գաւա՞կդ, արդեօք որքան մտատանջութեան մէջ են հիմա:

— Այդ կողմէն ընաւ հոգ չեմ ըներ, անոնք զիս կը ճանչնան, ես ալ անոնք աղէկ կը ճանչնամ, զիտեն որ օր մը չէ օր մը նորէն իրենց քովը պիտի դառնամ:

Եւ պատուական մարդը աչքերուն արցունքները սրբելով աւելցուց.

— Է՛հ, ի՛նչ կ'ըլլայ, այս ալ այսպէս թող ըլլայ, քու կողմէդ ալ կնկանս պիտի փաթթուիմ երբ նորէն իրար դանենք:

Մայր Փէրին երթալու պատրաստուելով ըսաւ.

— Քիչ մը հաջը տաքուկ ապուր մը պիտի բերեմ ձեզի: Լոյսս հոս կը ձգեմ: Ես ճամբան աղէկ գիտեմ, մութ տեղը կրնամ երթալ, Հիմակուհիմա մնաք բարով, Աստուած հետերնիդ:

Այս ըսելով բարի պտուաւը զսպանակը դարձուց և դուռնէն դուրս ելլելով մութին մէջ անհետացաւ:

Գլէր աչքերը դոցելով քնացաւ:

Ամէնքը լռեցին: Աչքերը կը խօսէին միայն: Ժագի աչքերուն մէջ Սէրը կը խօսէր, Լըֆրանի աչքերուն մէջ՝ Յոյսը, իսկ մարքիզուհիին աչքերուն մէջ՝ Գութը: Բայց քնացող հրեշտակին աչքերուն մէջ արցունքի երկու կաթիլներ տեսնուեցան:

Գլէր հօրը վրայ երազ կը տեսներ և ի՛նչ երազ... Երազ մը որ պիտի իրախանանար թերեւս...

ՈՒՐ ԺԱՆ ՀՈՒԱՆ Կ'ԱՐՏԱՍՈՒԷ

Կուլէն դղեակի դահլիճին մէջ ժան Շուան, իր սպա-
յակոյտէն չըջապատուած, վերջին ժողով մը կը գումա-
րէր:

Հիմա որ սպասուած բոլոր զինուորական ուժերը իր
չուրջը համախմբուեր էին, այլևս կրնար վճռական հար-
ուածը տալ Նանթը պաշտպանող ուժերուն և քաղաքը
գրաւել:

Սեղանի մը առջև նստած, մտաք ջարտէսի մը վրայ
պտտցնելով, ընդհանուր լռութեան մէջ հեղինակաւոր
չեչտով մը յայտարարեց.

— Եթէ Լուառ գետին վրայի սա կամուրջէն կարե-
նանք անցնիլ, առանց մեծ դժուարութեան պիտի կարե-
նանք Նանթը գրաւել:

Արքայական բանակին նախկին սպաներէն մին գո-
չեց.

— Առագաստանաւերով կամուրջ մը չինելու ենք,
ուրիշ ճար չկայ...

— Ո՛չ, գոչեց ծերունի արքայականը անոր խօսքը
կարելով: Յաջողելու համար, մեր հակառակորդները յան-
կարծակիի բերելու ենք: Եւ յանկարծակիի բերելու համար
ես պէտք եղած միջոցներուն դիմած եմ արդէն: Նաւակ-
ները պիտի գործածենք այն ատեն, երբ գետին զիմացի ե-
զերքը մարդ հանելու պէտք ունենանք:

— Տեսնենք թէ պէտք եղածին չափ նաւակ պիտի
կրնանք գտնել, խնդիրը ատոր մէջն է:

— Ունինք, բարեկամներս, և պէտք եղածէն ալ աւե-
լին ունինք: Եւ գիտցած եղէք որ այս անգամ յաղթողը
մենք պիտի ըլլանք:

Այս խօսքին վրայ բոլոր ներկաները խանդավառ-
ուեցան... բայց յանկարծ այդ խանդավառութիւնը մարե-
ցաւ:

Շուան մը, մազերը ցիրուցան եղած, զգեստները
պատռած և վրան գլուխը ցելահրու մէջ, յանկարծ սենեա-
կէն ներս խուժեց:

— Սուր-Շարժո՛ղն է, գոչեց ժան Շուան տալշահար:

— Հրամանատար, ձեր աղան և Շանթի աղջիկը...

կմկմաց Սուր-Շարժող:

Եւ շունչը սպառած, հեւալով, չկարենալով իր պատ-
մութիւնը աւարտել, նստարանի մը վրայ փռուեցաւ մը-
նաց...

Սպաները անոր մօտեցան և սկսան ձեռքերը չփել:
Անոնցմէ մին խնձորոզիին ամանը անոր բերնին մօտեցուց
և քանի մը ուժով խմցուց: Սուր-Շարժող քիչ մը ինք-
զինքին հկաւ և շարունակեց.

— Գիչերը աղէկ անցուցինք: Ճամբան մեր գերինե-
րը բնաւ դէմ չգրին: Առտուան դէմ քիչ մը բան ուսելու
համար տեղ մը նստանք: Կերած ատեննիս մէյ մըն ալ
ի՞նչ տեսնենք, երկու կիներ բոպիկ օտքով ծովը մտած
Նուարմուաթիէ կղզին մտնել կը փորձէին: Հեռադիտակս
առի և աչքէ անցուցի, Ո՞վ ըլլան, Թորինեէ մարքիզու-
հին և պառպամաւորին աղջիկը: Անմիջապէս պարոն
Ժազը եւ միւս մարդը երկու ընկերներուս ձգելով,
միւս երկու ընկերներս առի եւ փախստական
կիներուն հետէն վազեցի: Այդ միջոցին ծովուն ջու-
րը բարձրանալ սկսած էր: Վերջապէս ըրինք չըրինք ա-
նոնց քովը հասանք և երբ պիտի բոնէինք ու ցամաք պի-
տի հասնէինք, պարոն Ժազը և միւս մարդը հետենուս
հասնելով երեքս ալ ծովը նետեցին և կիները տունելով
փախան: Զուրին հոսանքը երեքս ալ ցամաք նետեց և երբ
ցամաք ելայ, տեսայ որ միւս երկու ընկերներս խեղ-
դուած էին, իսկ ցամաքը մնացող երկու ընկերներս ալ
անդուսդէն վար նետած և գանկերը ջախջախած էին: Ա-
նոնց հոգիին հանգիստին համար մէյ մէկ «հայր մեր» մը-
որըտալէ հտքը վազեցի հոս եկայ: Բայց ձեռքովս զրածի
պէս գիտեմ որ փախստականները Նուարմուաթիէ կղզին
ելած և պահուրտած են:

Երբ ժան Շուան այս վերջաբանը իմացաւ, զսպա-

նակէ մղուածի պէս ելաւ կայնեցաւ, յիսոյ սարսափելի ձայնով մը գոչեց.

— Ալ այս անգամ գիտեմ թէ ի՞նչ ընել պէտք է:

Եւ ուղղակի իր տեղակալներուն երեսն ի վեր նայելով, աւելցուց.

— Ես ինքս անձամբ պիտի երթամ դաւաճանը և Շանթի աղջիկը պիտի գտնեմ և կ'երդնում որ երկուքն ալ իրենց արժանի պատիժը պիտի ստանան:

— Հրամանատար՝, մի՛ մոռնաք որ ժազը ձեր որդին է, մտապահ հայր Ռընո:

— Այլեւս ես զաւակ չունիմ, գոչեց ծերունի արքայականը անդրդուելի շեշտով մը:

.....

Փախստականները գիշերը գէշ չէին անցուցած «Սասանային Գարայր»ին մէջ:

Տիկին Թորինեէի և մայր Փէրինի խնամքներուն շնորհիւ Գլէր ինքզինքը քիչ մը գտած էր... Խեղճ աղջիկը հիմա միայն իր հօրը վրայ կը մտածէր: Ժազը ողջ առողջ իր քովն էր: Գլէր առժամաբար ապահով ձեռքերու մէջ ըլլալուն, շատ գոհ էր:

Ծովու մամուռներուն վրայ տարածուած, դէմքը մայր Փէրինի լապտերէն լուսաւորուած, առանց բերանը բանալու կը վայելէր այն երջանկութիւնը, որմէն յոյսը միանգամ ընդ միշտ կտրած էր:

Ժազ անոր քովը նստած, խանդաղատալից սիրով մը անոր դէմքը կը դիտէր և ինքնիրենը կ'ըսէր.

— Ալ ասկէ ետք մարդ չի կրնար մեզ իրարմէ զատել:

Տիկին Թորինեէի հետ խօսք մէկ ընելով փախուստի ծրագիր մը պատրաստած էին: Մայր Փէրին նաւակ մը պիտի վարձէր, որուն նաւավարը վստահելի և հաւատարիմ մէկը պիտի բլլար և ամէնքը մէկ Անգլիա պիտի փախչէին: Հոն պիտի ամուսնանային: Աստուծոյ և մարդոց առջև իրարու պիտի միանային և երջանիկ պիտի ըլլային:

Ո՛հ, այո՛, գիրենք անսղօքօրէն իրարմէ զատող փորձութիւնը վերջ գտած էր այլեւս:

Շղթայազերծ եղած քաղաքային կիրքերու մեծ մորթիկը գիրենք պահ մը ոտնակոխ ընել և իր գիրկին մէջ քըշել տանիլ ջանալէ յիսոյ, ուրիշ բան ըրած չէր այլ զանոնք յաւիտենապէս իրարու միացուցած:

Այս անգամ սէրը՝ ատելութիւնը ոտնակոխ ըրած էր... Երկիրը իր ընդերքը բացած և արիւն հստող գետը կուլ տուած էր... Չարաղէտ ամպերը, Արդարութեան եւ Գթութեան մաքրարար շունչէն քշուած, խոսք տըլած էին... Մեծ ու վսեմ Սէրը ամէն բանի յաղթած էր...

Ժազ վիղձկած էր, իր սրտի հաւատքին քայլերդը դուրս պիտի պոռթկար... Պիտի խօսէր, իր սիրտը պիտի բանար... բայց իր ուրախութիւնն ու սրտին հըրճուանքը արտայայտող բառերը կը պակսէին... և խօսելու տեղ իր դողդոջուն շրթունքները Գլէրի ձակտին մօտեցուց...

Երկնային հրեշտակային ժպիտով մը պատասխանեց Գլէր այս համբոյրին: Այդ համբոյրին և այդ ժպիտին մէջ անփոփոխ էր իրենց հոգիին ամբողջական տառապանքն ու հրճուանքը և այդ համբոյրին ու այդ ժպիտին մէջ կը վերջանար իրենց խաչելութեան քարուտ ձամբան, ուրկէ կը տեսնուէր երկնային սահմանները:

Աւա՛ղ, սակայն, երկու դժբախտ հոգիները չէին գիտեր թէ վտանգը իրենց դուռը ափ առած էր, չէին գիտեր թէ դամոկլիան սուրը իրենց գլխուն վրայ կ'երերաւկար...

.....

Իրաւ ալ, անմիջապէս որ Սուր. Շարժող իր գլխուն եկածները պատմեց, Ժան Նուան իր սպայակոտոր հոն ձեռքելով դուրս վազեց և քանի մը ժամ յետոյ ջոկատ մը գօրք առած՝ Նուարմուսթիէ կղզիէն ներս մտաւ: Ցամաք ելած տեղը ճիշտ այն տեղն էր, ուր առջի գիշեր ոտքերնին ցամաք դրած էին փախստականները:

Ձիրենք բերող նաւակը ծովեզերքէն քիչ մը անդին կապելէ յետոյ, ժան Շուան իր մարդիկը շուրջը հաւաքելով յայտարարեց.

— Կղզիին ծակն ու ծուկը տակն ու վրայ ընելով զանոնք պիտի գտնենք: Մարդու բան չհարցնէք, հաստեղացիները մարքիզուհին կը ձանչնան և կը սիրեն, ասոր համար թերեւս սխալ և անճիշտ տեղեկութիւններ հայթայթելով մեզ մոլորեցնեն: Կորսնցնելիք ժամանակ չունինք: Ի՛նչ ժամանակուան մէջ պէտք է որ զանոնք սղջ առողջ բռնենք: Մարքիզուհին հետ քաղաքավարութեամբ վարուիլ կը յանձնարարեմ ձեզ, հասկցա՞ք: Եթէ դէմ դնեն, այն ատեն միայն բռնի ուժի դիմեցէք: Նորէն կ'ըսեմ, ողջ առողջ բռնելու էք: Պէտք է որ յանցաւորները հրապարակաւ պատժուին և սւրիչներու օրինակ ըլլան: Ամէն մարդ աչքովը տեսնելու և երգումս բռնած ըլլալս հասկնալու է: Պէտք է որ ամէն ոք դիտնայ թէ երբ զաւակ մը դաւաճանութիւն ընէ, պէտք չէ հայր մը խնայէ անոր: Մեր դատին դէմ դաւաճանեց, ան իր արժանի պատիժը պիտի ստանայ:

Այս անգամ խեղճ փախստականներուն ի նպաստ խօսելու համար ոչ ոք բերանը բացաւ: Ժան Շուան իր մարդոց մէջէն ամէնէն քարսիրտները ընտրած էր: Ամէնքն ալ իրեն կը նմանէին, ամէնքն ալ պողպատէ սիրտ ունէին: Անոնց մէջէն ոչ ոք դէմ պիտի դնէր իր պետին և ամէնքն ալ անոր հրամանը կէտը կէտին պիտի գործադրէին:

Մարդորսութիւնը պիտի սկսէր:

Ժան Շուան իր ջոկատը քանի մը խուճրեցու բաժնելէ յետոյ, հրաման տուաւ անոնց զանազան ուղղութիւններով մեկնելի և փնտառուք կատարել, և ինքն ալ վերջին խուճրին գլուխն անցնելով Շէզ անտառը մտաւ և սկսաւ փախստականները փնտռել:

Բայց ուրկէ՞ ուր անոր միտքէն պիտի անցնէր որ իր փնտառած մարդիկը իր ստքերուն տակ «Սատանային Բարայր»ին մէջ պահուըտած էին:

Դիէր և Ժագ իրարու հետ կը խօսակցէին, իսկ Թորինեէ մարքիզուհին Լըֆրանի մօտենալով կը հարցունէր.

— Ի՞նչ կը մտածէք, սիրելի բարեկամս:

Լըֆրան պատասխան տուած չըլլալով, մարքիզուհին շարունակեց.

— Կարծեմ թէ ժամ առաջ զօրավար Մարսօնի քով վերադառնալուն միջոցը կը փնտռէք, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, տիկին, ճիշտ գտաք, պատասխանեց նպարավաճառ կնոջ ամուսինը:

— Եւ կ'երեւի մեզմէ պիտի զատուիք:

— Այդպէս պէտք է, կ'սկսեց Լըֆրան կտրուկ կերպով: Ձեզի հետ մինչև Անգլիա գալու բնաւ միտք չունիմ... Ամէն բանէ առաջ չեմ կրնար դաւաճան մը ըլլալ, որովհետև հանրապետականի մը համար Անգլիա ապաստանիլը դաւաճանութիւն գործել է, իսկ Վիքթուարէն և Նիօքուայէն չեմ կրնար զատուիլ:

— Բայց աչքերնուդ առջեւը բերէք մէյ մը, որ այս միջոցին այս կողմերը ժան Շուանի ձեռքը անցած են, դիտել տուաւ մարքիզուհին: Հոսկէ դուրս ելլելու համար պիտի պարտաւարութիւք անոր սահմաններէն անցնել և բռնուելու վտանգին պիտի ենթարկուիք, պիտի ճանչցուիք և թերեւս հրացանի բռնուիք:

— Ճիշտ է, արդէն անգամ մը այդ փորձանքը եկաւ գլխուս և եթէ ժագ Բոթըրօն վրայ չհասնէր, հիմա ոտքերըս տնկած պիտի ըլլայի, ըսաւ կօշկակարը:

— Ուրեմն աւելի խելացի գործ մը տեսած պիտի ըլլաք եթէ յարմար առիթի մը սպասէք...

— Յարմար առիթի մը սպասելը խոհեմութիւն է, բայց կարծեմ թէ այդ առիթը պիտի ուշանայ, իսկ ես ամիսէ մը աւելի արձակուրդ չունիմ:

— Ուրեմն յոյսերնիս Աստուծոյ վրայ դնենք և մալթիները որ մինչև ամիս մը բարեբարն Աստուած գործերը կարգի դնէ:

— Եթէ գործերնիս Աստուծոյ մնայ, խեղճներնիս անիծուած է, մոլտաց անհաւատ զինուորը:

— Բայց կրնա՞ք սւրանալ որ Աստուած ազատեց մեզ այս փորձանքներէն, դիտել տուաւ մարքիզուհին:

— Իրաւ է, եթէ իրա՛ւ ան ազատեց մեզ փորձանքներէն, ընաւ ըսելիք չունիմ ե իրեն դէմ բողոքելու բընաւ պատճառ պիտի չունենանք, բայց երբեք չեմ կրնար ընդունիլ որ...

— Շարունակեցէք, խնդրեմ:

— Պիտի չուզէի ձեզ վիշտ պատճառել...

— Ո՛հ, հոգ մի ընէք, շարունակեցէք:

— Բայց տիկին, ձեր Աստուածը որ այնքան ազնիւ զգացումներ ներշնչած է ձեզ, ձեր բարեկամներուն հասկըցնելու էր նաև թէ փոխանակ Յրանսայի դէմ կոռելու պէտք էր Յրանսայի կողքին կոռէին...

— Բայց չէ մի որ Յրանսան իր թագաւորը սւրացաւ...

— Աւելի ճիշտ պիտի ըլլար եթէ ըսէիք թէ թագաւորը Յրանսան ուրացաւ...

— Միթէ Լուի Ժ.Չ.րդ իրմէ առաջ գործուած սխալներուն համար պատասխանատու է:

— Տիկին, ես ձեզի հետ վիճաբանելու կարողութիւնը չունիմ, յայտարարեց Լըֆրան: Միայն սա գիտեմ, որ եթէ ձեր ըսածին պէս ամենակարող Աստուած մը գոյութիւն ունեցած ըլլար, անշուշտ պիտի չձգէր որ աշխարհքի մէջ այսպիսի անարդարութիւններ գործուէին և մասնաւանդ արդարութիւն հաստատել ուզողներուն դէմ պիտի չհլլէր:

— Նախախնամութեան գործերուն խելք հասկցնելը մարդկային կարողութենէն վեր է:

— Չէ՛, տիկին, տեսէ՛ք, ասիկա չեղաւ: Երբ բանի մը վրայ խելք չկրնամ հասկցնել, հոնտեղը կը կենամ և կը զգուշանամ... Միայն սա գիտեմ որ ես չար մարդ մը չեմ... բայց խաբուիլ ալ չեմ ուզեր... Ամէն բանէ առաջ կ'ուզեմ որ աշխարհքի վրայ ազատութիւն, հաւասարութիւն և եղբայրութիւն տիրէ...

— Իրաւունք ունիք, բայց մի՛ մոռնաք որ այդ խօսքը Գրիստոսի բնաբանը եղած է:

Այս խօսքին վրայ Լըֆրան զլուխը խոնարհեցուց և յարդի կտոր մը նստեց կրակարանին մէջ:

Ժագ և Գլէր անոնցմէ քիչ մը հեռու գտնուելով, այս խօսակցութենէն բառ մը անգամ չէին լսած: Երկուքն ալ իրենց երջանկութեան վրայ կը մտածէին և ժագ մանկամարդ աղջկան ականջն ի վար կը փսփըսար:

— Ալ ասկէ ետքը իրարմէ պիտի չբաժնուինք:

Գլէր հառաչանք մը արձակեց, Այս խօսքը փոխանակ զինքը ուրախացնելու, խորունկ տխրութիւն մը տուաւ իրեն:

Ժան Շուանի որդին անոր այս ցաւալի նայուածքը տեսնելով զարմացած, հարցուց.

— Ինչո՞ւ ատանկ մէկէն ի մէկ աչքերդ լեցան, անուշա:

Արդեօք ինձմէ պաղեցա՞ր:

— Ո՛հ, ի՛նչ կ'ըսես, ժագ, գոչեց խեղճ աղջիկը գայն իր կուրծքին սեղմելով:

— Ուրեմն ինչո՞ւ մէկէն ի մէկ տխրեցար, ինչքեմ, խօսէ՞, ի՞նչ ունիս:

Գլէր չպատասխանեց:

— Կարծեմ հօրդ վրայ կը մտածես, այնպէս չէ՞, շարունակեց ժագ:

— Այո՛, իր մասին անսրոշութեան մէջ եմ և այդ անսրոշութիւնը չափէն աւելի կը տխրեցնէ զիս...

Հուր Գլէր խօսքը կտրեց:

— Խօսէ՛, խօսէ՛, այլեւս մեր միջև պէտք չէ որ գաղտնիք մնայ, պնդեց ժագ:

Գլէր իր նշանածին ձեռքը սեղմելով լուրջ կերպով յայտարարեց.

— Ժագ, Մաչուլի պատերազմին գիշերը հօրդ երդում ըրած չէի՞ր որ իր կողքին պիտի պատերազմիս:

— Այո՛, երդում ըրած էի որ իր ջովէն պիտի չըզատուիմ, կմկմաց երիտասարդը սարսռալով:

— Ահա ատոր համար, հիմա տեսնելով որ իմ պատճառաւ երդումդ պիտի դրժես, չափէն աւելի դժբախտ կը զգամ ինքզինքս:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, կ'ուզես որ նորէն հօրս քովը երթամ, մուտաց ժագ:

— Ի հարկ է, քանի որ երդում ըրած ես:

— Ո՛չ, ո՛չ, չեմ կրնար ատանկ բան ընել:

— Պարտականութի՛ւնդ է սակայն:

— Բեզի մեռցնել ուզող մարդուն առջև այլևս ես պարտականութիւն չեմ ճանչնար, գոչեց ժագ ծառանալով իր ճակատագրին դէմ:

— Երդում մը միշտ նուիրական է, դիտել տուաւ Գլէր:

— Այս խօսքը քեզմէ բնաւ չէի սպասեր, գոչեց ժագ:

— Այո՛, ժագ, քեզի այնքան կը սիրեմ, որ քու պատիւդ իմ սէրէս աւելի բարձր և աւելի վեր պէտք է բռնեմ:

— Ո՛չ, ո՛չ, չե՛մ ուզեր, չե՛մ ուզեր, ալ կը բաւէ որքան որ տառապեցայ... այլևս չեմ կրնար քաշել: Առանց քեզի, քեզմէ հեռու չեմ կրնար ապրիլ այլևս: Ատիկա իմ ուժերէս վեր է, ատանկ զոհողութիւն մի՛ պահանջեր ինձմէ: Մեղքցի՛ր, մեղքցի՛ր մեր արիւնած սիրտերուն վրայ և դանակ մըն ալ դուն մի՛ զարնեք այդ սիրտերուն:

— Ժագ, աղուորս, մի՛ մոռնար որ երդում ըրած ես...

— Ո՛չ, ո՛չ, ես քովէդ չեմ կրնար բաժնուիլ... անկարելի՛ է:

Տիկին Թորինեէ որ ատենէ մը ի վեր զանոնք մտիկ կ'ընէր, ժագի մօտենալով և ձեռքը անոր ուսին դնելով հեղինակաւոր շնչով մը ըսաւ.

— Գլէրը իրաւունք ունի, Զինուոր մը բնաւ իր դրօշակը ձգելու չէ... պէտք չէ որ դասալիք ըլլաս, ժագ: Օր մը թերևս տկարանալուդ համար պիտի զղջաս: Քու կեանքիդ երկինքը պէտք է միշտ անամպ ու ջինջ ըլլայ: Գնա՛, ժագ, Աստուած արդէն մեզի պահապան կանգնեցաւ և ասկէ ետքն ալ անշուշտ պիտի պաշտպանէ մեզ... և

երբ որ այս գէշ օրերը անցնին, ազատօրէն, հպարտօրէն կուրծքերնիդ գուրս ցցած և առանց խղճի խայթի կրնաք երկուքդ ալ դարձեալ իրար սիրել...

Ժան Շուանի որդին այս խօսքերէն չափազանց ազդուած, պահ մը, վարանոտ, եղած տեղը մնաց: Յետոյ նայուածքը Գլէրի ուղղեց: Գլէր պաղատական դիրքով մը ձեռքերը անոր երկարեց:

— Բայց մինչև դէպի Անգլիա ճամբայ ելլելդ ո՞վ պիտի հսկէ քու վրադ, հարցուց ժագ Բոթըրօ մտահոգութեամբ:

— Ե՛ս, գոչեց Լըֆրան առաջ նետուելով:

— Ի՞նչ, դո՛ւն, բայց դո՛ւն ալ ինձի պէս զինուոր ես... դո՛ւն ալ քու դրօշակդ ունիս: Ինչո՞ւ դուն կենաս և ես երթամ...

— Ես մէկ ամսուան արձակուրդ ստացած եմ, պատասխանեց Լըֆրան բարեմտօրէն:

Երիտասարդը պատասխան չգտաւ: Ներքին պատերազմ մը սկսած էր իր մէջը: Բայց պարտաճանաչութեան եւ պատուոյ զգացումները ամէն բանի պիտի յաղթէին...

Իրաւ ալ, ժագ վճռական որոշում մը տուող մէկու մը դէմքով ձեռքը տասնապետին երկարեց և ըսաւ.

— Յոյսս քու վրադ կը դնեմ:

Յետոյ տիկին Թորինեէի դառնալով աւելցուց.

— Տիկին, շնորհակալ եմ որ պարտականութիւնս յիշեցուցիք ինձի:

Եւ Գլէրը գրկելով ու բոլոր հօգիովը զայն իր կուրծքին սեղմելով, այնպիսի խեղդուկ ձայնով մը, որուն մէջ հոռոջանք մը և արցունքներ կային, աւելցուց.

— Մնաս բարո՛վ, իմ վերջին յոյսս:

— Յետութի՛ւն, ցտեսութի՛ւն, ես վստահ եմ որ նորէն իրար պիտի տեսնենք, ցտեսութի՛ւն, մուտաց խեղճ աղջիկը:

Եւ երկու նշանածները իրար փաթթուելէ յետոյ, ժագ Բոթըրօ ինքզինքը դուրս նետեց:

...
Այն միջոցին երբ ժան Շուան և իր մարդիկը Շէզ անտառը տակն ու վրայ ընելով փախստականները փնտռելու վրայ էին, յանկարծ զինուորներէն մին գետնին տակէն հլլող մուխ մը ցոյց տուաւ անոր:

Երկուքը մէկէն կատուի քայլերով մուխին ելած կողմը յառաջացան... և մացառները մէկ կողմ առնելով՝ տեսան որ մուխը ապառաժին մէջ բացուած ծակէ մը դուրս կ'հլլէր:

Մուսկի եկան և ականջ դրին... Յետոյ ստքի ելան:

Ժան Շուան իր մարդոց նշան ըրաւ որ իրեն հետեւին և ամէնքը մէկ ծովեզերք իջան... Հոնկէ սւղղակի «Աստանային Գարայր»ին մուտքի կողմը զարկին:

Մուխը կը բարձրանար և հետզհետէ անտառին մէջ կը տարածուէր, այնպէս որ փախստականներուն պահուըտած տեղը երեւան կ'հլլէր:

Օգտուելով այս առաջնորդէն, ժան Շուան և իր մարդիկը վերջապէս քարայրին առջև կանգ առին:

— Կարծեմ թէ հոս պահուըտած պիտի ըլլան, փսփըսաց ժան Շուան:

Ժան Շուան այլևս դատաւոր մըն էր... և պաղարիւնութիւնը գտաւ... Ո՛չ հայրական զգացում մնաց իր մէջ և ոչ ալ մարդկային ունէ գութ:

Եւ իբրև դատաւոր, յանցաւորները դատելու և իր վճիռը արձակելու համար երբ քանի մը քայլ առնելով առաջ անցաւ, յանկարծ քարայրին կողմէն ճոնչիւն մը լըսեց:

Կայծակի արագութեամբ իր մարդոցը հետ ժայռի մը խոռոչին ետին քաշուելով պահուըտեցաւ...

Ժագ քարայրին դուռնէն դուրս ելաւ և երբ կը պատրաստուէր ծովեզերք իջնել... յանկարծ հայրը ժայռին ետեւէն դուրս ելլելով իր դէմը ցցուեցաւ:

— Պատգամաւոր Շանթի աղջիկը ո՛ւր է, հարցուց ժան Շուան իր գաւկին թեւէն բռնելով:

— Չեմ գիտեր, կմկմաց երիտասարդը յանկարծակիի հկած:

Ժան Շուան իր բաճկոնակին գրպանէն խաչ մը հանելով և զայն գաւկին երկարելով, ցուրտ եղանակով մը հրամայեց:

— Անոր ուր ըլլալը չգիտնալուդ վրայ սա խաչին առջև երդո՛ւմ ըրէ տեսնեմ:

Ժագ գլուխը խոնարհեցուց:

— Ի՛նչ է սուգածդ, կ'ուզես որ քեզ հրացանի բռնել տամ, հա՛, գոչեց ծերունի արքայականը կատողած:

Այս խօսքին վրայ ժագ կուրծքը բացաւ և հօրը առջև նետուելով, հերոսավայել դիրքով մը կուրծքը դուրս ցցած՝ գոչեց:

— Չարկէ՛ք, հայր, բայց խնայեցէ՛ք անոր: Ձեր հայրական բարկութիւնը թող իմ գլխուս իջնէ, բայց թող Գլէրը ապրի:

Ժան Շուան գօտիէն ատրճանակը քաշեց և դէպի ետ քայլ մը առաւ...

Գարայրին մէջէն աղաղակ մը լսուեցաւ...

Գլէր, տիկին Թորինեէի և Լըֆրանի ձեռքէն ինքզինքը ազատելով քարայրէն դուրս խոյացաւ և արդարու թեան ախոյեանին ոտքերուն նետուելով՝ պաղատագին ու լալագին ձայնով մը գոչեց:

— Ո՛հ, սպաննեցէ՛ք զիս, սպաննեցէ՛ք, բայց խնայեցէ՛ք ժագին... մի՛ մեռցնէք զայն...

Ժագ առաջ նետուեցաւ և հօրն ու Գլէրի մէջտեղը անցնելով գոչեց:

— Հա՛յր, հա՛յր, ահա տեսաք թէ որքա՛ն կը սիրէ զիս, հիմա դարձեալ պիտի համարձակի՞ք մեզ մեռցնելն...

Այս ըսելով վեր վերցուց մանկամարդ աղջիկը և անանկ գորովալիբ գիրկընէ խառնուածով մը զայն իր կուրծքին սեղմեց, որ մարդ որքա՛ն ալ զօրաւոր կամքի տէր ու անգութ ըլլար, պիտի չկրնար իր արցունքները զսպել և զանոնք իրարմէ գատել:

Ժան Շուան սարսափելի նայուածքով մը անոնց նա-

յիցաւ, յետոյ նայուածքը մարքիզուհիին և Լըֆրանի ուղղեց:

Բոլորին ալ աչքին մէջ արցունք կար... ամէնքն ալ պատրաստ էին վտանգին դէմ դնելու:

Ժագ, իր մեծ սէրէն ներշնչուած, արիարար կուրծքը դուրս ցցելով գոչեց.

— Հայրիկ, հս այս մանկամարդ աղջիկը շատ կը սիրեմ, թերեւս դուք իմ մայրս այնքան չէիք սիրեր, որքան ես Գլէրը կը սիրեմ: Ուրեմն, հայր, եթէ դուք իմ սեղս ըլլայիք, մայրս պիտի կրնայի՞ք զոհել, երդո՞ւմ ըրէք Քրիստոսի խաչին վրայ, պիտի կրնայի՞ք զոհել այդ անմեղ կինը...

Այս խօսքերուն վրայ այդ արոյրէ արքայականը կարծես թէ հոգի ստանալով կենդանացաւ...

Արդեօք ժագ կրցած էր անոր զրահը վար առնելով զինաթափ ընել զայն:

Այո՞: Ո՞չ...

Այո՞: Որովհետեւ արցունքին ինչ ըլլալը չգիտցող անոր աչքերը թրջիլ ու արտասուել սկսած էին... Հոռաչանք մը փրթաւ կուրծքէն, և ժան Շուան ճակատը խոնարհեցնելով, գլուխը ձեռքերուն մէջ առաւ և սկսաւ արտասուել...

Քանի մը վայրկեան եղերական լուրթիւն մը տիրեց:

Յետոյ, ժան Շուան գլուխը վեր վերցուց, թեւերը բացաւ և առաջ նետուեցաւ: Դէմքը երեւան ելաւ: Արցունքները այտերուն վրայ ափսոսանք բացած էին: Այդ քարսիրա մարդը յուզումէն երախայի պէս կը դողար:

Մէյ մը իր տղուն նայեցաւ, մէյ մըն ալ Գլէրի, ապա երկու նշանածները թեւերուն մէջ առնելով և հայրական խանդաղատանքով մը կուրծքին սեղմելով դողդոջուն ձայնով մը ըսաւ.

— Ապրի՛ս, զաւակս, աղէկ ըրեր ես:

Ապա մարքիզուհիին ցոյց տալով անոնց՝ աւելցուց.

— Ծո՛ւնկ չաքեցէք այս սուրբ կնոջ առջև...

ՉԱՆԹ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱՅ

Նանթի մէջ զրոյց կը շրջէր թէ Հանրային Փրկուած թեան ժողովին նոր պատգամաւոր՝ Գարիէ՛ քաղաք հասած էր, բայց ո՛չ եկող կար, ո՛չ գացող:

Պատգամաւորին ապարանքին շուրջը մեծ ոգիւորութիւն կը տիրէր:

Մայր Վիքթուար և Նիքոլա, պատգամաւորին ապարանքին շուրջը կը դեգերէին:

Տակաւին Լըֆրանէն ուէ լուր առած չէին և այս ուան հարցափորձելէ յետոյ, երբ յուսահատ ետ պիտի վերադառնային, սեսան որ Մարսօն ապարանքին դուռնէն ներս կը մտնէր:

Մայր Վիքթուար և Նիքոլա զօրավարին մօտեցան, երիտասարդ զօրավարը երեսները կախած էր, երբ նպարավաճառ կինը և փոքրիկ թմբկահարը տեսաւ, ինքն ալ անոնց կողմը քալեց:

— Տակաւին Լըֆրանէն լուր չառի՞ք, հարցուց Մարսօն նպարավաճառ կնոջ:

— Դժբախտաբար ոչ, պատասխանեց այս վերջինը: Ին՛դձ մարդս, արդեօք աւազակները փորձա՞նք մը բերին գլխուն:

— Ո՛չ, հոգ մի ընէք, այդպիսի բան չեն կրնար ընել, պատասխանեց Մարսօն: Ժան Շուան չի կրնար իր զաւակը մահէն ազատողին զրկած մարդուն չարիք ընել:

— Սկուր, երթանք հայրիկս ազատենք, մայրի՛կ, վրայ բերաւ Նիքոլա քաջալար առաջ նետուելով:

— Կը վախնամ որ ծուղակի մէջ իյնայ, կմկմաց Վիքթուար մտահոգութեամբ:

— Հայրիկս ծուղակը իյնող մարդոցմէն չէ, դիտել տուաւ փոքրիկ թմբկահարը:

— Իրաւունք ունիս, մանչս, ըսաւ Վիքթօրաւար քիչ մը յուսադրուելով:

Այս միջոցին, վրան գլուխը փոշիով ծածկուած ձիաւոր մը, որուն ձին քրտինքնորու մէջ թաթխուած էր, ապարանքին դուռնէն ներս մտաւ:

— Նիքօլա', եկուր նայինք, հայրդ չըլլայ, գոչեց Վիքթօրաւար զաւկին հետ առաջ նետուելով:

Ձիաւորը ձիէն վար ցատկեց:

Մաքսիմ Արտուէնն էր...

Գլէրի հայրը բոլորովին փոխուած էր: Կարծես թէ այս անգամ այլեւս ծերացած էր, դէմքը բոլորովին խորշումած էր: Բայց իր կամքին և ջիղերուն ուժովը, ամէն բանի յաղթելու համար, սաքի կը կենար և նորէն կոռուելու կը պատրաստուէր:

Արտուէն երբ Մարսօնը տեսաւ, ապահար անոր մօտեցաւ և մուտաց:

— Ձարմանալի՛ բան, ի՞նչպէս ազատեցար...

— Անպարտ արձակուեցայ, ըսաւ մեծ զինուորականը:

— Հապա աղջիկս, աղջիկս ի՞նչ եղաւ, հարցուց մէկէն ի մէկ պատգամաւոր Շանթ:

— Յոյսդ մի՛ կտրեր:

— Իրա՞ւ... Ո՛հ ի՞նչ կ'ըսէք...

— Վստահ եմ որ պիտի ազատենք զայն:

— Բայց կարելի՞ բան է, գոչեց պատգամաւորը ազատ չունչ մը առնելով:

— Այս բարի նպարավաճառ կնոջ ամուսինը՝ տասնապետ Լըֆրանը ժան Շուանի զրկեցի: Նամակ մը տուի իրեն, զոր ժագի հօրը պիտի յանձնէ: Այդ նամակին մէջ յիշեցուցած եմ ժան Շուանի թէ իր սղան մահէն ազատողը ես եղայ և փոխադարձաբար պահանջեցի իրմէն որ քու աղջիկդ չմեռցնէ:

Պատգամաւոր Շանթ չափէն աւելի յուզուած, Մարսօնի երեսն ի վեր նայեցաւ: Յետոյ, դողդօջուն ձայնով հարցուց:

— Կը յուսա՞ս որ ազատ պիտի արձակէ զայն:

— Այո՛, կը յուսամ:

Արտուէն առջեւը նայեցաւ, և ապա ըրածին վրայ զղջացող մէկու մը եղանակովը կմկմաց:

— Իսկ ես քիչ մնաց քեզի պէս ազնիւ անձ մը հրացանի բռնել պիտի տայի:

— Այո՛, բայց գիտեմ որ քեզ դրդող մը կար, մէջ բերաւ Մարսօն հերոսաբար: Չար սգի մը կար որ խելքդ գլխէդ առած էր: Դուն ալ այնպէս կարծեցիր որ զիս արդարութեան յանձնելով քու պարտականութիւնդ է որ կը կատարէիր:

— Իրաւունք ունիս:

— Ահա ես ալ ատոր համար քեզի դէմ ոխ չեմ կապած: Դուն իմ աչքիս առջև հիմա դժբախտ հայր մըն ես, հայր մը որ իր զաւակը կորսնցուցած է և որուն օգնելու համար ձեռքէս եկածը ընելու պատրաստ եմ:

— Ներէ՛ ինձի, Մարսօնս, ներողութի՛ւն, գոչեց Արտուէն: Դուն մարդոց ամէնէն ազնուասիրտը և բարեկամեղուն ամէնէն լաւն ես եղեր: Ներէ՛, քու յարգդ գիտցած չըլլալու համար:

Երկու մարդիկը իրարու փաթթուեցան և իրարու ձեռք սեղմեցին:

— Ուրեմն, Մարսօն, իմ հոս գտնուած ատենս և իմ բացակայութեանս միջոցին ինձմէ ծածուկ շատ բաներ տեղի ունեցած են, ատոնց ամէնքն ալ իմանալ կ'ուզեմ, խօսք առաւ Արտուէն: Քեզմէ ազէկ բարեկամ չունիմ, միայն դուն ամէն բան կրնաս տեղեկացնել ինձ և միայն քու խօսքերուդ կրնամ հաւատք ընծայել:

— Ուրիշ մէկն ալ կայ, որ ինձի չափ վստահելի է, ըսաւ Մարսօն:

— Ո՞վ:

— Քլէպէրը:

— Բայց կարծեմ թէ ինձմէ կը խորշի:

— Երբ քու վիշտդ իմանայ, ա՛ն ալ ինձի պէս պիտի մեղքնայ քու վրադ և դուն մեր երկուքին նուիրական բարեկամը պիտի ըլլաս:

— Կը ճանչնամ Քլէպէրը, կը ճանչնամ, չատ բարի սիրա մը ունի:

— Հիմա հոս պիտի գայ... անոր առջեւը կրնաս խօսիլ:

— Այդպէս թող ըլլայ, կովմաց Արտուէն, Եկուր, գրասենեակս եկուր, հոն ազատօրէն կրնանք խօսիլ մեր գործերուն վրայ և նպատակս կը տեղեկացնեմ քեզ:

Երկուքը մէկ սանդուղիներէն վեր ելլելով պատգամաւորին գրասենեակը մտան:

Արտուէն ինքզինքը աթոռի մը վրայ նստելով գոչեց.

— Հիմա պատմէ՛ նայիմ, իմ բացակայութեանս ի՞նչ տեղի ունեցաւ հոս:

— Ազատ արձակուելէս վերջ երբ զօրավար Քլէպէրի և զօրավար Քանքոյի հետ ղղեակէն դուրս կ'ելլէի, տեսայ որ ժողովուրդը հրապարակին վրայ խոնուած՝ մահապարտներու կողքին գալուն կը սպասէր: Ասոր վրայ ինքնիրենս մտածեցի թէ ո՞վ կրնար ստորագրած ըլլալ մահավճիռը, որովհետեւ բացարձակապէս համոզուած էի որ դուն չէիր կրնար այդ տեսակ մահավճիռ մը ստորագրել:

— Իրաւունք ունէիր, ես չէի ստորագրած:

— Անմիջապէս հասկցայ որ այդ գործին մէջ գարչելի մեքենայութիւն մը կար: Հիմա պիտի տեսնես որ չեմ խաբուած եղիր: Անմիջապէս վաղեցի և հազար դժուարութիւններով Մարիզ Յլէրիւսը գտայ: Բաւական մը վիճաբանեցանք իրարու հետ: Նախ քու հիւանդ ըլլալդ առարկելով զիս ներս առնել չուզեց, բռնի կերպով ներս մտայ: Ծիւղկ կրնր, ճարահատ, Փարիզ գացած ըլլալդ իմաց տուաւ: Այն միջոցին երբ մենք իրարու հետ վիճաբանելու վրայ էինք, հրապարակին վրայ գլխատուները սկսած և քանի մը վայրկեանի մէջ վերջ գտած էին արդէն: Ահա ամէնքը պատմեցի քեզի, բարեկամս: Ըստ իս, բնաւ չեմ կասկածիր որ այդ լիրբ Մարիզ Յլէրիւսը, օգտուելով քու բացակայութենէդ, ստորագրութիւնդ կեղծած և

գլխատուները գործադրել տուած է, որպէս զի անդին ժան Շուանն ալ քու աղջիկդ մեռցնէ:

— Բայց ի՞նչ նպատակաւ այդպիսի բան մը կ'ընէ, ատոր տակ անշուշտ յետին նպատակ մը ծածկուած է, կովմաց Արտուէն, որուն ճակատը պաղ քրտինքներու մէջ մնացած էր:

— Վրէժ առնելու համար:

— Չարմանալի՛ բան, ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ ինծի այդքան բարեկամութիւն ցոյց կու տայ և վերջն ալ...

— Քեզի բարեկամութիւն ցոյց կու տար, բայց քու աղջիկդ ամէն բանէ աւելի կ'ատէր:

— Հիմա հասկցայ, կ'երեւի թէ Գլէր մեր թշնամիներուն կողմը կը բռնէր՝ անոր համար զայն կ'ատէր:

— Ո՛չ, բարեկամս, անոր համար որ այժմ մէկուն վրայ տնկած էր այդ թշուառական կիներ, իսկ Գլէր խոչընդոտ կը գառնար իրեն:

— Որո՞ւ վրայ, ժազ Քոթըրոյի՞:

— Ո՛չ:

— Ուրեմն ո՞վ:

Մարսօն պատասխան չտուաւ: Բայց դէմքին վրայ այնպիսի զաւարին և խորունկ արտայայտութիւն մը տեսնուեցաւ, որ Արտուէն ամէն բան գուշակեց:

— Դո՞ւն, քո՞ւ վրադ տնկած էր այժմ:

— Այո՛, ես Գլէրը կը սիրէի եւ տակաւին կը սիրեմ... կովմաց Մարսօն...

Բայց Արտուէն անոր խօսքը կտրելով՝ գոչեց.

— Գլէրը կը սիրէիր, Գլէրը կը սիրէիր և քու հակառակորդ՝ ժազը մահէ՞ն ազատեցիր: Ո՛հ, Մարսօն, Մարսօն, հի՛մա կը տեսնեմ որ դուն ո՛չ յիշատակ ինձմէ աւելի ազնիւ սիրա մը ունիս եղեր, այլ նաև ինձմէ և ինծի պէս չա՛տ մը ուրիշներէն հոգիով շա՛տ բարձր ու շատ վեհանձն ես եղեր...

— Խղճիս ձայնը մտիկ ըրի և այսօր ուրախ եմ որ կրցայ սրտիս վրայ իշխել: Մարիզ Յլէրիւս հասկցաւ զայն սիրելու և զիս զրպարտեց ու քու աղջիկդ մեր թշնամիներուն մատնեց: Քեզի խաղով մը Փարիզ ղրկել տուաւ և,

օգտուելու համար ժան Շուանի սպառնական նամակէն, քու ստորագրութիւնդ կեղծելով մահավճիռը ստորագրեց Սե ասիկա, պարզապէս իր հակառակորդութիւն վրէժ առնելու համար:

Արտուէն այս խօսքերը լսելով քար կտրեցաւ:

Առջի բերան հաւատալ չուզեց, բայց արիւն խմող կնոջ խաղացած խաղերը և նիւթած մեքենայութիւնները կամաց կամաց աչքերուն առջեւ բերելով սկսաւ համոզուիլ, որ Մարսօնի ըսածները սուտ չէին:

Աստի վրայ, ձեռքը սեղանին վրայի զանգակին զարնելով գոչեց.

— Մարսօն, եթէ ըսածներդ իրաւ ելլեն, պիտի չըթողում որ դահիճը պատժէ այդ թշուառական կինը, այլեւ ըս իմ ձեռքովս պիտի լմնցնեմ անոր գործը:

Քարտուղարը ներս մտաւ: Արտուէն հրամայական եղանակով մը ըսաւ.

— Գնա՛ ըսէ ընդհանուր դատախազին, որ վերջին մահավճիռը առնելով հոս գայ, իրեն հետ տեսակցիլ կը փափաքիմ:

Մարսօն դուրս ելլելու չարժում մը ըրաւ:

— Մի՛ նրթար, պէտք է որ հարցաքննութեան միջոցին հոս գտնուիս, ըսաւ Արտուէն:

Սե իր գրասեղանին առջեւ նստելով սկսաւ մտածել: Ի՞նչ մտածեց, սիրտէն ու միտքէն ինչե՛ր անցան արդեօք, ատիկա իր դէմքէն յայտնի չեղաւ, միայն թէ պահ մը մէկէն ի մէկ ոտքի ցատկելով՝ Մարսօնի մօտեցաւ և ինքնիրմէն բոլորովին ելած մարդու մը չնշտովը ըսաւ.

— Բարեկամս, ես թշուառականին մէկն եմ: Իրաւունք ունէիր, աչքս բանալ ուզեցիր, այդ կնոջ ըրածները քաջօրէն ինծի հասկցնել ուզեցիր, մինչդեռ ես քեզի մտիկ ընելու տեղ անոր դաւաճան խորհուրդներուն հետեւեցայ: Ե՛ս ալ մահուան արժանի եմ, բայց ես պարապ տեղը պիտի չմեռնիմ, սուրը ձեռքս միշտ թշնամիներուն դէմ կռուելով պիտի մեռնիմ:

— Քանի որ աղջիկդ մեռած չէ, յուսահատելու իրաւունք չունիս, դիտել տուաւ մեծ գինուորականը:

— Բայց ի՞նչէն գիտես որ դեռ ան կ'ապրի:

— Եթէ ժան Շուան զայն մեռցուցած ըլլար, մինչև հիմա լսած պիտի ըլլայինք:

— Ես այդ աւագակէն ո՛չ գութ կը սպասեմ և ո՛չ ալ անյիշաչարութիւն, գոչեց նախկին պատգամաւորը: Ո՞վ գիտէ, աղջկանս մահուան լուրը բերող պատգամաբերը թերեւ ճամբան ըլլայ հիմա: Ժան Շուան երդում ըրած էր որ եթէ գլխատումները սկսէին, աղջկանս գլուխը ինծի պիտի զրկէր, իր երդումը պիտի բռնէ: Ո՛հ, բարեկամս, ե՛ս եղայ աղջկանս դահիճը, ես եղայ:

Հաղիւ թէ Արտուէն այս բռնիքը արտասանած, քարտուղարը ընդհանուր դատախազը ներս առաջնորդեց:

Շանթ ջանալով իր յուսահատութիւնը պարտկել, անոր մօտեցաւ և ուղղակի անոր աչքերուն մէջ նայելով ըսաւ.

— Քաղաքացի, թոյլ կու տա՞ս որ քանի մը բան հարցնեմ:

— Խօսէ՛, պատասխանեց քաղաքացի Լըպաթօ:

— Վերջին անգամ գլխատուողներուն մահավճիռը հետը բերի՞ր:

— Այո՛, քաղաքացի, տհաւասիկ:

Արտուէն վճռագիրը առաւ և աչքէ անցուց, յետոյ բացարձակ վստահութեամբ յայտարարեց.

— Այս ստորագրութիւնը կեղծ է: Ո՞վ տուաւ քեզի այս թուղթը:

— Քաղաքացուհի Մարիզ Ֆլէրիւսը, պատասխանեց առանց վարանելու քաղաքացի Լըպաթօ:

Արտուէն Մարսօնի դռնալով ըսաւ.

— Իրաւունք ունիս: Աղջիկս ժան Շուանի ձեռքը մասնողը Մարիզ Ֆլէրիւսը կղած է:

— Ի՞նչ կ'ըսես, բացազանչեց Լըպաթօ ապուշ կրտորած:

Շանթ կատաղութենէն դեփ դեղին կտրած, պատաս-

խանելու պատրաստուեցաւ, բայց քարտուղարը յայտարարեց.

— Գաղաքացուհի Մարիզ Ֆլէրիւսը այս առտու Նանսթէն մեկնած է և ուր երթալը մարդու չէ ըսած:

— Նտեւէն իյնալու ենք, գոչեց Արտուէն:

Անմիջապէս հրամաններ արձակելու պատրաստուեցաւ, բայց մէկէն ի մէկ կանգ առաւ և վհատութեան մատնուած, ակօաներուն տակէն մոլտաց.

— Պաշտօնանկ հղած եմ և այլեւս ու է իշխանութիւն չունիմ հոս:

— Բայց ես պաշտօնանկ չեմ հղած դեռ, գոչեց Մարսօն: Եւ պէտք է որ այդ կիներ իր գործած ոճիրներուն պատիժը ստանայ:

— Շուանները կուտ գետը անցնելու վրայ են եւ մեզի Նանսթէն դուրս նետել կը սպառնան, գոչեց զօրավար Քլէպէր յանկարծ գրասենեակէն ներս խուժելով:

Մարսօն կայծակը աչքերուն մէջ գոչեց.

— Երթանք սըւտնց դասը տանք:

— Երթա՛նք, երթանք և պատերազմի դաշտին վըրայ մեռնինք, կմկմաց Շանթ և հանրապետական զօրավարներուն երկարեց իր ձեռքը:

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

Ժան Շուան զաւկին հետ բանակատեղին վերադառնալէ յետոյ, անմիջապէս իր ծրագիրները գործադրութեան դրած էր: Իր բանակը կանոնաւոր կերպով ճամբայ ելած ըլլալով կուտ գետին աջ կողմը անցած էր:

Առտուընէ ի վեր ցամաք զօրք կը հանէին:

Բայց անա Նանսթի կողմէն եկող նաւակ մը տեսնուեցաւ: Նաւավարը ձերուկ մըն էր: Երկու ճամբորդներ կային նաւակին մէջ, Մարիզը և Պրիթիւս Ակրիգոլան:

Գիշերանց ճամբայ ելած էին անոնք և կը յուսային թէ Սէն-Նազարի նաւահանգիստին մէջ գիրենք Անգլիա փոխադրող նաւ մը պիտի գտնէին:

Երկուքն ալ խոչորկեկ վերարկուներու մէջ փաթթուած, առանց բերաննին բանալու, չորս կողմերնին աչքէ կ'անցընէին:

Գաղտնի ոստիկանը կը մտածէր թէ ի՞նչ միջոց կըրնար դտնել զայն իր ճանկը ձգելու համար: Մարիզ Ֆլէրիւս, մտածելով որ վերջապէս իր վրէժը յաջողած էր առնել, ինքզինքը կը մխիթարէր:

Օդը գեղեցիկ էր: Վարդազոյն ամպերու կոյտեր արեւուն վերերեւումը կ'աւետէին: Զեփիւնը կ'ուռնցնէր նաւակին առագաստը և նաւակը գետին ջուրերը ակօսելով հեզիկ հեզիկ կը սահէր կը հեռանար:

Նաւավարը, որ ատենէ մը ի վեր հեռուէն չարժիլ սկսող նաւակները դիտել սկսած էր, մէկէն ի մէկ հայտնուեցաւ մը արձակեց:

Մարիզ Ֆլէրիւս և Պրիթիւս Ակրիգոլա այն կողմը նայեցան:

Այս միջոցին հովը իրենց ականջին բերաւ զարկաւ Շուաններու քայլերդին վերջին տողերը.

Հոս չուցիցիք քեզ հաց
Եւ ոչ ալ պանիր:

Երկու լրտեսները մտահոգութեամբ իրարու նայելով սարսուտցին:

— Շուանները գետին անդի ի կողմը կ'անցնին, կըմկըմաց նաւաստին երեսները կախելով:

Եւ առագաստը վար իջեցնելով՝ թիերը ձեռք առաւ և հա դառնալու համար նաւակը դարձնել սկսաւ:

— Ի՞նչ կ'ընես, հարցուց Պրիթիւս Ակրիգոլա:

— Ի՞նչ պիտի ընէի, Նանսթ կը դառնամ, պատասխանեց նաւավարը: Ես այդ աւազակներուն ձեռքը իյնալու ատեն չունիմ:

— Ի՞նչ կ'ուզէ ըլլայ, պէտք է որ մեզ դիմացի կողմը անցընես, հրամայեց գաղտնի ոստիկանը:

— Ի՞նչ ըսիր, չհասկցայ ըսածը, մոլտաց նաւաստին: Ի՞նչ, միտքերնիդ ի՞նչ է, կրակի՞ բռնուիլ է՛ն, դուք գացէք, ես ոտքերս տնկելու պէտք չունիմ...

Այս խօսքին վրայ, Պրիթիւս Ակրիգոլա կատարեալ պաղարիւնութեամբ գօտիէն ատրճանակ մը քաշելով մասը բլթակին տարաւ և փողը նաւավարին ուղղելով՝ մատովը ծառախիտ և մացառուտ փոքրիկ կղզի մը ցոյց տուաւ և ըսաւ .

— Սա կղզին առաջնորդէ մեզ, Հոն կը պահուըտինք մինչև որ սըւտնք գետին միւս եզերքը անցնին .

Նաւավարը նաւակը փոքրիկ կղզիին կողմը առաջնորդեց, Բանի մը վայրկեան ետքը նաւակը կղզիին մօտեցաւ . Մարիզ և գաղանի ոստիկանը խօնաւ աւազներուն վրայ կոխելով կղզիէն ներս մտան .

Ինչ մը յառաջանալէ յետոյ կանգ առին և ետեւին դառնալով Շուաններուն գետէն անցնիլը դիտեցին .

Հարիւրէն աւելի նաւակներ գետին մէկ եզերքէն միւսը կ'երթային ու կու գային .

Գաղանի ոստիկանը բախտախնդիր կ'նսջ ախանջն ի վար փոփսաց .

— Եթէ այսպէս շարունակեն, մէկ ժամէն զօրահանութիւնը պիտի լրանայ և մենք ալ պիտի կրնանք ձամբանիս նսրէն շարունակել .

Մարիզ այս անգամ այլիւս ապահովութեամբ, զիրենք կղզին բերող նաւակին դարձուց նայուածքը . Յանկարծ բարկութեան և գարմացման ճիչ մը արձակեց .

Նաւավարը նաւակը առած՝ արագ արագ թիավարելով դէպի նանթ կ'ուղղուէր .

Մարիզ Պրիթիւսի մէջքէն միւս ատրճանակը քաշելով նաւավարին ուղղեց, բայց գաղանի ոստիկանը զէնքը անոր ձեռքէն խլելով գոչեց .

— Ի՞նչ կ'ընես, խեղճ ես, ի՞նչ ես, մեր թշնամիներուն ուշադրութիւնը մեր վրայ հրաւիրել է միտքդ .

— Բայց այս ամայի կղզիին մէջ ի՞նչ պիտի ըլլանք, փոփսոսաց արիւն խմող կիներ մատառնջութեան մէջ իյնալով .

— Մտներուն տակը պիտի պահուըտինք և պիտի սպասենք որ նաւ մը անցնի և անկէ օգնութիւն պիտի ուղենք .

— Միայն թէ Շուաններուն ձեռքը չիյնանք . . . ո՛չ, ալ Արտուէնի ձեռքը, կ'սկսաց արիւն խմող կիներ .

— Սպասենք, սպասենք նայինք ինչ պիտի ըլլայ, մոլորած գաղանի ոստիկանը և զայն քաշելով ծառերուն տակ տարաւ . . .

Եւ տերեւները իրենց խորհրդաւոր հովանիին տակ աննելով ծածկեցին զանոնք .

Մինչդեռ հեռուէն, չա՛տ հեռուէն, Շուաններուն քայլերգին վերջին տողերը կղզիին ծառերուն զարնուելով արձագանգ կու տային .

Հոս չկայ բեզ հաց
Եւ ոչ ալ պանիր :

.

Վտանգի նշանին տրուելէն անմիջապէս յետոյ, Մարսօն և Քլէպէր իրենց զինուորներուն գլուխն անցնելով, լոյսը ձագիւլէն առաջ Սավընէյի ձամբով նանթէն դուրս ելան .

Մաքսիմ Արտուէն, իբրև կամաւոր զինուոր, Մարսօնի բանակին միացած էր .

Նախ և առաջ, թշնամիին դիրքին վրայ տեղեկութիւններ ստանալու համար հետախուզող խումբեր ղրկեցին .

Երկու զօրավարները երբ Սոթրօն գիւղին բարձունքները հասան, տեսան որ հետախուզող խումբերը քառասմբակ վագելով ետ կը վերադառնային, և անոնցմէ մին իր ձիէն վար իջնելով իրենց կը մօտենար և կ'ըսէր .

— Աւազակները շատ մօտ են . Ասկէ քառորդ մղոն անդին, Սիւրմանիէր անունով գիւղին մօտերը, երբ անտառի մը քովէն անցնելու վրայ էինք, անտառին մէջէն հրացանածգութիւն մըն է սկսաւ և մեր մարդոցմէն երկուքը սպաննուեցան .

Քլէպէր, Մարսօն, Մաքսիմ Արտուէն և միւս սպաները անմիջապէս իրենց ձիերը ըլրակի մը գագաթը քշեցին .

Հեռադիտակներն ձեռքերնին առին եւ սկսան իրենց առջեւ տարածուող գիւղերն ու անտառները աչքէ անցընել:

— Ես սա անտառին չեմ հաւնիր, դուն ի՞նչ կ'ըսես, ըսաւ Մարսօն խօսքը Բլէպէրի ուղղելով եւ մատովը մօտակայ անտառը ցոյց տալով:

— Այդ կողմերը ամէն մէկ քայլիդ մէյ մէկ իժի կը հանդիպիս, պատասխանեց Բլէպէր:

Երկու հանրապետական զօրավարները չէին խաբուած... Թշնամին հոն իրենց քիթին տակն էր եւ մէկ վայրկեանէն միւսը պատերազմին նշանը տալու համար դարանակալ կը սպասէր:

Ժան Շուան լրտեսներ զրկած եւ իմացած էր որ հանրապետականները հրետանիներով իրենց դէմը պիտի ելլէին: Ասիկա իմանալուն պէս, Շուաններու հրամանատարը այն տեսակ դիրք մը բռնած էր, որ կուշտէն զարնելով, իր հակառակորդները պիտի աւլէր:

Գումարտակ մը զինուոր համախմբած էր ան եւ այդ գումարտակին հրամանատար կարգած էր իր օրդին, որ պաշտօն պիտի ունենար հանրապետականներու հրետանին վրայ յարձակիլ եւ գրաւել զայն ու զէնքերը թշնամիին դէմ դարձնելով փախուստի մասնել:

Մարսօն հրետածիդ զինուորներու հրամանատարին հրաման տուած էր անտառը ուղղակի ընկնել:

Բլէպէր իր հետեւակները երկուքի բաժնած էր եւ հրաման տալով առաջին զօրաբաժինին յարձակումը սկսիլ, երկրորդ զօրաբաժինը իբրև պահեստի ուժ վար դրած էր: Այս կարգադրութիւնը ընելէ յետոյ, իր հեծելագունդը ցրուած էր կիրճի մը մէջ, ուրկէ ի պահանջել հարկին պիտի խուժէին թշնամիին վրայ:

Մայր Վիքթուար իր կառքը փլած խրճիթի մը ետին քաշած, վերակապ պատրաստելու վրայ էր:

Արտուէն, իր ձին հեծած, քիչ մը անդին կեցած, պատերազմի պատրաստութիւնները կը գիտէր:

Պահ մը ետքը Մարսօնի թնդանօթները սկսան զո-

նալ եւ ուսմբերը սկսան ծեծել թշնամիին պահուրտած անտառը:

— Առաջ անցէք, տղաքներ, գոռաց ժան Շուան:

Շուանները, բոլորը մէկէն դուրս նետուեցան իրենց պահուրտած տեղէն եւ մոլիգնած գազաններու պէս թշնամիին կողմը վազիլ սկսան:

Բլէպէրի հետեւակները սկսան կրակիլ: Շուաններուն առաջին շարքը գետին փռուեցաւ: Ետեւինները կանգ առին եւ սարսափելի կրակ մը բացին:

Բայց հանրապետականները սուրննին հրացաններուն անցընելով առաջ խոյացան: Արտուէն անոնց գլուխը անցած՝ առիւծի պէս կը կոուէր:

Գիրկընդիսառն կոիւր սկսաւ... Երկու կողմերը իրարու խառնուած կը կոուէին: Երկու կողմն ալ բնաւ չէին խնայիր, իրենց ետեւէն թմրուկները կը թփրտային եւ թմրկահար նիքոլա ունեցած ուժովը ազդային քայլերը կը հնչեցնէր:

Կոիւր անխնայ էր: Երկու կողմերն ալ յաղթելու համար կը կոուէին:

Ո՞ր կողմը պիտի յաղթէր... յայտնի չէր... Երկու կողմն ալ չուսահատական կոիւր կը մղէր:

Արտուէն իր ձիուն վրայէն սուր կը խաղցնէր եւ դիակներ կը դիզէր իր շուրջը, բայց ահա իր ձին վիրաւորուեցաւ, գետին տապալեցաւ, Արտուէն վար ինկաւ... Շուանները զինքը պիտի չըջապատէին, իր վրայ պիտի խոյանային եւ պիտի սպաննէին զինքը... Բայց Մարսօն օգնութեան հասնելով՝ իր ձիէն վար իջաւ եւ զայն վերցընելով իր ձին անօր տուաւ եւ գոչեց:

— Իմ ձիս առէք, ինծի համար աւելի լաւ է զերթ իյնալ ու մահնիլ, քան թէ ազդային պատգամաւորի մը աւաղակներուն ձեռքը իյնալը տեսնել:

Բայց Արտուէն անօր ըսածը մտիկ չընելով, սուրը ձեռքը՝ կոուզներուն մէջ նետուեցաւ:

Երկու ազդակներ լսուեցան:

Ժան Շուան եւ Մաքսիմ Արտուէն դէմ գիմաց ելած էին: Այս երկու հակառակորդները թէպէտ բնաւ իրար չէ-

ին տեսած, բայց իբրև երկու հայրեր, անմիջապէս իրար ձանչցան:

Ասոր վրայ, վայրագ ատելութեամբ մը սուր ի ձեռին իրարու վրայ խոյացան: Երկուքն ալ, երկու տառապած հայրեր և երկու ոխերիմ հակառակորդներ, այնքան վեհանձնօրէն իրարու դէմ անցան, այնքան վեհօրէն իրարու նայեցան, որ մարդ բերանը բանալ չհամարձակեցաւ և կռիւը մէկէն ի մէկ դադարեցաւ:

Երկու կողմին զինուորները երկու հայրերուն շուրջը շրջանակ մը կազմեցին, այնպէս որ պատերազմին խառնաշփոթութենէն զերծ կը մնային անոնք:

Ժան Շուան իր մարդոց հրամայեց.

— Մինակ ձգեցէք զիս այս մարդուն հետ:

Արտուէն զինք բռնել ուզողներուն հրամայեց.

— Ազատ ձգեցէք զիս:

Եւ այս երկու հրամաններուն մէջ այնպիսի իշխողական շեշտ մը դրուած էր, որ ոչ ոք համարձակեցաւ այդ երկու հակառակորդներուն միջև տեղի ունենալիք անձնական կռիւին խառնուիլ:

Երկուքն ալ իրար ուտելու նայուածքով մը իրարու նայեցան:

Ժան Շուան սուրը շարժել սկսաւ: Արտուէն իր աղջկանը դահիճը մէկ հարուածով սպաննելու համար սուրը անոր կուրծքին մխել ուզեց, բայց ծերունի արքայականը իր սուրովը այնպիսի զօրաւոր հարուած մը իջեցուց Արտուէնի սուրին, որ Արտուէնի սուրը մինչև գետին իջաւ: Այս առիթէն օգտուելով, ժան Շուան վերցուց իր սուրը և Արտուէնի գլխուն զօրաւոր հարուած մը տուաւ: Արտուէն ժամանակ չունեցաւ ինքզինքը պաշտպանելու և գլուխէն մահացու կերպով վերաւորուած, արիւնլուայ գետին տարածուեցաւ... Եանթի ձակատէն մինչև կզակը խոշոր ձեղք մը բացուած էր:

Շուանները անոր վրայ խոյանալով զայն գերի բռնել ուզեցին... բայց Մարսօն իր մարդոցմովը վրայ հասնելով օգնութեան փութաց...

Բոլոր Շուանները Մարսօնը և իր մարդիկը պաշարօման մէջ առին:

Մարսօն գերի բռնուած էր...

Բայց ահա Բլէպէր իր ձիաւորները առած օգնութեան կը հասնէր եւ դէմը ելլող Շուանները սուրի բռնելով, ցրուելով եւ փախուստի մատնելով վերջապէս կը յաջողէր Մարսօնը եւ Արտուէնը ազատել անոնց ձեռքէն:

Մինչդեռ Բլէպէր փախստական Շուանները կը հետապնդէր, Մարսօն Արտուէնի վրայ կը ծռէր և տեսնելով որ տակաւին ան ինքզինքը բռնորովին չէր կորսնցուցած, իր զինուորներուն կը հրամայէր.

— Շուա զայն նպարավաճառ կնոջ կողքը տարէք:

Ձինուորները այս հրամանին վրայ վերաւորեալ պատգամաւորը գրկելով ճամբայ ելան:

Մարսօն իր ձին խթանելով Բլէպէրի հետէն վազեց: Ժան Շուան փախուստի մատնուած ըլլալով իր մարդիկը անտառի մը մէջ համախմբած էր և քարէ խաչի մը աստիճաններուն վրայ ստքի կեցած, ձեռքը իր աղուն ուսին դրած, իր զինուորներուն կ'ըսէր.

— Բաջ սղաքներս, պէտք է ցոյց տանք սա անհաւատներուն թէ Շուան մը ի'նչպէս կը մեռնի իր Աստըծուն ու իր թագաւորին համար:

Բայց ահա այս միջոցին յանկարծ հանրապետականները վրայ հասած ըլլալով՝ գետին պառկեցան և կրակ բանալու պատրաստուեցան: Բայց այն միջոցին երբ հրացանները պիտի պարպուէին, Մարսօն երեւան ելաւ և ժադը ձանչնալով, իր երասանակներուն վրայ ցցուեցաւ կեցաւ և պռաց:

— Անձնատուր եղէք:

— Արքայական մը անձնատուր չ'ըլլար, գոռաց ժան Շուան:

Եւ բոլոր Շուանները, ժազն ալ մէջը ըլլալով, աչքերնին երկինք բարձրացնելով՝ կուրծքերնին քաջաբար ցցած՝ մահուան սպասեցին:

Հրացանները պարպուեցան... Նշան առնելու համար

որո՞ւն վրայ սիրտ մնացիր էր որ... Հանրապետական ըն-
լոր զինուորները յուզուած էին այդ հերոսներուն ցոյց
տուած դիւցազնական ընթացքէն:

Երբ մուխը փարատեցաւ, հանրապետականները տեսան
որ ժան Շուանի զինուորները գետին փռուած էին, իսկ
ինքը, այդ մեծ արքայականը, խաչին սաքերուն տակ
տարածուած, ուղղակի սիրտէն վիրաւորուած, արիւնլուայ
վիճակի մէջ, մահը աչքերուն մէջ, դէպի երկինք կը նա-
յէր: Ժագ անոր գլուխը դրկած կու լար: Խուճը մը Շու-
աններէ միայն ժագն էր որ ողջ մնացած էր: Հանրապե-
տականներուն կապարը միայն անոր թիւը վիրաւորած էր
թիթե կերպով:

Երբ ժան Շուան հանրապետականներուն իր կողմը
գալը նշմարեց, կէս մարմնովը վեր թցուելով՝ քաչկոտուե-
լով մինչև խաչին վերին աստիճանը բարձրացաւ և մէկ
ձեռքովը խաչը զրկելով գոչեց.

— Կեցցէ՛ թագաւորը:

Ապա արիւն փոխելով՝ զաւկին թեւերուն մէջ ին-
կաւ:

Սակայն, միայն Մարսօն հասկցաւ թէ ժան Շուան
«Կեցցէ թագաւորը» ըսելով, «Քրիստոսի խօսքերը պիտի
չմոռնին» ըսել ուզած էր:

Հանրապետականները, իրենց յաղթանակէն զինով-
ցած, ժագի վրայ խօյացան: Բայց Մարսօն իր ձիէն վար
ցատկելով և զինուորներուն ու ժագի մէջտեղը նետուելով
գոչեց.

— Մենք՝ հանրապետականներս՝ վիրաւորները չենք
մօրթեր: Առաջ անցէք եւ փախչողները հետապնդեցէք:

Եւ իր մարդիկը առնելով դէմը հլաւ այն Շուան-
ներուն, որոնք իրենց պետին օգնութեանը կը փութա-
յին:

Ժագ իր մահամերձ հօրը հետ առանձին մնաց: Ժան
Շուանի աչքերուն լոյսը կամաց կամաց մարիլ կը սկսէր:
Ձեռքը երկարեց և զաւկին ձեռքերը փնտոցեց... Խօսելու
համար բերանը բացաւ... բայց չկրցաւ բան մը ըսել և

գլուխը տղուն ուսին կոթնցնելով մնաց... Մեռած էր...
Ժագ անոր մարմինը կրօնական երկիւղածութեամբ
խաչին սաքերուն վրայ տարածեց... և աչքերուն կապիճ-
ները փակեց...

Պատերազմը հետզհետէ իր սաստկութիւնը կորսնցնել
կը սկսէր: Զինուորական մը անցաւ: Ձեռքը սուին մը
կար, որուն ծայրը արիւնաթաթախ ձերմակ դրօշակ մը
անցուցած էր: Հանրապետական զինուորները յաղթական
ես կը դառնային: Նիքոլայի թմբուկը սուրի քանի մը
հարուած ուտելով ծակ ծակ եղած էր, բայց փոքրիկ թմբ-
կահարը յամառօրէն ազգային քայլերգը կը զարնէր: Ան-
տաններ և խրճիթներ կրակի տրուած էին և բոցերը դէպի
երկինք կը բարձրանային:

Ժագ հօրը անշունչ մարմինին քով ծնրադրած կ'ա-
ղօթէր, երբ մէկը իր ուսին դպաւ: Մարսօն էր ան: Ժագ
ոտքի ելաւ: Երկուքն ալ յուզիչ նայուածքով մը իրարու
նայեցան:

— Դէրը ո՞ւր է, հարցուց Մարսօն:

— Ողջ է, պատասխանեց ժան Շուանի որդին:

Երիտասարդ զօրավարին աչքերուն մէջ ուրախութեան
փայլակ մը տեսնուեցաւ:

— Անոր հայրն ալ պիտի մեռնի քիչ ատենէն և քու
հայրդ էր զայն սպաննողը, ըսաւ Մարսօն: Վէրքը շատ
ծանր է:

Ժագ հառաչանք մը արձակեց և տխուր նայուածքով
մը իր հօրը նայեցաւ:

— Երկուքն ալ քաջ եւ անվախ զինուորներ էին,
չարունակեց Մարսօն: Թերեւս իրար ուտելու իրաւունք
ունէին, բայց իրար արհամարհելու բնաւ իրաւունք չու-
նէին... Գնա՛ իր աղջիկը Արատէնի քովը տար, որպէս զի
անոր աչքերը փակէ... Այո՛, գնա՛, և գիտցած եղիբ
որ այլևս մտատանջուելու պատճառ չմնաց քեզի հա-
մար:

— Որքա՛ն կը սիրես եղեր անիկա, կմկմաց ժագ մեծ
ձիգ թափելով:

— Բայց անիկա քե՛զ սիրեց, ատար համար, իմ վրաս

պարտականութիւն կ'իյնայ ո՛չ թէ ձեզ իրարմէ բաժնել, այլ ձեզ իրար միացնել, պատասխանեց Մարսօն վհանձնական անձնուրացութեամբ մը:

Երիտասարդ Շուանը խոսվութեան մտանուած, հանրապետական զինուորին ձեռքը սեղմեց և ըսաւ.

— Ի՛նչ մեծ և զմայլելի սիրտ մը ունիս եղեր:

Եւ աչքերը լեցուեցան: Իսկ Մարսօն, վսեմացած, վհանձնօրէն փսփսաց.

— Ես միայն մէկ սիրունի պէտք է ունենամ և ան ալ իմ Հայրենիքս է: Հիմա այլեւս խիղճդ ու սիրտդ հանգիստ կրնաս երթալ:

Ժագ իր հօրը վրայ ծոցաւ և աղօթել սկսաւ:

Այս միջոցին Գլէպէր իր սպայակոյտովը Մարսօնի մօտենալով ըսաւ.

— Պատերազմը շահեցանք, փայլուն յաղթանակ մը տարինք: Բոլոր աւազակները գրեթէ բնաջինջ ըրինք, մէկ մասն ալ գերի բռնեցինք... բայց իրենց հրամանատարը...:

— Ահա՛ւատիկ, պատասխանեց Մարսօն Ժան Շուանի անշունչ մարմինը ցոյց տալով:

— Այս գերին ի՛նչ պիտի ընենք, հարցուց սպաներէն մին Ժագ Բոթըրօն ցոյց տալով:

— Այս գերին մեզի համար նուիրական է, որովհետեւ Գլէր Արտուէնը մահէն ազատեց, ըսաւ Մարսօն: Որոշած եմ ազատ արձակել զայն, որպէս զի երթայ այդ աղջիկը իր հօրը քով բերէ:

Ապա խօսքը Ժագի ուղղելով աւելցուց.

— Հիմա մեր մեռած այլ հերոս թշնամիին առջեւ զինուորական պատիւներ պիտի ընենք քու ներկայութեանը, անկէ վերջ կ'երթաս Գլէրը կը բերես:

— Ո՛ւր բերեմ զայն, հարցուց երիտասարդը:

— Իմ տանս մէջ, Հայրն ալ հոն փոխադրել պիտի տամ:

— Վաղը հոն պիտի ըլլամ, ըսաւ Ժան Շուանի որդին, վճռական շեշտով մը:

— Միւս գերիները ի՛նչ պիտի ընենք, հարցուց ըսպան Մարսօնին:

— Քանի որ պատերազմը մենք շահեցանք, պէտք է որ մարդասէր ըլլանք, գոչեց Մարսօն:

Եւ իր սուրը քաշելով, մեծանուն հերոսին անկենդան մարմնոյն առջև զինուորական բարեւի կեցաւ:

ՈՒՐ ԿԸ ՏԵՄՆԵՆՔ ԹԷ

ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆԸ ԱԶՔԵՐ ՈՒՆԻ

Մարիզ Ֆլէրիւս և Պրիթիւս Ակրիգուա երկար ժամեր անմարդաբնակ կղզեակին մէջ մնացին:

Ժան Շուան, վստահ ըլլալով որ ինքը յաղթական պիտի ըլլար այս պատերազմին մէջ, գետին և նաւակներուն վրայ հսկելու համար մարդ ձգած էր նաւակներուն մէջ:

Մարիզ և գաղտնի ստիկանը, մտահոգութեան մտանուած, ծառերուն տակէն անցուղարձը կը դիտէին:

Վիրաւորուած Շուաններ, հանրապետականներուն առջեւէն փախչելով իրենց նաւակները կը մանէին և նաւակները անմիջապէս կը բացուէին:

Հրետանին վրայ կը հասնէր և կը սկսէր փախտական նաւակները ոմբակոծել: Նաւակներէն մէկ քանին գլխիվայր կ'ընկղմէին:

Ասոր վրայ, քանի մը Շուաններ նաւակներէն վար ցատկելով, կ'աշխատէին լողալով պզտիկ կղզին մըտանել:

— Ո՛հ, աւազակները մեր կղզին պիտի մտնեն, մընըլտաց արիւն խմող կինը ահ ու դողի մատնուելով, Այս այս անգամ կորսուած ենք:

Պրիթիւս, կատաղութենէն կծկտած, պահուրանիք աւելի ապահով տեղ մը փնտոելու համար աչքը չտրս կողմը պտըտցուց:

Բայց յանկարծ ձայն մը լսուեցաւ.

— Մարիզ Ֆլէրիւսն է...:

Ժան Շուանի գործակատարը՝ Փիէր Ֆլորանն էր ան,
որ միւսներէն առաջ կղզին ելած ըլլալով արիւն խմող կի-
նը տեսած էր:

Մարիզ խելայեղորէն սկսաւ փախչիլ: Փիէր Ֆլոր-
րան անոր հետէն ինկաւ: Միւս Շուաններն ալ դաղ-
տնի ոստիկանը սկսան հալածել, բայց չյաջողեցան զայն
բռնել:

Պրիթիւս Ակրիգուա ատրճանակը իր գլուխին պար-
պելով գանկը ջախջախեց եւ անշունչ գետին փոռեցաւ:

Արիւն խմող կիներ, աննպատակ, բնազդաբար փախ-
չելու համար պատիժէն, հոս ու հոն կը վազվզէր:

— Ա՛խ, վոթկած, ալ այս անգամ ձեռքս ինկար և
ազատելիք չունիս, կը պոռար Փիէր Ֆլորան անոր հտե-
ւէն վազելով:

Այս անգամ այլևս բոլորովին ինքզինքը կորսնցու-
ցած, քաղաքացուէի Ֆլէրիւս, թաց աւազներու կոյտի
մը հանդիպեցաւ եւ երբ դիմացի կողմը անցնելու հա-
մար աւազներուն մէջը կոխեց, աւազը հորի մը պէս
բացուելով իր առջեւ, մինչեւ կէս մէջքը աւազին մէջ խը-
րեցաւ:

Այս միջոցին Շուաններով լեցուն նաւակ մը կ'անց-
նէր կղզիին քովէն:

— Օգնութի՛ւն, օգնութի՛ւն, հասէ՛ք, պոռաց ա-
րիւն խմող կիներ եւ դէպի նաւակը շարժում մը բրբաւ:

Քանի ոտքերն ու ձեռքերը կը շարժէր, այնքան ա-
ւելի աւազին մէջ կը խրէր, այնպէս որ, քանի մը երկ-
վայրկեանի մէջ աւազէ գերեզմանը մինչև իր կուրծքը
բարձրացաւ:

Նաւակը անցաւ գնաց: Ռուժը մը եկաւ պայթեցաւ
և ցելիներու անձրև մը տեղացուց աւազներուն վրայ...
գետին ջուրը ուռննալով ցամաք խուժեց: Աւազները թըր-
ջելով բացուեցան և կուլ տուին արիւն խմող կիներ: Այժմ
միայն գլուխը կ'երևար... գլուխը և երկու ձեռքերը,
որոնք անդադար կը շարժէին:

— Օգնութի՛ւն, օգնութի՛ւն, կը պոռար դաւաճան
կիներ սրտակեղծք ձայնով մը:

Իսկ Փիէր Ֆլորան անոր դէմն անցած, կը ծիծաղէր
ու կ'ուրախանար:

Այս միջոցին միւս Շուանները վրայ հասան:

Մարիզ Ֆլէրիւս գետին մածուցիկ աւազներուն մէջ
մնացած էր, և կարծես թէ ոտքին սակը մէկը հղած
ըլլար, մէկը որ զինքը վար կը քաշէր, կամաց կամաց
գետնին խորը կ'իջնէր... Այժմ գլուխն ալ կորսը-
ւած էր և միմիայն մէկ ձեռքը դուրսը կը մնար, ձեռք
մը, որ յուսահատութեն կը շարժէր եւ օգնութիւն կը հայ-
ցէր:

Եւ անա ծակը գոցուեցաւ... ձեռքը անհետացաւ, ա-
ւազները իրար միացան... փրփրած ալիքներու պէս դէզ
դէզ իրարու վրայ ելան, և... ոչի՛նչ...
Ոճիրը ոչնչութեան մէջ կորսուած էր...

Ցիւրը ցելիին խառնուած էր...
Շուան մը գլխարկը հանեց եւ երեսը խաչակնքեց,
բայց Փիէր Ֆլորան անոր ձեռքը բռնելով ըսաւ.

— Թշուառակա՛ն, ձեռքդ վա՛ր առ: Աստուծոյ առջև
կ'աղօթե՛ն, բայց սատանային առջև չհ՛ն աղօթեր...
.....

Ժագ վստահ ըլլալով որ մարքիզուհին և Գլէր յա-
ջորդ օրը դէպի Անգլիա ճամբայ պիտի ելլէին, հօրը մար-
մինը խաչին քովը թաղելէ անմիջապէս յետոյ, դէպի
Նուարմուաթիէ կղզին ճամբայ ելաւ:

Երբ երիտասարդը մէկէն ի մէկ քարայրէն ներս մը-
տաւ, երկու կիները յանկարծակիի եկան... և պահ մը
առանց բերաննին բանալու՝ եղած սեղերնին արձանացած
մնացին...

Ժագ երեսները կտխելով ըսաւ.

— Հայրս մտնաւ և պատերազմն ալ կորսնցուցինք:

— Աստուա՛ծ իմ, Աստուա՛ծ իմ, արդեօք մեզ երեսէ
ձգեցի՞ր, փսփոսաց տիկին Թորիննէ:

— Եկայ որ քեզի առնեմ և հօրդ քովը տանիմ, ըսաւ
Ժագ, Գլէրի մօտենալով:

Մանկամարդ աղջիկը ցնցուեցաւ:

— Պատերազմի միջոցին ծանրապէս վիրաւորուեցաւ, բայց հող մի՛ ընեք, դեռ ողջ է, կմկմաց ժան Շուանի որդին դողդոջուն ձայնով մը:

— Ժա՛գ, ժա՛գ, արդեօք մեռած է և ինձմէ կը ծածկե՞ս, կակաղեց խեղճ աղջիկը:

— Ո՛չ, կ'երգնում որ ողջ է, բայց եթէ զայն անգամ մըն ալ տեսնել կ'ուզես... պէտք է որ անմիջապէս երթանք...

— Այո՛, այո՛, կ'երթա՛մ, կմկմաց խեղճ աղջիկը լալ սկսելով:

— Առանձին պիտի երթաս, հարցուց մարքիզուհին:

— Ո՛չ, Լըֆրանը և ես ալ իրեն պիտի միանանք, յայտարարեց ժագ:

— Ի՞նչ, դո՛ւք ալ, բայց ձեզի ձանձնալնուն պէս պիտի ձերբակալեն եւ պիտի գլխատեն, գոչեց տիկին Թորինեէ:

— Այո՛, այո՛, ժագ, դուն մի՛ վար... ե՛տքը իրար կը միանանք նորէն, գոչեց Գլէր պաղատագին ձայնով մը:

— Մի՛ վախնար, ալ ասկէ ետքը վախնալու ուէ պատճառ չիմաց, զօրավար Մարսօնը զիս իր պաշտպանութեան տակ առած է, այլեւս մարդէ չեմ վախնար, պատասխանեց ժագ:

— Ուրեմն միասին գացէք, գացէ՛ք և Աստուած հետերնիդ ըլլայ, յայտարարեց մարքիզուհին: Բայց մի՛ մտնաք իմ կողմէս ըսել զօրավար Մարսօնի, որ եթէ հանրապետական բոլոր զօրավարներն ալ իրեն պէս վեհանձնու ազնիւ սիրտ կը կրեն, հանրապետութիւնը բնաւ չի պարտուիր: Կեցցէ՛ ուրեմն ազգը:

Լըֆրանի աչքերը լեցան և մարքիզուհին առջև ծունկի գալով ձեռքը համբուրեց:

— Դուք մեր պահապան հրեշտակը եղաք և ըրածնիդ բնաւ պիտի չմտնամ, գոչեց Գլէր տիկին Թորինեէի փաթթուելով:

— Բայց դո՛ւք ի՞նչ պիտի ըլլաք, տիկին, հարցուց ժագ մտահոգութեամբ անոր մօտենալով:

— Ի՛նչ սր կամի Աստուած, պատասխանեց մարքիզուհին աչքերը դէպի երկինք բարձրացնելով:

Ժագ, Գլէր եւ Լըֆրան քարայրէն դուրս ելլելով դէպի ծովեզերք յառաջացան, ուր նաւակ մը իրենց կը ըսպասէր:

Մարքիզուհին պահ մը անոնց հեռանալը դիտելէ յետոյ, մայր փէրինի թիւին կոթնած՝ դարձեալ քարայրը վերադարձաւ և դուռը գոցելէ յետոյ ծունկի գալով սկսաւ աղօթել:

Երբ աղօթքը լրացուց, ակօռներուն տակէն մուտաց:

— Աստուած իմ, դո՛ւն երջանկութիւն պարգևէ անոնց...

ՄԻՐՈՅ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Ինչպէս որ ժագի ըսած էր, Մարսօն Արտուէնը իր անձնական տունը փոխադրել տուած էր:

Այժմ Արտուէն՝ ծանր կերպով վիրաւորուած՝ անկողնին մէջ տարածուած՝ ինքնիրեն կ'ըսէր:

— Արդեօք չմեռած մէյ մըն ալ պիտի տեսնե՞մ զայն:

Բարի մայր Վիքթուար անոր սնարին գլուխը կեցած, զայն միտիթարելով կ'ըսէր:

— Հանգիստ եղէք, ինքզինքնիդ մի՛ չարչարէք, զօրավար Մարսօնը ինձի ըսաւ, որ անպատճառ պիտի գայ:

— Ո՛չ, աղջի՛կս, իմ մէկ հատիկ աղջիկս, փսփսոց մահամերձը աչքերը գոցելով:

Պահ մը վերջը սւժաթափ եղած, սկսաւ քնանալ:

Երբ մայր Վիքթուար նշմարեց անոր քնանալը, դրան մօտեցաւ և վիրաւորեալը անհանգիստ չընելու համար կամացուկ մը դուռը բանալով դուրս ելաւ և դուռը միեւնոյն զգուշութեամբ գոցեց:

Փոքրիկ Նիքօլա, որ նրբանցքին մէջ փայտէ նստա-

բանի մը վրայ նստած էր, մտահոգութեամբ մօրը մօտե-
նալով, ցած ձայնով հարցուց.

— Ի՞նչպէս է, մայրիկ:

— Շատ ծանր է, եթէ Գլէր այս իրիկունն չգայ,
կարծեմ թէ վաղը ուշ մնացած պիտի ըլլայ: Գիշերը կը
հանէ չի հաներ...

Գիշերը վրայ հասած էր արդէն եւ տակաւին Գլէր
երեւան չէր ելած: Մահամերձը գտանցել սկսած էր:
Աչքին այնպէս կ'երեւար, որ ժան Շուան Գլէրի գլուխը
ափսէի մը վրայ դրած իրեն կը ներկայացնէր և կ'ըսէր.

— Քեզի չէի՞ ըսած, որ աղջկանդ գլուխը կարած
քեզի պիտի դրկեմ, ահա զայն ես իմ ձեռքովս կը բե-
րեմ:

Արտուէն այս զարհուրելի տեսիլքէն արթննալով մէ-
կէն ի մէկ անկողնին մէջ ցցուեցաւ և սկսաւ աղետարչ
աղաղակներ արձակել...

Ահա ճիշտ այս միջոցին ժագ, Գլէր և Լըֆրան
նրբանցք մտան:

Փոքրիկ Նիքօլա հօրը գիրկը նետուեցաւ, իսկ Գլէր
նպարավաճառ կ'նոջ փաթթուեցաւ եւ անձկութեամբ հար-
ցուց.

— Հա՛յրս, չէ մեռած տակաւին, այնպէս չէ՞:

— Հիմա կը տեսնես, աղջիկս, կ'մկմաց Վիքթուար և
մահամերձին գտնուած սենեակին դուռը բացաւ:

Գլէր սենեակէն ներս պիտի խոյանար, բայց չկըր-
ցաւ և դրան սեմին վրայ դամուած մնաց:

Հայրը թեւերը դէպի առաջ երկարած, դէմքը կծկը-
ւած, տեսած երազը իրականութիւն կարծելով՝ աղջիկը
գրկելու կը պատրաստուէր:

Գլէր ինքզինքը զսպելով՝ հօրը քովը վազեց: Ժագ
և երեք Լըֆրանները անոր հետեւեցան:

— Ե՛ս եմ, սիրելի՛ հայրիկս, գոչեց մանկամարդ
աղջիկը հօրը թեւերուն մէջ իյնալով: Տե՛ս ահա՛ վերջապէս
եկայ:

— Ո՛հ, աղջիկս, մէ՛կ հատիկ աղջիկս, մըմնջեց մա-
համերձը նուազուն և տկար ձայնով մը:

Եւ իր անկողնին մէջ իյնալով աղջկանը ձեռքերը
փնտռեց:

Ապա օրհասական ձայնով մը փսփսաց.

— Ա՛խ... աղջի՛կս... չա՛տ բան քաշեցիր... չա՛տ
տառապեցար... բայց... վերջապէս եկար... աղատե-
ցա՛ր...

— Ահա զիս աղատողը, հայրի՛կ, շարունակեց Գլէր,
ժագը ցոյց տալով:

Ժագ մահամերձին մօտեցաւ:

— Ո՛հ, աղաս, ինչո՞ւ դուն ալ հանրապետական չը-
լայիր, կ'մկմաց Արտուէն խորունկ մեղամղձուտու-
թեամբ մը:

— Հա՛յր, ինչպէս դուն, անիկա ալ ի՛ր գաղա-
փարին ծառայեց, պատասխանեց աղջիկը քաղցր չեչ-
տով մը:

Ժողովուրդին ներկայացուցիչը պահ մը իր աղջիկն
ու երեսօտարդ Շուանը դիտելէ յետոյ, դառն արտայայ-
տութեամբ մը հարցուց.

— Ըսէ՛ք տեսնեմ, երկուքդ ալ ըսէք, միտքերնուդ
բնաւ անցուցի՞ք, որ աղջիկս իմ գաղափարներուս զո-
հած էի:

— Ո՛հ, հայրիկ, ես բնաւ այդ կարծիքը չունեցայ,
եւ հասկցած էի, որ քու կամքէդ բոլորովին անկախ պատ-
ճառներ գոյութիւն ունէին, պատասխանեց աղջիկը:

— Իսկ դո՞ւն, հարցուց Արտուէն ժագի ուղղելով
խօսքը:

— Ամէնէն առաջ կասկածեցայ թէպէտ, բայց մը-
տածելով որ դուք ձեր աղջիկը շատ կը սիրէիք, համոզ-
ուեցայ որ դուք չէք եղած մահավճիռը ստորագրողը:

— Այո՛, ես չստորագրեցի մահավճիռը, այլ ընդհա-
կառակը Հանրային Փրկութեան Ժողովէն աղջկանս մա-
սին գթութիւն պահանջելու համար գաղտնի կերպով
Փարիզ մեկնեցայ, բայց իմ բացակայութեանս ոճրա-
պարտ ձեռք մը, անիծեալ Մարիզ Յլէրիւսի ձեռքը ստո-
րագրեր է զայն: Հիմա խոստացէք ինձի, որ իր այդ եղե-
րական արարքին պատիժը պիտի տաք իրեն:

— Արդէն իր գործած ոճիրներուն պատիժը գտաւ
ան, յայտարարեց երիտասարդը:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք:

— Այո՛, ճամբան Փիէր Ֆլորանի հանդիպեցայ, ըստ
ու որ Մարէշալ կղզիին շարժուն աւազներուն մէջ
թաղուելով կորսուեր էր:

— Ըսել է իրա՞ւ Նախախնամութիւն մը և Արդարու-
թիւն մը կայ եղեր աշխարհքի մէջ, փոփոսց մահամերձը,
որուն ձայնը հետզհետէ կը նուաղէր:

Յետոյ, քանի մը վայրկեան աւելի ապրելու համար
իւր կամօքին ուժը ամբողջապէս մարմնօյն ըլիջներուն մէջ
ներարկելով, հարցուց.

— Ո՞ւր է Մարսօնը, ո՞ւր է, մնաս բարով պիտի ըսէի
անոր:

— Զորավարը ցերեկէն վերջ Անտէլիս գնաց, բայց
վաղը առտու հոս պիտի ըլլայ, պատասխանեց մայր Վիգ-
թուար:

— Վաղը առտու՞... վաղը առտու չա՛տ ուշ մնացած
պիտի ըլլայ, փոփոսց մահամերձը:

— Հա՛յր, մի՛ ըսեր, հա՛յր, գոչեց Գլէր եւ սկսաւ
հեծկլտալ:

— Մարսօ՛նը, Մարսօնը ինձի համար լաւագոյն բա-
րեկամը եղաւ, մեծ բարեկամ մը, շարունակեց Արտուէն:
Սա զինքը Շուան մը փախցուցած ըլլալու յանցանքով ամ-
բաստանեցի, բայց ինքն ալ վերջին պահուն ձեռքը ինձի
երկարելով և դժբախտութեանս ժամերուն ինձի օգնելով
առաւ իր վրէժը:

— Բայց, հայրիկ, ինչո՞ւ պատերազմի գացիր, ինչո՞ւ
քու ձեռքովդ ինքզինքդ մեղացիր, գոչեց Գլէր:

— Անոր համար որ իմ առաքելութիւնս լրացած
էր, աղջիկս, պատասխանեց տաք գլուխ ամբօխավարը:

Գլէր և ժագ ծունկի եկան մեծ յեղափոխականին
առջիւ եւ Արտուէն ձեռքը անոնց գլխուն վրայ դնելով ը-
սաւ.

— Բայց դուք «Արեւիկէ՛ք զմիմեանս» եւ ձեր Սիրոյ
Մաղիկը թող ձիւ ու ծաղկի Ատելութեան Հողին վրայ:

Նպարավաճառ կինը արցունքները սրբեց, Լըֆրան

չիյնալու համար շրթունքները խաճաք, Նիքուա
գլուխը խոնարհեցուց:

Արտուէն պահ մը երկու նշանածները դիտելէ
յետոյ, անկողնին մեջ ելավ կայնեցաւ և խեղ-
զուկ ու գերեզմանային ձայնով մը գոչեց:

— Կեցցե՛ հանրապետութիւնը:

Եւ ինկաւ... Ամեն բան լմացած եր...

Գլեր հորը աչքերը փակեց:

Սե՛ր... Բայց արցունք ևս ուզ...

ՎԵՐԱՅԻՆ

Այս դեպքերեն վեց ամիս յետոյ, Նանթի Հանրա-
պետական հրապարակին վրայ զինուորական մեծաշու-
հանդես մը տեղի կուեննար:

Հրապարակին վրայ զինուորները կազմած էին
շրջանակ մը, որուն ետին ժողովուրդը եկած
խոնուած էր, Յեղափոխական Պատգամաւորական
Շրջանային ժողովը պատուող սուր շնորհած էր
Մարսօնի և Բլեպերի ու այն որը սուրբու
կախման արարողութիւնը տեղի պիտի ունենար:

Երկու զորավարները շրջանակին մեջ ոտքի
կեցած էին, Զորավար Բանթլո անոնց դեմը
կեցած էր, որուն քով կեցած էին երկու պատ-
գամաւորները: Նուազախումբը ազգային քայ-
լերգը կը նուազեր:

— Բարեւի՛ կեցցեք, հրամայեց զորավար Բանթլո
հնչեղ ձայնով մը:

Եւ պատգամաւորներուն ձեռքեն պատուոյ սուրբը
իրարու ետեւե առնելով երկու հերոսներուն
մեջքին անցուց: Ներկաները սկսան ծափահարել:

— Զինուորներ և քաղաքացիներ, խոսք առաւ զորա-
վար Բանթլո՝ յուզումեն զողջագող ձայնով մը
Հանրապետութիւնը այլեւս ներքին թշնամիներ
չունի: Բոլոր ֆրանսացիները պետք է իրար
միանան այլեւս և իրենց սահմաններն ու ազա-
տութիւնը պաշտպանեն... Կեցցե՛ ֆրանսան,
Հանրապետութիւնը:

— Ապրի՛ն ազգին հերոսները, գորացին տասը

հազար կուրծքեր:

Յանկարծ, ժազ Բոթբոտ, զինուորական շրջանա-
կը ճեղքելով. իր տարիքը ունեցող քանի մը
երիտասարդներու հետ առաջ նետուեցավ և
Մարսոնի քով վազելով գողցեց:

— Զորավար Մարսոն, դժուր ոչ միայն քուլանս—
տգիւտ քաջութիւնովդ զինաթափ ըրիր մեզ,
այլ նաև ազնուական վեհանձնութիւնովդ մեզ
քու կամաւոր գերիներդ դարձուցիր:

Իրաւունք ունիս, զորավար, եղբայրասպան
ատելութեանց որերը այլեւս անցած են:
Մենք միայն մեկ թշնամի ունինք այժմ, ան
ալ մեր սահմաններեն ներս խնկող աշխարհա-
կալնե ե: Մեզի՛ ալ քու հետդ տար: Ատենի՛ն
թագաւորին ճառաներն եինք, իսկ այժմ հայ-
րենիքին զինուորներն ենք:

Մարսոն ժազ Բոթբոտն և իր ընկերները
իրարու ետեւե իր կուրծքին սեղմեց:

Ծերունի զինուոր մը, սրուն աչքերը լեցած
եին, այդ երիզասարդներուն իրարու փաթ-
թուիրը դիտելով, փղծկած, գողցեց:

— Այս երիտասարդները նոր ֆրանսան կը ներ-
կայացնեն: Ալ ասկե ետքը հայրենիքը վտանգի
մեջ չե... Հայրենիքը ազատեցա՛ւ...:

Ո՛ր զինուորներուն ետեւեն զինուորական
նուագախումբը ազգային քայլերգին առաջին
տողերը սկսաւ կրկնել:

Կլեր, որ ներկայ գտնուած եր այս սրտա-
ռմէլ տեսարանին, մայր Վիթթուարի վրայ
ձուելով ըսաւ:

— Ո՛ր, նորեն հիտի զատուի ինձմե:
— Աղջիկս, խելքիդ եկաւ, աղջիկ, պատաս-
խանեց նպարավաճառ կինը: Կարգուեցար,
այնպես չե՞: Ե՛հ, ի՞նչ հողդ կ, ընես, ալ
իրարմե պիտի չզատուիք:

— Դիտի չզատուի՞մ, պիտի չզատուի՞մ,
ի՞նչպես թե պիտի չզատուիմ...:

— Բեզի հետս կը տանիմ, ամեն բան կարգին
կը մտնե, ժազ ուր, գուն ալ հո՛ն:

Հաւատք, Թոյս, Սեր:

Վ Ե Ր Զ

228-229

« Ազգային գրադարան

NL0174059

